

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAĎ, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, JIŘÍ PEHE, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vy-
davatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International
Copyright Convention. No part of this publication may
be reproduced, stored in retrieval systems or transmit-
ted in any form or by any means without the prior per-
mission of the International Politics editorial office.
Reprints are available upon request. Reprints and per-
missions: Write to International Politics, Nerudova 3,
118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50
Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222;
e-mailová adresa umvedo@iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace
redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč.
Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty
a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice
584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky,
Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném
prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje
ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8,
038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax:
0042143/4281696. Informace o MP a ediční
činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povoleno SsRP Banská
Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 3/2003 ROČNÍK XXVII

STR.

SVĚTOZOR	2
NOVÁ EVROPA / zz	3
NOVÁ EVROPA	
NAKLADY NADCHÁZEJÍCÍHO ROZŠÍŘENÍ:	
VYSOKÉ, NEBO NÍZKÉ? / Luděk Urban	4
BEZPEČNOSTNÍ A OBRANNÁ POLITIKA EU – AMBICE A REALITA NA POČÁTKU ROKU 2003 / Radek Khol	7
ELYSEJSKÁ SMLOUVA ŽIJE TAKÉ DÍK TISÍCŮM BEZEJMENNÝCH PĚŠÁKŮ / Josef Veselý	9
ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ UNIE A MIGRACE V EVROPĚ PO ROCE 2000 / Klára Polednová	11
TURECKÁ OTÁZKA EVROPSKÉ INTEGRACE / Erik Siegl	14
VZTAHY A PROBLÉMY	
MENIACI SA CHARAKTER EFEKTU ODSTRAŠENIA / Martin Sviatko	16
RUSKO-AMERICKÉ VZTAHY, VÝCHODNÍ ROZŠÍŘENÍ NATO A SPOLEČNÝ BOJ PROTI TERORISMU / Emil Souleimanov	18
EKONOMICKÝ OBZOR	
SVĚTOVÁ OBCHODNÍ ORGANIZACE A OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ / Eva Tošovská	20
EVROPSKÁ UNIE	
ŠVÉDSKÉ REFERENDUM O EU: PROČ TOLIK ROZČAROVÁNÍ? / Jakub Dürr, Dan Marek	22
ZEMĚMI SVĚTA	
NIZOZEMSKU ODBILA TRINÁCTÁ HODINA / Petr Drulák	27
OBLASTI POSOBNOSTI ZAHRANIČNEJ POLITIKY SLOVENSKEJ REPUBLIKY / Daniel Šmihula	29
KUBÁNSKÁ REPUBLIKA V „EL PERÍODO ESPECIAL 1990–2000“ / Petr Pavlík	31
VOLNÁ TRIBUNA	
HUMANITÁRNÍ INTERVENCE – SROZUMITELNÝ POJEM? / Přemysl Štěpánek	33
OBČAN – BEZPEČNOST – STÁT. NA OKRAJ OTÁZKY JEDNÉ SOUTĚŽE/ Josef Fučík	35
RECENZE	
BONIFACOVA VIDĚNÍ SOUČASNÉHO SVĚTA / Jan Eichler	37
NĚMECKÁ BLÍZKOVÝCHODNÍ POLITIKA / Ivona Řezanková	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 30. 4. 2003)

► *Regionální spolupráce v Evropě* ► *Vztahy mezi Litvou, Lotyšskem a Estonskem a „zbytkem Evropy“* ► *Skandinávský model regionální kooperace* ► *Bene-lux jako spoluzakladatel „staré Evropy“* ► *Finové na cestě k EU* ► *Tradiční a nové otázky kolem Visegrádu* ► *Indická reakce na 11. září* ► *Korea na cestě k sjednocení nebo nové válce?*

ÚNOR 2003

1. – americký raketoplán Columbia se sedmi lidmi na palubě se 16 minut před přistáním rozpadl. Posádka zahynula.

2. – německá SPD utrpěla v zemských volbách v Hesensku a Dolním Sasku tvrdou porážku. Opoziční CDU v obou zemích dostala přes 48 procent hlasů, SPD v Hesensku 29 a v Dolním Sasku 33 procent hlasů.

3. – bylo zveřejněno, že podle informací Spojených států Irák zaminovává ropná pole.

4. – francouzský prezident Jacques Chirac a britský premiér Tony Blair se na schůzce v Le Torqued neshodli na postoj k možné válce v Iráku. Dohodli se pouze o tom, že Saddáma Husajna je nutné odzbrojit, a že v centru všech rozhodování v této záležitosti by měla být OSN. Vyslovili se pro evropskou spolupráci v oblasti obrany a navrhli, aby v Evropě byla vyčleněna pro nepřetržitou pohotovost jedna letadlová loď.

5. – ministr zahraničí USA Colin Powell předložil RB OSN důkazy proti Iráku. Irák podle USA vlastní 100 až 500 tun bojových látek, jež by stačily k naplnění 16 tisíc bojových hlavic; je schopen vyrobit virus neštovic a použít ho jako biologickou zbraň, připřobil nádrže stíhacích bombardérů typu Mirage tak, aby jimi mohl šířit plyn a bakteriologické zbraně; má technologii k výrobě jaderné bomby a usiluje získat obohacený uran; na věznicích odsouzených na smrt podnikal pokusy s chemickými a biologickými zbraněmi a nadále vyvíjí střely dlouhého doletu. Bagdád podle Powella také udržuje napojení na teroristickou síť Al-Káida.

5. – deset zemí střední a východní Evropy, které na pražském summitu NATO dostaly pozvání k členství nebo se o ně ucházejí, zveřejnilo dopis s výzvou podporující tvrdý americký kurs proti Iráku.

6. – prezident Jacques Chirac a Vladimir Putin se na schůzce shodli na tom, že odzbrojení Iráku by se mělo řešit diplomatickou cestou.

7. – americký prezident George W. Bush v televizním projevu vyzval Radu bezpečnosti OSN, aby se „brzy rozhodla“

ve věci úderu na Irák, jinak jsou USA připraveny pustit se do konfrontace s Bagdádem „s vlastní koalicí spojenců“.

7. – iránský ministr zahraničí Kamál Charrazí při návštěvě v Moskvě prohlásil, že jeho země odmítá vojenské řešení irácké krize a pokud dojde k válce, zachová neutralitu.

8.–9. – proběhlo druhé kolo rozhovorů šéfa zbrojních inspektorů Hanse Blix a šéfa MAAE Muhammada Baradaje s iráckými představiteli. Irák předal další dokumenty o svých chemických a jaderných zbraních.

10. – Bagdád vyslovil souhlas s přelety amerických průzkumných letadel U-2, která mají pomáhat zbrojním inspektorům.

11. – panarabská televize Al-Džazíra odvysílala zvukový záznam, ve kterém vůdce Al-Káida Usáma bin Ládín vyzval muslimy, aby podporovali Irák v jeho sporu s USA. Americký ministr zahraničí Colin Powell prohlásil, že jde o důkaz vazby Bagdád-Al-Káida. O pravosti záznamu však panují pochybnosti.

11. – Francie předložila RB OSN alternativní plán k válce v Iráku, který předpokládá až ztrojnásobení počtu zbrojních inspektorů a výrazné posílení technických prostředků kontroly, sestavení seznamu nevyřešených problémů odzbrojení a určení termínu k jejich splnění, vyslání koordinátorů pro každodenní styk s iráckými úřady, zajištění podezřelých objektů a nasazení letectvého sledování.

12. – podle expertů OSN Irák vlastní rakety s doletem 180 až 190 km, což porušuje rezoluci OSN. Chemičtí odborníci OSN začali v poušti severozápadně od Bagdádu ničit irácké zbraně hromadného ničení. Likvidovali střely ráže 155 mm naplněné yperitem.

13. – ruský prezident Vladimir Putin při své návštěvě Francie zopakoval, že Rusko použije v případě potřeby v RB OSN při jednání o Iráku právo veta.

14. – šéf inspektorů OSN Hans Blix v RB OSN oznámil, že členové jeho týmu dosud nenašli v Iráku žádné zbraně hromadného ničení. Americké snímky o údajných muničních skladech chemických zbraní, jak je 5. února předložil Colin Powell, nejsou podle něho

průkazné. Požaduje více času na kontroly.

16. – opoziční vůdce v řecké části Kypru Tasos Papadopoulos zvítězil 51,5 procenta hlasů v prezidentských volbách nad současným prezidentem Glafkosem Kleridisem. Slíbil, že bude pokračovat v jednání o sjednocení ostrova podle plánu OSN, ale bude požadovat změny.

16. – členské státy NATO s výjimkou Francie se po dlouhých průtahcích dohodly na preventivní vojenské pomoci Turecku.

17. – účastníci mimořádného summitu EU v Bruselu nevyloučili použití síly jako „posledního prostředku“ vůči iráckému režimu.

17. – francouzský prezident Jacques Chirac tvrdě odsoudil kandidátské země EU za to, že zaujaly v souvislosti s iráckou krizí proamerické pozice. Řekl, že se chovají „lehkomyslně“, „nevychovaně“ a že „propásly dobrou příležitostí mlčet“. Rada představitelů EU vyslovila s jeho slovy nesouhlas.

18. – venezuelská vláda a opozice dosáhly po tříměsíčních rozhovorech prvního pokroku. Dohodly se na deklaraci proti politickému a sociálnímu útlaku, která má snížit napětí v zemi.

20. – rakouští lidovci se rozhodli pokračovat ve vládě se stranou Svobodných.

22.–23. – USA a Velká Británie ohlásily záměr předložit novou rezoluci konstatující, že Irák neodzbrojuje. Zároveň bylo zveřejněno, že početní stav americké armády v Perském zálivu přesáhl 200 000 osob.

23. – RB OSN vyzvala Irák, aby do 1. března zahájil likvidaci zakázaných raket As-Sumúd 2 s nedovolenou délkou doletu nad 150 km.

23. – radikální palestinské organizace Hamas a Islámský džihád reagovaly chladně na výzvu Jásira Arafata k vyhlášení jednostranného příměří s Izraelem na dobu jednoho roku. Prohlásily, že by to jen posílilo izraelský stát.

24. – RB OSN začala projednávat návrhy rezoluce k Iráku, z nichž jednu předložily USA, Velká Británie a Španělsko, druhou Francie a Německo. V první se říká, že Irák nevyužil poslední šance k odzbrojení dané listopadovou rezo-

lucí RB OSN, druhý požaduje posílení inspekčního týmu, v jehož rámci by se měly plnit konkrétní odzbrojovací úkoly v pevně stanovených lhůtách. Německý kancléř Gerhard Schröder a francouzský prezident Jacques Chirac se v Berlíně shodli, že odzbrojení Iráku lze dosáhnout mírovou cestou.

24. – turecká vláda vyjádřila souhlas s rozmístěním deseti tisíců amerických vojáků na turecké půdě před možnou invazí do Iráku.

24. – srbský ultranacionalistický vůdce Vojislav Šešelji přiletěl do Haagu, aby se vzdal Mezinárodnímu tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii. 26. února poprvé před tribunálem vystoupil.

24. – izraelská pravicová strana Likud získala k partnerství ve vznikající koalici vládě ortodoxní Národní náboženskou stranu a přísně sekulární stranu Šinuj. Posléze se přidala další nacionalistická strana, která se staví proti vytvoření palestinského státu. Vládní koalice bude mít ve 20 členném Knesetu 68 poslanců.

25. – Izrael nabídl Palestincům zastavení vojenských operací v pásmu Gazy výměnou za ukončení palestinských útoků.

26. – inspektoři OSN požádali, aby byla jejich mise v Iráku prodloužena o několik měsíců. Ministr obrany USA Donald Rumsfeld to označil za nesmysl, Kanada předložila návrh na kompromis, který dává Iráku lhůtu do 28. března, aby se podřídil odzbrojovacím návrhům OSN.

27. – generální tajemník OPEC Alvaro Silva Calderon uvedl, že Organizace zemí vyvážejících ropu nehodlá použít ropu jako zbraň v případě války proti Iráku.

27. – Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii odsoudil bývalou bosensko-srbskou prezidentku Biljanu Plavšičovou k 11 letům odnětí svobody za zločiny proti lid-skosti.

27. – list New York Times oznámil, že v architektonické soutěži o budovu, která by měla nahradit newyorská „dvojčata“, zvítězilo německé architektonické studio Daniela Libeskinda s projektem Zahrady světa, které předpokládá budovu o výši 541 metrů.

Nová Evropa

Nebyl to na počátku roku 2003 Donald Rumsfeld, jak si mnozí myslí, ale korespondent anglického listu *The Independent*, který ve své lednové reportáži z Prahy použil atraktivního titulku *New Year, new Europe*. Kromě svých pražských dojmů a rozhovorů zde zmiňuje také fakt, že v roce 1989 se v evropských zemích, které se postupně zbavovaly komunismu, předpokládalo, že se stanou členy Evropských společenství nejdříve do pěti let, a že tato *Nová Evropa* již čeká let třináct. Její obyvatelé pak nejsou již tak naivní ve svých očekáváních a o *Staré Evropě* si již učinili svou představu na základě nových zkušeností. Frekvence slova *nový* je v těchto souvislostech nápadná, skoro tak velká jako po krizi první světové války.

Je ovšem třeba Donaldu Rumsfeldovi přiznat, že on svůj výrok o dvou Evropách pronesl při jiné příležitosti než britský korespondent, s jiným důrazem, a že se mu dostalo jiné odezvy. Nejprve velmi vzrušené, a když sedm premiérů a jeden prezident nebo skupina států, označených jako Vilniuská desítka, připojili svou podporu americkému angažmá v Iráku, dalo se již mluvit o hysterii. V *Die Welt* vyšel článek *Gott lacht uns jetzt zu* (Bůh se nám teď směje), nizozemský zpravodaj řekl, po návštěvě Bratislavy, že *Východoevropané se chovají jako otroci Spojených států, a my žijeme v Evropě, nikoli v USA*. Proatlantický liberál Verhofstadt sice upozorňoval, že pojem *Stará Evropa* je metafora pro politiku síly, nacionalismus a kolonialismus, ale Cohn-Bendit obvinil Bushovu administrativu ze zavádění bolševických praktik a začalo se hovořit o přípravách puče *Gangu 8* v tajných místnostech slovenského velvyslanectví ve Washingtonu.

Za hlavního padoucha byl označen *The Wall Street Journal* a duchovního otce Bruce Jackson, zkušený americký zpravodajec a expert na východní Evropu. Opět *Die Welt* pak obvinil českého náměstka ministra zahraničních věcí Alexandra Vondru z komplotu a nátlaku na prezidenta Havla, který svůj podpis, několik dnů před odchodem z úřadu, neváhal připojit. I když se zde realisticky konstatovalo, že Havel *nemohl udělat méně*. Rafinovanější pak bylo vyslovení obavy, že se jedná o útok na představu o francouzsko-německé *vedoucí úloze* v EU, která byla hlavním tématem okázalých oslav 40. výročí dohody mezi Německem a Francií, dramaticky nazývaných *France-Allemagne acte deux*.

Avšak skutečnou bouří pak vyvolalo sdělení listu *Neues Deutschland*, na který jsme zapomněli, že ještě vychází, o ustavení *Výboru pro osvobození Iráku*, v němž měli, pokud je toto tvrzení pravdivé, hrát významnou roli východoevropští intelektuálové – Adam Michnik, Bronislaw Geremek, Alexandr Vondra a Vytautas Landsbergis. Integrační roli měl hrát Aspen Institute v Berlíně a opět, hlavní původce všeho zlého, Bruce Jackson. Přestalo se šetřit nadávkami na obou stranách, Jacques Chirac byl najednou srovnáván s Leonidem Brežněvem a vzrušení dostoupilo vrcholu.

Byli to však již politici dvacátých let 20. stol. mezi nimi jistě Aristide Briand a hrabě Coudenhove-Kalergi, kteří věřili ve spojení Francie a Německa, a právě posledně jmenovaný v deváté

kapitole svého tehdejšího bestselleru *Panevropa* (1923) napsal, že *spojenství národů Francie a Německa je úhelným kamenem sjednocené Evropy*.

Již v roce 1918 publikoval T. G. Masaryk svou *Nouvelle Europe* (napsanou v letech 1917–1918 pro Československý deník v Rusku), v níž pojmu *Nová Evropa* věnoval až mimořádně aktuální pozornost. Nová, obnovená a obrozená Evropa (což byl cíl spojenců v roce 1918 stejně jako po roce 1945) měla být konfederací přátelských států a *Homo europeus* produktem morální převýchovy národů. Hlavním předpokladem vzniku této nově sjednocené Evropy měla být demokratizace střední a východní Evropy a jednotná Evropa neměla být jednorázově dosažitelným cílem, ale *odpovědným pokusem vytvořit morální, intelektuální a politický program pro Evropu dlouhodobě*.

Podobným způsobem, o několik let později, tvrdil též autor, že *lidstvo bojuje o jednotu, ale nebojuje o jednotnost. Světová organizace, nikoli světová vláda, consensus gentium, nikoli otroctví národů a ras, organizace, nikoli dobytí Evropy*.

Vznešených a moudrých sentencí o budoucnosti Evropy již bylo proneseno tolik, že není třeba víc dodávat. Tato inflace velkých myšlenek je ovšem také kompenzována neustálým vršením neznalostí o sobě, o své společně zapomínané minulosti, o individuálně a ambiciózně prezentovaných *vzpomínkách na evropskou budoucnost*. Hledání východní hranice Evropy je nejen nekonečné, ale zřejmě i bolestné víc, než si významní představitelé členských nebo čekajících států uvědomují. Taková marginálie, že na meteorologických mapách Evropy, denně distribuovaných západoevropským starým Evropanům, některá místa a města (mezi nimi dokonce i některá hlavní města) států střední a východní Evropy neexistují, je sice jen ignorancí jejich tvůrců, ale je to ignorance a hloupost, která je tolerována a nikoho nevzrušuje. Zápas o definování východní hranice Evropy je sice již problémem vážnějším, ale opět se můžeme nadít hloupostí pronášených suverénně i těmi neautoritativnějšími osobnostmi staré Evropy (připomeňme si třeba žertovná přeeknutí Helmuta Kohla o Čechii a Čečně). Ale jde-li o objevení nového nebo starého, pak již se musíme vrátit alespoň o století zpět, abychom pochopili, kdo všechno onou *novostí* dokázal zakrýt své někdy velké, někdy přízemní a někdy dokonce odsouzeníhodné nápady. (Mezi nimi je pro svou dobu příznačný příspěvek Emanuela Moravce *Ve službách Nové Evropy*.)

Kupodivu se však zdá, že irácká krize donutila Evropu opět zabývat se sebou a svým uspořádáním. Když zapomeneme na obviňování, že nová Evropa chce válčit nebo jen zbrojit společně s USA za evropské peníze, což je jistě diskusní úroveň nejnižší, pak je významné i upozornění na to, že přece jen bude nutné smířit se s názory nových zemí a snažit se o jejich důvodech dozvědět něco bližšího. To je sice asi nepředpokládaným, ale o to více prospěšným důsledkem Rumsfeldova upozornění. *Novoevropané* se totiž jen neobávají Ruska, ale již téměř století vědí, že *jeho včlenění do evropské a světové komunity je podmíněno konstituováním státu demokraticky reorganizovaného a národnostně federalizovaného, což je osudovou věcí pro Evropu a lidstvo*.

Této nedokončené syntéze mají být věnována také zasedání evropského Konventu, kterými se nepřímou zabýváme v tomto čísle Mezinárodní politiky. A jejich závěry pak jakýmsi majákem, za jehož světlem se nikoli odevzdaně, ale přesvědčeně vydají obě části Evropy. Už dlouho totiž víme, že *...rychlý pohyb směrem k sjednocení Evropy je stejně důležitý jako její existence, protože záleží na rychlosti tohoto pohybu, zda Evropa bude svazkem států nebo sbírkou trosků. Příčina úpadku Evropy je politická, nikoli biologická. Evropa neumírá stářím, ale proto, že její obyvatelé se navzájem vraždí a ničí nástroji moderní vědy* (opět citujeme z *Panevropy*, 1923). A doufejme, že se o nějakém společném zájmu dokáží všechny části nové Evropy navzájem přesvědčit.

-zz-

Náklady nadcházejícího rozšíření: vysoké, nebo nízké?

LUDEK URBAN

Jak známo, poslední (kodaňská) fáze negociací o přijetí deseti nových zemí do Evropské unie se téměř plně soustředila na kapitoly, v nichž se rozhodvalo o tom, jaké náklady současného rozšíření vzniknou jejich zapojením do společné zemědělské politiky, účasti na strukturálních fondech a jaké to bude mít dopady na evropský rozpočet. Výsledkem bylo sestavení „účtu“, kolik bude toto rozšíření stát.

„Rozšíření nás vyjde levněji, než jsme se domnívali,“ oznamoval G. Verheugen členům zahraničního výboru Evropského parlamentu v lednu 2003. Cenu, kterou bude třeba zaplatit za současné rozšíření, označila po kodaňském summitu Michaela Schreyerová, odpovědná v Komisi za evropský rozpočet, za „rozumnou a velice nízkou“. Byly to reakce na hlasy, které ještě v polovině roku 2002 předpovídaly, že závěrečná jednání, jež se týkají nákladů na rozšíření, budou velmi tvrdá a mohou skončit fiaskem. Oprávněně se klade otázka, proč rozšíření, které tentokrát zahrne deset zemí s nízkou ekonomickou úrovní nesrovnatelnou se zeměmi jižního rozšíření v 80. letech, vychází tak „levně“.

Jak se řešila otázka nákladů na rozšíření v 80. letech

Před otázkou nákladů rozšíření stála Evropská unie vlastně poprvé v 80. letech, kdy šlo o přijetí tří jihoevropských zemí: Portugalska, Španělska a Řecka. Byly to tehdy chudé země, s velkou vahou zemědělství a s mnoha regiony, jejichž ekonomická úroveň značně zaostávala za průměrem Unie. Právě obrovský rozdíl v ekonomické vyspělosti těchto zemí, v míře nezaměstnanosti a také potřeba začlenit tyto země do vytvářeného vnitřního trhu byly podnětem k tomu, že v roce 1988 byly přebudovány strukturální fondy s novými prioritami a s novými kritérii. Podstatné však bylo rozhodnutí, že v období 1988–1992 budou zdvojnásobeny zdroje těchto fondů (tzv. Delorsův balíček I) na podporu ekonomické a sociální soudržnosti. V roce 1991 přišla další injekce (Delorsův balíček II): s perspektivou do roku 1999 se měly zdroje strukturálních fondů dále zvýšit (celkem čtyřnásobně ve srovnání s rokem 1988). Tyto prostředky směřovaly ze tří čtvrtin přednostně do regionů splňujících kritérium ekonomické zaostalosti: 75 procent průměru Evropské unie, z velké části právě do tehdy nově přijatých zemí. K tomu přibyl v roce 1994 nově zřízený Kohezní fond. Tímto rozhodnutím se strukturální a kohezní fon-

dy staly druhou největší položkou evropského rozpočtu.

Vyspělé země EU projevíly tehdy velkou solidaritu s novými členy Společenství. Jejich ochota přispět většími odvody do evropského rozpočtu byla zcela jistě také motivována politickou a strategickou úvahou: zajistit, že vnitřní vývoj v nových členských zemích půjde cestou demokratizace, že dojde k jejich hospodářskému vzestupu a že bude vyloučeno, aby se dostaly do sféry sovětského bloku. Studená válka a rozdělení Evropy měly na tomto vstřícném postoji členských zemí velký podíl.

Ve zcela jiném světle vstávala otázka nákladů rozšíření v polovině 90. let, kdy Unie přijímala tři nové členy: Rakousko, Švédsko a Finsko. Úvaha o nákladech rozšíření nebyla pociťována jako naléhavá. K minimálnímu zvětšení výdajů ze strukturálních fondů došlo v případě Švédska a Finska, které si vyžádaly prostředky na podporu regionů za polárním kruhem s řídkým osídlením obyvatelstva. V Rakousku se kvalifikoval na podporu pouze jeden region. Mnohem důležitější bylo to, že všechny tři země se staly od okamžiku vstupu čistými plátcí do evropského rozpočtu.

Příprava Unie na současné rozšíření a otázka nákladů

Zahájení vstupních jednání s první skupinou kandidátských zemí v roce 1998 nastolilo přirozeně otázku nákladů rozšíření. Bylo známo, že jde především o chudé (přes rozdíl mezi kandidátskými zeměmi se průměrný HDP na obyvatele pohyboval kolem 35 procent), s velkou vahou málo výkonného zemědělství. Unie se v předchozích rozšířeních nesetkala s takovým počtem zemí aspirujících na členství, ani mezi nimi nebyly státy s takovým rozdílem ekonomické úrovně od průměru Unie. Na jedné straně se jejich přijetím měl značně snížit průměrný HDP na obyvatele zemí Unie, na druhé straně se jejich celkový HDP pohyboval kolem pěti procent patnácti členských zemí a objemem se rovnal HDP jedné členské země (Nizozemska).

První odhady nákladů „východního“ rozšíření byly dosti znepokojující. Vycházely totiž z toho, že se na nové země uplatní dosavadní praxe: že se zapojí do společné zemědělské politiky podle zásad platných pro zemědělce stávajících členských zemí. Výpočet ukázal, že by se evropský rozpočet musel zvýšit alespoň o 50 procent, musel by se zvýšit horní limit odvodů z členských zemí na 1,4 procenta, což by způsobilo, že se značně zvýší odvody členských zemí, které jsou čistými plátcí (především Německa, ale také Nizozemska, Švédska, Rakouska a Velké Británie). Odhady dále počítaly s tím, že se nové země zapojí do strukturálních fondů na úrovni běžné v zemích Unie. Při nízké ekonomické úrovni nových zemí to znamenalo, že všechny by se kvalifikovaly na podporu z těchto fondů. Ze 105 milionů obyvatel nových zemí by minimálně 100 milionů žilo v těchto regionech. Podle objemu pomoci poskytované koncem 90. let Portugalsku a Řecku (400 ECU na obyvatele) se dalo vypočítat, že by si to vyžádalo zdvojení výdajů z těchto fondů a 60 procent obyvatel Unie by tak žilo v zemích a regionech s podporou ze strukturálních fondů.

Navíc po vstupu nových zemí spojeném s poklesem průměrného HDP na obyvatele zemí EU (minimálně o 16 procent) by řada zemí a regionů EU (např. ve Španělsku) vůbec neměla nárok na pomoc z těchto zdrojů a polovina dosavadních příjemců by vypadla ze hry.

V roce 1997 zpracovala Komise na žádost Evropské rady v Madridu (1995) dokument Agenda 2000, jehož hlavním cílem bylo připravit Unii na rozšíření a připravit k tomu návrh evropského rozpočtu na období 2000–2006. V roce 1999 totiž končilo rozpočtové období, které začalo v roce 1994. Pro země Unie to byl nejvyšší čas zhodnotit, jaké důsledky na nový rozpočet bude mít předpokládané rozšíření EU po roce 2000.

V Agendě 2000 byly identifikovány tři hlavní ekonomické problémy, které vyžadovaly, aby k nim členské státy nalezly před budoucím rozšířením společné stanovisko: za prvé, jak se bude dále vyvíjet společná zemědělská politika, za druhé, jak se bude dále postupovat v politice strukturálních fondů, a konečně, jak se to všechno promítne do objemu a struktury evropského rozpočtu.

S doporučeními a argumenty, které byly obsaženy v Agendě 2000, je užitečné se i dnes stručně seznámit, protože z nich s malými úpravami vycházelo jednání Evropské rady v Berlíně na jaře 1999, které přijalo definitivní verzi tohoto rozpočtu.

Pokud jde o společnou zemědělskou politiku, Komise doporučovala, aby se v ní pokračovalo v duchu reformy v roce 1992. Předpokládané rozšíření počtu členských zemí nebylo tedy pojímáno jako podnět k jejímu přehodnocení. Ve vztahu k novým členským zemím se doporučovalo, aby zásady společné zemědělské politiky nebyly na ně aplikovány (garantované ceny, přímé

platby, exportní subvence). Hlavní argument byl: plná integrace nových zemí do této politiky není možná, protože by vznikly nové přebytky zemědělské produkce, jež by bylo nutno prodávat se subvencemi na světovém trhu. Mělo by to také na nové země šokové důsledky s vážným sociálním dopadem, především kvůli rozdílné cenové úrovni. Hlavně však se zemědělci z nových zemí nemohou podílet na přímých platbách, protože tato praxe vznikla po roce 1992 jako určitá kompenzace reagující na předchozí snížení intervenčních cen. V nových zemích se tedy předpokládalo, že jejich zemědělství a také potravinářský průmysl musejí nejdříve projít důkladnou rekonstrukcí a modernizací. K tomuto účelu byla Unie ochotna poskytnout finanční pomoc, nikoli však v podobě přímých plateb.

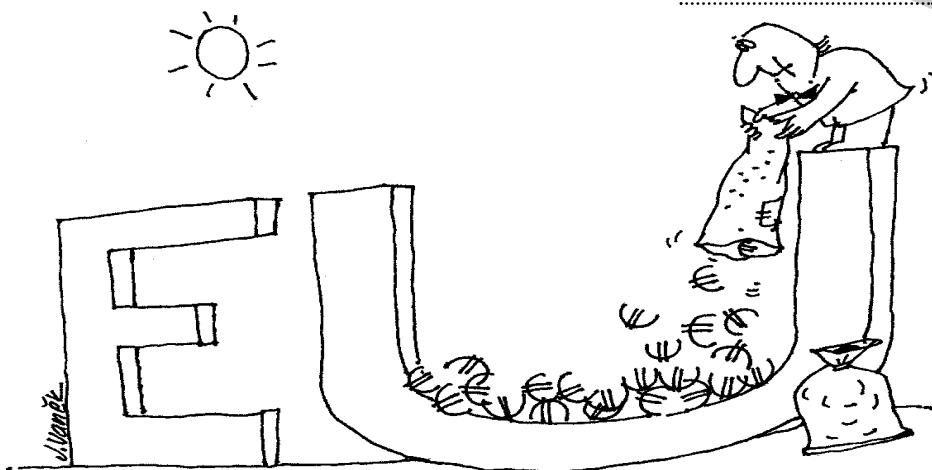
Také v případě výdajů ze strukturálních fondů se navrhoval jiný přístup k novým zemím. Vycházel z výpočtu, podle něhož podobný přístup, který je uplatňován v jiných chudých zemích Unie (viz uvedených 400 ECU na obyvatele v Řecku), by přivedl k obrovskému nárůstu těchto výdajů pro deset nových zemí: na 42 mld. ECU ve srovnání s 28,4 mld. ECU pro patnáct členských zemí. Komise proto navrhla, aby se na strukturální politice „ušetřilo“: snížením počtu jejich cílů (ze sedmi na tři), snížením počtu obyvatel s nárokem na podporu. Hlavní však byl návrh, aby horní limit finanční pomoci nepřekračoval 4 procenta domácího HDP, což mělo platit jak pro členskou, tak i novou země.

Na základě těchto doporučení Komise připravila návrh rozpočtu na léta 2000–2006. Při zasedání Evropské rady v Berlíně na jaře 1999 byla tato doporučení vodítkem při jeho sestavování. Důležitým prvkem těchto doporučení bylo, že horní limit odvodů členských zemí do evropského rozpočtu nesmí být vyšší než 1,27 procenta jejího HDP.

Jednání berlínského summitu Evropské rady (1999) a náklady na rozšíření

Jednání berlínského zasedání Evropské rady, které mělo rozhodnout o podobě evropského rozpočtu, nebylo vůbec snadné. Na jedné straně byly manévrovací možnosti jednání omezeny tím, že horní limit rozpočtu, stejně jako v předchozím rozpočtovém období, nesměl překročit 1,27 procenta HDP členských zemí. Za druhé, navrhovaný rozpočet musel být přijat jednomyslně, a musel tedy vyjít vstříc všem zúčastněným stranám.

Bylo především třeba uspokojit požadavky těch zemí, které prosazovaly pokračování společné zemědělské politiky a oponovaly jakékoli její reformě. Stála tu proti sobě fronta zemí vedená Francií, tradičně podporující její zachování v nezměněné podobě, proti zemím, které byly pro její radikální reformu (např. Německo, Nizozemsko aj.). Tím byla zablokována jakákoli snaha o reformu této politiky před rozšířením Unie.

Dále bylo třeba najít řešení konfliktu dvou skupin zemí: těch, které vášnivě bojovaly za udržení svého podílu na strukturálních fondech (především Španělsko), a zájmy těch, jež byly pro jejich radikální přestavbu. A nakonec se muselo vyjít vstříc zájmům těch zemí, které byly čistými plátcí (zejména Německo a Švédsko) a které nechtěly podpořit takový rozpočet, jenž by zvýšil jejich odvody do evropského rozpočtu.

Největší problémy, jak také správně Agenda 2000 předpokládala, se proto soustředily na formulaci zásad společné zemědělské politiky a na zásady výdajové politiky strukturálních fondů a jejich aplikaci na nové země. Teprve po nalezení společného stanoviska a na tomto pozadí se řešila otázka, jaké prostředky budou po vstupu k dispozici novým členům. Není tedy žádným překvapením, že přijetím rozpočtového rámce na léta 2000–2006, který musel být přijatelný pro všech 15 členských zemí, bylo vlastně rozhodnuto, kolik bude nadcházející rozšíření stát. Bylo jasné, že při pevně stanoveném horním stropu odvodů členských států, při jejich nepřipravenosti zvýšit objem rozpočtu, jako tomu bylo v případě Delorsových dvou balíčků, při odmítnutí odchodu od finančně náročné společné zemědělské politiky, a to v době, kdy se počet členských zemí měl rozšířit minimálně o šest velice chudých zemí, budou transfery směřující do nových zemí dosti nízké. Prostředky vyčleněné v novém rozpočtovém rámci pro nové země byly vlastně zůstatkovou veličinou po tom, co byly uspokojeny požadavky všech aktérů zúčastněných na berlínském summitu. Jak k tomu výstižně dodávají mnozí odborníci, přijatý rozpočet byl rozpočtem pro patnáctku, nikoli rozpočtem pro rozšířenou Unii.

Vzhledem k tomu, že jakékoli změny v objemu a struktuře přijatého rozpočtu a také v horním limitu odvodů členských zemí do roku 2006 se mohly uskutečnit pouze se souhlasem všech patnácti členských zemí, muselo být jasné, že závěrečné jednání v Kodani v prosinci 2002 mohlo vést pouze ke kosmetickým změnám ve struktuře rozpočtových výdajů a že půjde o jednání, jehož rámec byl předem dán.

Přijatý rozpočet měl zvláštní strukturu. Jednak tu část, která se týkala pouze patnácti zemí a která měla tradiční skladbu (výdaje na zemědělství, výdaje na strukturální operace, vnitřní politiky, vnější aktivity, administrativa a rezervy). V této části rozpočtu se počítalo s tím, že výdaje na zemědělství porostou jen minimálně a jejich podíl poněkud poklesne, výdaje na strukturální operace měly poklesnout absolutně i relativně, vzhledem k změněné situaci v řadě regionů.

Zcela samostatnou a novou částí rozpočtu byly výdaje na rozšíření o nové země. Byly rozděleny na dvě položky: na předvstupní pomoc (výdaje po linii programů PHARE, ISPA a SAPARD) poskytující finanční pomoc kandidátským zemím v období před přijetím. Druhá položka – nazvaná Rozšíření – se skládala ze čtyř výdajových bloků: Zemědělství, Strukturální operace, Vnitřní politiky a Administrativa. Blok výdajů na strukturální operace měl největší váhu (v roce 2006 dvě třetiny), blok výdajů na zemědělství nepředpokládal zapojení do společné zemědělské politiky.

Musíme přitom připomenout, že vůdčí zásadou evropského rozpočtu, která se vztahuje i na zmíněný rozpočet, je to, že se nesmějí provádět žádné přesuny mezi jeho jednotlivými položkami. To znamená, že nelze převést žádné peníze z části, která se týká patnácti členských zemí, a použít je ve prospěch nových zemí, což přirozeně platí také naopak.

Berlínský rozpočet byl budován ještě na původním předpokladu, že v roce 2000 se Unie rozroste o šest nových zemí. Objem výdajů na předvstupní pomoc a na rozšíření měl dosáhnout 67,2 mld. eur, tedy zhruba deseti procent všech výdajů, přičemž výdaje měly rostoucí trend a v roce 2006 měl jejich podíl dosáhnout téměř jedné pětiny celkových výdajů.

Kodaň: žádné zásadní změny v nákladech na rozšíření

Kodaňské jednání Evropské rady bylo poslední šancí pro obě jednající strany: pro země Evropské unie „prodat“ svůj návrh evropského rozpočtu, který vylučoval nové země z účasti na společné zemědělské poli-

ture, přesně stanovil možnosti čerpání strukturálních fondů s konečnými dopady na objem a strukturu tohoto rozpočtu. Kandidátské země (zejména Polsko a Česká republika) přistupovaly k jednání s odhodláním přimět země Unie k větší vstřícnosti. Výsledný kompromis znamenal pouze dílčí úpravy: nové země získaly navíc jednorázové transfery do rozpočtů nových zemí, nejvíce do Polska, a vedle toho dočasné kompenzace do rozpočtů nových zemí. Původní odhad nákladů současného rozšíření zůstal prakticky nezměněn. Vzhledem k tomu, že objem rozpočtu zůstal zachován, mohlo jít pouze o přerozdělení v jeho rámci. Podle platných zásad se však i to uskutečnilo především v rámci položky Rozšíření, tedy výdajů, které byly stejně určeny novým členům. Objem nákladů současného rozšíření se tedy ani po kodaňském jednání nijak podstatně nezměnil. Je sice pravda, že místo původních čtyř nových členů hodlá Unie přijmout deset nových zemí, avšak teprve na začátku května 2004. Tím byly „ušetřeny“ zdroje, s nimiž se původně počítalo při rozšíření na rok 2002 a 2003.

Co vlastně bylo v Kodani z hlediska výdajů z evropského rozpočtu vyjednáno? Novým zemím byl učiněn ústupek vůči původnímu stanovisku obsaženému ještě v Agendě 2000, že jejich zemědělci nebudou mít přístup k přímým platbám. Na rozdíl od požadavku mnoha kandidátských zemí o plné „zrovnoprávnění“ jejich zemědělců okamžitě po vstupu byl přijat na summitu v Bruselu (říjen 2002) kompromisní návrh na postupně se zvyšující přístup k přímým platbám: počínaje 25 procenty v roce 2004, se zvyšováním každým rokem o 5 procent. Přechodné období má trvat deset let, do roku 2013. Z čeho se budou financovat tyto platby? Přesunem prostředků, které jsou v položce Rozšíření vedeny pod názvem Rozvoj venkova a jsou i tak určeny novým zemím. Kodaňské jednání umožnilo navýšit přímé platby maximálně o 20 procent ročně, takže přímé platby mohou začít z vyšší úrovně. Kromě toho se mohou nové země samy podílet na přímých platbách ze svého národ-

ního rozpočtu, takže přímé platby mohou dosáhnout v roce 2004 až 55 procent, v roce 2005 60 procent a v roce 2006 až 65 procent úrovně zemí Evropské unie. Přitom je známo, že řada členských zemí (Německo, Nizozemsko, Švédsko, Velká Británie) i proti tomu ostře protestovala a žádala, aby se zemědělci z nových zemí vůbec žádné přímé platby nevyplácely. Všim tím se však náklady zemí Unie na současné rozšíření nezvýšily.

Zemědělci nových zemí se dostalo určité úlevy tím, že byly zvětšeny výrobní kvóty, na něž se vztahují přímé platby.

Výdaje ze strukturálních fondů pro nové země představují sice hlavní položku nákladů na současné rozšíření (kolem 60 procent), ale v rozpočtu na obyvatele je to nesrovnatelně méně než v chudších zemích Unie. Podle údajů M. Schreyerové, členky Komise odpovědné za rozpočet, bude až do konce roku 2006 Polsko z tohoto titulu ročně získávat 60 eur na obyvatele, Maďarsko 45 eur, Slovinsko 42 eur a Česká republika 29 eur. Pro srovnání: v roce 2000 získalo Řecko 437 eur, Irsko 419 eur, Španělsko 216 eur a Portugalsko 211 eur. Transfery do Španělska jsou třikrát vyšší než do Polska a téměř sedmkrát vyšší než do České republiky. Představitelé Komise to vysvětlují tím, že transfery do členských zemí jsou výsledkem předchozích jednání a také že nelze srovnávat mzdovou úroveň a kupní sílu v kandidátských a členských zemích. Přesto rozdíly jsou značné.

Kodaňské jednání muselo reagovat také na to, že podle původního rozpočtového návrhu Komise na období 2004–2006 hrozilo nebezpečí, že několik nových zemí se po vstupu stane čistými plátcí do evropského rozpočtu: vedle Kypru, Malty, Slovinska také Česká republika. Taková situace mohla nastat proto, že zatímco odvody do evropského rozpočtu se provádějí každý měsíc, transfery ze strukturálních fondů se mohly do nových zemí dostat až s určitým časovým odstupem. Rozhodnutí o dočasných rozpočtových kompenzacích mělo tuto situaci napravit. (Viz tabulka)

Celkové hrubé náklady na rozšíření v období 2004–2006 obnášejí 40,8 mld. eur. Jak je patrné z tabulky, jde o výdaje do zemědělství nových zemí, budování infrastruktury, podporu zaostávajícím regionům, výdaje na zvýšení jaderné bezpečnosti, ochranu hranic a výdaje na administrativu.

Nové země budou však po vstupu také odvádět příspěvky do evropského rozpočtu. Heather Grabbeová, ředitelka Centra pro evropskou reformu, odhaduje, že tyto odvody dosáhnou v období do konce roku 2006 zhruba na 15 mld. eur. Navíc, je dosti pravděpodobné, že mnohé z nich nebudou s to využít všech transferů z rozpočtu. Podle odhadu Komise dosáhnou tak čisté náklady rozšíření vcelku pouze 10,3 mld. eur (2004–2006), což je méně než jedna tisícinová HDP všech členských zemí. Jednoho občana členských zemí bude rozšíření stát 9,15 eura ročně. Hrubé náklady na rozšíření jsou pod úrovní limitu, který stanovil berlínský summit (1,27 procenta HDP členských zemí).

Grabbeová k tomu dodává, že náklady na rozšíření jsou spíše politickou než ekonomickou otázkou. Rozsah skutečných nákladů závisí výlučně na tom, „jak štedrá se Unie rozhodla být“, říká. Rozšíření nebude příliš nákladné, přestože země střední a východní Evropy jsou mnohem chudší než stávající členové Unie. „Je to proto, že současné členské země se rozhodly vyčlenit na rozšíření jen malou částku peněz: méně než 10 procent celkového rozpočtu Unie bude poskytnuto kandidátům a novým členským zemím“, říká. Zatímco celkové výdaje na rozšíření (2000–2006) dosáhnou zhruba 67 mld. eur, Německo vynaložilo v letech 1990–1999 přes 600 miliard na rekonstrukci bývalé NDR. Oznámení členů Komise, že cena nadcházejícího rozšíření Unie je „velice nízká“, odpovídá skutečnosti. Nutno k tomu ovšem dodat, že to jsou náklady pouze do roku 2006, a není to tedy „cena“ konečná. Po tomto datu budou transfery do nových zemí pokračovat podle toho, jaký rozpočtový rámec bude přijat na další období.

I když se zdá, že závěrečné jednání v Kodani nespĺnilo mnohá očekávání kandidátských zemí, bylo správné, že budoucí členové podmínky členských zemí přijali. Odmítnutí by znamenalo nejen oddálení vstupu a ztrátu peněz, které je Unie připravena jim poskytnout. Znamenalo by zároveň, že by se nemohly zúčastnit jednání o podobě nového rozpočtového rámce na období 2007–2013, k němuž dojde zřejmě v roce 2005 a jehož mohou být aktivními účastníky. Už dnes se dá předpovědět, že to bude jednání velmi náročné. Také proto, že na jeho pořadu budou stejné problémy jako v Berlíně 1999 a že se ho tentokrát zúčastní deset nových zemí. Evropská unie bude muset rozhodnout, co bude dále se společnou zemědělskou politikou po roce 2006. A bude muset také najít nový přístup k politice strukturálních fondů tak, aby nynější rozdíly v objemu transferů mezi stávajícími a novými zeměmi byly odstraněny.

Náklady na rozšíření (podle kodaňského summitu) (v mld. eur)

	2004	2005	2006
Zemědělství	1,90	3,75	4,15
Strukturální operace	6,10	6,94	8,81
Vnitřní politiky	1,42	1,38	1,35
Administrativa	0,50	0,56	0,61
Závazky celkem	9,95	12,66	14,96
Cash-flow facility	1,00	0,65	0,55
Rozpočtové kompenzace	0,26	0,48	0,35

Poznámka:

Cash-flow facility: jednorázová finanční podpora do rozpočtů nových zemí.
Vnitřní politiky: výdaje na jadernou bezpečnost, ochranu hranic atd.

Bezpečnostní a obranná politika EU

RADEK KHOL

ambice a realita na počátku roku 2003

Rok 2003 měl být důležitým mezníkem pro rozvoj Evropské bezpečnostní a obranné politiky jako důležitého politického i praktického projektu EU směřujícího k posílení její váhy při řešení mezinárodních problémů. Konec roku 2002 a počátek roku 2003 přinesl řadu důležitých rozhodnutí v otázkách podoby bezpečnostních a vojenských institucí EU.

V tomto období také zintenzívnila debata o nástrojích a směřování široce definovaných vnějších vztahů EU po jejím očekávaném rozšíření na 25 členů v následujícím roce. Impulsem k tomuto vývoji byla nejenom práce dvou pracovních skupin Konventu o budoucnosti EU, ale také francouzsko-německá série iniciativ zahrnující též oblast obrany. Byť je většina těchto kroků pozitivním znakem živého zájmu Evropanů o způsob, jakým mohou skrze kolektivní projekty a evropské instituce posílit svoje schopnosti ke zvládnání krizí a posílení evropské dimenze zahraniční politiky, realita se ukázala mnohem komplikovanější. V tom samém období se křehká jednota Evropanů v zahraniční oblasti rozpadla pod tlakem USA a její snahy o rychlé vojenské řešení irácké krize. Instituce, mechanismy a prostředky použitelné pro evropské vojenské operace se tak dále rozvíjejí, ale v nejbližší budoucnosti může chybět především jasná politická vůle většiny členů EU k jejich konkrétnímu použití. Podívejme se ale nejprve na hlavní body pozitivního vývoje.

Debata v Konventu – pracovní skupiny Vnější vztahy a Obrana

Nejširší debata o roli EU v mezinárodní politice, včetně rozvoje bezpečnostních funkcí, probíhala od září 2002 ve dvou pracovních skupinách Konventu – Vnější vztahy¹⁾ a Obrana. První se zaměřila především na institucionální otázky druhého pilíře EU a politické otázky týkající se cílů EU na mezinárodní scéně, zatímco druhá se věnovala konkrétním otázkám bezpečnostní a vojenské dimenze EU. Závěrečné zprávy předložily obě pracovní skupiny v polovině prosince²⁾ a v jejich textu se objevují body, ve kterých panoval většinový konsenzus i body, kde přetrvával rozpor mezi jednotlivými státy. Kromě individuálních vystoupení členů Konventu a slyšení expertů měla důležitý vliv i francouzsko-německá iniciativa zahrnující celou řadu témat, včetně obrany.³⁾

Závěry pracovní skupiny Vnější vztahy se dotkly bezpečnostní problematiky v několika bodech. Nová ústavní smlouva EU by měla definovat obecné principy a cíle vnějších aktivit EU a na jejich základě by Evropská rada měla definovat strategické zájmy a cíle EU poskytující referenční rámec aktivitám EU jako celku nebo jednotlivých členských států. Tématem opakujícím se v obou výše zmíněných pracovních skupinách bylo posílení jednoty hlasu EU navenek na základě lepší koherence a efektivit mezi institucemi

EU i mezi členskými státy. Nejvíce členů pracovní skupiny podpořilo řešení založené na sloučení role stávajícího Vysokého představitele pro SZBP (J. Solana) s rolí vykonávanou komisařem pro vnější vztahy (Ch. Patten) pod jednu osobu, která by pod novým názvem „Evropský vnější představitel“ vykonávala obě funkce. Primární odpovědnost by tato osoba měla vůči Evropské radě, která by ho i volila, nicméně zároveň by jeho úřad byl včleněn do Komise. Toto řešení vycházející z jednoho koordinačního bodu politik EU by zároveň posílilo i vnitřní koherentnost různých vnějších aktivit Komise. Tento přístup odpovídá i návrhům Komise samotné, byť se liší v konkrétních pravomocích takové funkce. Představeny byly také návrhy vycházející ze zachování stávající dělby rolí obou funkcí, ale také z radikální myšlenky na plné včlenění Solanovy funkce do Komise jako „Ministra zahraničí EU“.

Obdobná myšlenka na posílení jednotného vystupování EU a zároveň posílení koherentnosti a efektivit operací EU v bezpečnostní oblasti bylo zároveň důležitým tématem i v pracovní skupině Obrana. Její práce byla ještě obtížnější, protože musela respektovat mnohem širší spektrum názorů. Problematika bezpečnostní a vojenské dimenze EU je doposud velmi mladá a mezi členskými státy zdaleka napanuje shoda ohledně hlavních cílů této aktivity EU ani ohledně konkrétních ambic pro horizont příštích 5–10 let. Novým a nesporně důležitým tématem se navíc stala hrozba mezinárodního terorismu a způsobu, jakým na něj má EU jako celek reagovat. I přes rychlý rozvoj Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP), včetně jejích institucí a nástrojů, v průběhu posledních tří let zůstává EU zásadním způsobem rozdělena, pokud jde o konkrétní bezpečnostní statut a orientaci svých členů. Základním dělítkem zůstává členství 11 států EU v NATO a pozice 4 vojensky nezapojených států EU. Dalším faktorem je velikost ozbrojených sil, obranného rozpočtu (absolutní i relativní), vojenského průmyslu a tradic v použití vojenské síly v zahraniční politice konkrétního státu. V takové situaci se debata soustředila na několik témat, ale většinová doporučení nenašla pracovní skupina zdaleka ve všech oblastech.

Pracovní skupina se shodla, že podstatná proměna strategického prostředí během posledních 13 let vyžaduje rozšíření konkrétních aktivit, které by měla EU být schopna vykonávat při zvládnání krizí v zájmu projekce stability do širšího okolí Unie. Petersberské mise, definované pů-

vodně v roce 1992 v rámci ZEU a později včleněné do textu Amsterdamské smlouvy, by měly navíc zahrnovat tyto úkoly vyžadující vojenské prostředky:

- prevenci konfliktů
- společné odzbrojovací operace
- vojenskou pomoc a poradenství
- post-konfliktní stabilizaci
- podporu orgánů státní správy ve třetích zemích prováděnou na jejich žádost v rámci boje proti terorismu

Nutnost úpravy stávajících rozhodovacích mechanismů směrem k posílení koherentnosti a efektivit akcí EU, včetně posílení flexibility při rozhodování orgánů EU, se stala dalším důležitým doporučením. Konkrétní nástroje zahrnují posílení role Politického a bezpečnostního výboru EU, na nějž může být podle čl. 25 Smlouvy o EU z Nice delegována řada pravomocí Rady pro řízení konkrétních operací na zvládnání krizí. Posílána by měla být i role a pravomoc Vysokého představitele pro SZBP, který by získal právo iniciativy v těchto operacích, v naléhavých případech by mohl pod mandátem Rady činit nutná rozhodnutí a fungoval by jako hlavní koordinátor civilní a vojenské složky aktivit EU ke zvládnání krizí. Podobné vztahy by se poté přenesly i do konkrétních operací, kde by jako koordinátoři působili zvláštní vyslanci Vysokého představitele. Flexibilita rozhodování EU by měla být ulehčena častějším používáním práva na konstruktivní absenci – vyžadován by poté nebyl pozitivní souhlas všech členských států EU s konkrétní operací, ale stačila by i vůle některých států neblokovat aktivitu ostatních.

Kontroverznější se však staly návrhy posilující integrační prvky v obranné oblasti EU. Zvláště s ohledem na hrozbu mezinárodního terorismu se objevil návrh na zvýraznění solidarity mezi členy EU včleněním zvláštní klauzule do Smlouvy o EU. Tato pasáž by také umožňovala použití celé řady nástrojů Unie (vojenských, policejních, soudních, záchranářských apod.) k ochraně civilního obyvatelstva a demokratických institucí EU, včetně poskytnutí pomoci na území členského státu zasaženého teroristickým útokem. Pro některé členy pracovní skupiny je však tento krok nedostatečný a rádi by do textu Smlouvy o EU připojili mnohem ambicióznější klauzuli či deklaraci o společné solidaritě a bezpečnosti, což by v budoucnu mohlo vést k zakotvení principu kolektivní obrany uvnitř EU. Tato otázka je ovšem velmi citlivá pro atlanticky orientované členské země, které v podobné snaze vidí nebezpečí pro klíčovou roli NATO v této oblasti. Podpory se jim dostává i ze strany čtyř post-neutrálních států EU, které vidí v tomto řešení hrozbu svému bezpečnostnímu statutu vojensky nezapojených zemí. Podobným směrem by se podle jejich obav mohla ubírat i další myšlenka odrážející francouzsko-německou iniciativu na uplatnění principu posílené spolupráce (uplatňované např. při zavedení eura) i na oblast obrany.

Unijní mechanismy se mohou dále uplatnit i při odstraňování hlavních slabín evropských vojenských schopností. K prohloubení spolupráce v oblasti vyzbrojování v doposud stále fragmentovaném trhu členských států EU by měla sloužit nová Agentura pro evropské vyzbrojování a strategický výzkum. V ideálním případě by za její pomoci došlo k optimalizaci průmyslové základny obrany zemí EU a struktury obranných výdajů, které se často překrývají. Pro některé země EU (především pro Velkou Británii) je ovšem nepřija-

telná snaha o diktování způsobu nákupu vyspělé vojenské techniky, která by vedla k vytvoření „pevnosti Evropa“. Pro britské firmy by to mohlo znamenat výraznou ztrátu pozic na americkém zbrojním trhu v případě odvetných opatření ze strany vlády USA. Naopak důraz činnosti podobné evropské agentury by se z britského pohledu měl věnovat posilování konkrétních vojenských schopností států EU. Agentura by tak měla důležitou roli při hodnotícím procesu pokroku dosaženého jednotlivými členskými státy. K tomuto účelu by mohla sloužit i konvergenční kritéria dohodnutá nově ustavenou Radou ministrů obrany EU.⁴⁾ Zpráva zmiňuje několik různých způsobů kvantitativních a kvalitativních konvergenčních kritérií, která mohou být použita.⁵⁾

Průlom ve vztazích EU-NATO

V polovině prosince 2002 došlo konečně k dlouho očekávanému průlomu ve vztazích EU a NATO. Tomuto kroku předcházela především dohoda nové turecké vlády a EU na okraji kodaňského summitu EU. Turecko v ní po dlouhých jednáních souhlasilo s konkrétním způsobem naplnění participačního mechanismu EU v oblasti EBOP pro evropské členy NATO stojící mimo EU obsaženého v závěrečném summitu EU z Nice.⁶⁾ Tento „Bruselský kompromis“ znamenal razantní odblokování jednání v obou organizacích směřujících k uzavření praktické a smluvní části vztahů EU-NATO. Hlavní elementy dohody, uznání strategického partnerství obou organizací a připravenost k jeho kodifikaci, obsahovala společná Deklarace EU-NATO přijatá 16. 12. na společném zasedání Severoatlantické rady a Politického a bezpečnostního výboru EU.⁷⁾

Pro přípravu vojenské operace pod vedením EU byl důležitý především tzv. Berlín+. V rámci něho se EU mělo dostat zajištěného přístupu k plánovacím kapacitám NATO a předpoklad přístupu k předem identifikovaným společným aliančním prostředkům a schopnostem, včetně použití velitelských struktur Aliance a zástupce vrchního velitele spojeneckých sil v Evropě (D-SACEUR) pro operace pod vedením EU. Kromě toho je nutné mezi oběma organizacemi přijmout bezpečnostní dohodu o výměně klasifikovaných informací a specifikovat konzultační uspořádání v případě krize. V dlouhodobém horizontu se upraví také obranné plánování NATO pro potřeby evropských operací, tak aby se rozvoj vojenských kapacit v obou organizacích doplňoval. Hektická práce na celé řadě těchto dokumentů probíhá v obou organizacích se snahou připravit rámcovou dohodu shrnující všechny výsledky v průběhu března. Bez těchto detailních dohod by bylo prakticky nemožné spuštění vojenských operací EU a tím i viditelnému naplnění přínosu budování EBOP pro evropskou bezpečnost.

První operace EU pod hlavičkou EBOP

EU se konečně v roce 2003 dostala i k praktické realizaci operací pod hlavičkou EBOP, čímž může na konci roku demonstrovat naplňování jednoho z Evropských základních cílů dohodnutých v prosinci 1999 v Helsinkách. První operací pod vlajkou EU se stala Policejní mise EU v Bosně a Hercegovině, která od 1. 1. 2003 nahradila dosavadní policejní misi OSN. Charakter operace zaměřený na pokračující podporu a poradenství při utváření samostatných bosenských policejních složek a omezený rozsah naznačují, že i pro EU je to první zkušební krok. Po odblokování vztahu

EU-NATO se očekává také zahájení první vojenské operace EU v Makedonii, která převezme operaci NATO Allied Harmony. Rada praktických podmínek v oblasti vztahů EU-NATO musí být ještě naplněna před vlastním spuštěním operace, ale jde spíše o to kdy, spíše než zda se tak stane. Důležitá shoda také nastala, když operačním velitelem byl schválen zástupce vrchního velitele spojeneckých sil v Evropě (D-SACEUR)⁸⁾ a operačním velitelstvím se stal SHAPE – Aliance tak podpoří akci EU svými plánovacími a velitelskými prostředky. Makedonská vláda již EU oficiálně požádala o převzetí mise a EU vyjádřila svoji ochotu tak učinit.⁹⁾ Obě mise EU představují v rámci celého Balkánu operace malého rozsahu (pouze několik set mužů), v částečně uklidněném prostředí a s omezeným mandátem i časovým horizontem. Pokud budou úspěšně pokračovat, může EU reálně uvažovat i o mnohem větším soustu, jímž by bylo v roce 2004 převzetí operace SFOR v Bosně, kde je momentálně rozmístěno pod velením NATO téměř 12 000 mužů pověřených náročnějšími úkoly při prosazování Daytonských mírových dohod.

Na konci roku 2003 by tak mohla být EU v pozici mnohem viditelnějšího aktéra v evropské bezpečnosti. Otázkou ovšem je, zda se do té doby vlivem irácké krize a pokračujících evropských rozporů nezhroutí nejenom tato pracně budovaná institucionální architektura, ale také základ solidarity, důvěry a sdílených bezpečnostních zájmů. Bez nich by žádná významnější společná evropská vojenská operace nebyla možná či dlouhodobě udržitelná.

kh0l@iir.cz

¹⁾ European Convention Working Group VII – External Relations, předseda Jean-Luc Dehaene; European Convention Working Group VIII – Defence, předseda Michel Barnier.

²⁾ Final Report WG VII, CONV 459/02, 16. 12. 2002; Final Report WG VIII, CONV 461/02, 16. 12. 2002.

³⁾ Příspěvek byl přednesen Joschkou Fischerem 22. 11., viz <http://register.consilium.eu.int/pdf/en/02/cv00/00422en2.pdf>

⁴⁾ Jednalo by se o nový formát Rady ministrů EU, který by fakticky formalizoval praxi posledních let, kdy již docházelo k pravidelnému neformálnímu setkávání ministrů obrany zemí EU.

⁵⁾ Kvantitativní kritéria mohou zahrnovat poměr obranných výdajů vůči HDP a jejich strukturu především v oblasti výdajů na výzkum, vývoj a nákup; kvalitativní kritéria by mohla zahrnovat připravenost ozbrojených sil a jejich schopnost nasazení mimo vlastní území v mnohonárodních operacích.

⁶⁾ V současnosti se jedná o šest zemí (non-EU European Allies, NEEA) – Českou republiku, Island, Maďarsko, Norsko, Polsko a Turecko. Čtyři země mají perspektivu vstupu do EU v polovině r. 2004, hlavní námitky vůči nedostatečnosti zapojení těchto zemí do EBOP a garancí ze strany EU mělo tedy dlouhodobě Turecko.

⁷⁾ Viz EU-NATO Declaration on ESDP, NATO Press Release 142 (2002), 16. 12. 2002.

⁸⁾ Nominálně nejvyšší evropský důstojník v integrovaném vojenském velení NATO; tato funkce prozatím pravidelně rotuje mezi Velkou Británií a Německem, v současnosti ji vykonává německý admirál Feist.

⁹⁾ Makedonská vláda požádala o převzetí operace EU 20. 1. 2003 viz *Financial Times*, 21. 1. 2003 a EU s ním souhlasila 27. 1. na zasedání Rady pro vnější záležitosti, kdy přijala Joint Action, viz J.O. 03/092/PESC.

Francouzsko-německé usmíření, jehož nejmarkantnějším výrazem byla Elysejská smlouva, ovlivnilo ve druhé polovině minulého století nejen osudy obou národů, jichž se bezprostředně týkalo. Přinejmenším se později také výrazně podepsalo na téměř již dokonaném návratu Čechů, Slováků, Poláků a dalších Východoevropanů do takové Evropy, jaká se umí poučit z obou světových válek.

Dnes již historická smlouva se nejčastěji označuje za politické dítě Charlese de Gaulle a Konrada Adenauera. Ke zrodu historického dokumentu ale přispěly už v 50. letech těsné kontakty německého kancléře s iniciátory základní myšlenky evropské integrace na opačném břehu Rýna. Stačí jen zmínit Roberta Schumana a Jeana Moneta. Ostatně, založení dnešní EU – původně šestičlenného Evropského hospodářského společenství – přešlo podpis Elysejské smlouvy o pouhých pět let.

Hustě propletené vztahy Francie a Spolkové republiky byly po všechna ta desetiletí fundamentem evropské integrace. Svou roli sehrála i kulturní výměna, zájem o studium jazyka partnerské země. Především se však oba sousedé stali navzájem nejdůležitějšími hospodářskými partnery. To se promítá i do velkého objemu přímých investic: roku 2000 jich proudilo z Německa do Francie za 23 miliard EUR a opačným směrem za týchž dvanáct měsíců dokonce 29 miliard EUR.

Právě snaha tvůrců Elysejské smlouvy, aby se utváření nových vztahů mezi někdejšími úhlavními nepřáteli neomezovalo jen na výhodné obchody anebo politické kontakty vládních či parlamentních špiček, byla její důležitou výzvou. Do značné míry se tento záměr zdařil, neboť dohodnutý mechanismus kooperace zahrnoval vedle půlročních konzultací na nejvyšší úrovni rozsáhlé předivo styků také na úrovni prakticky všech ministerstev. Velmi dobře se třeba znali experti, poradci šéfů vlád a států, ale i zdánlivě méně významní diplomaté. Není bez zajímavosti, že si Paříž a Bonn v zápalu sbližování svých politik později dovolily přímo vyměňovat vysoké úředníky ministerstev zahraničí. Ti pak mohli i delší čas působit přímo v „jámě lvové“, tedy na příslušném úřadu druhé země. Takovou míru důvěrnosti předtím diplomacie libovolných dvou nezávislých států vůbec neznala.

Určitá intimita jako předpoklad nové důvěry tedy nebyla jen výsadou politiků. Svědčí o tom též malá epizoda z prvních let po podpisu smlouvy. Pražští studenti žurnalistiky, kteří směli v roce 1968 díky univerzitní výměně zvědavě nahlédnout do pařížského pokojíku francouzského kolegy, se tam dočkali většího šoku než předtím na barikádách v Latinské čtvrti – byl tam totiž všude vzorný pořádek a na okně bouřliváková příbytku visely čistounké záclonky.

Elysejská smlouva žije také díky tisícům bezejmenných „pěšáků“

JOSEF VESELÝ

Vysvětlení hostitele, který nepřehlédl překvapení českých kolegů, bylo prosté: „Oženil jsem se prostě s Němkou.“ Byl to možná jeden z prvních plodů velkoryse podporovaných výměn mládeže obou kdysi znepřátelených zemí. Na vrcholu slávy tyto programy ročně zahrnovaly kolem 150 000 chlapců a děvčat na každé straně. Zdaleka nejen studentů. Dohromady za ta léta nejméně šest milionů osob.

Přesto má pravdu někdejší zahraničně-politický poradce kancléře Helmuta Kohla Horst Teltschik, když si před novináři v Berlíně nedávno posteskl, že po roce 1998, kdy se v Německu dostal k moci Gerhard Schröder, se v nejvyšších patrech moci už politické důvěrnosti pěstovaly méně. Změnilo se to zas až v poslední době: „Za Kohlovy éry málokdy uplynul týden, abychom se s kolegy z nejbližšího okolí prezidenta nesešli anebo si aspoň nezatelefonovali, poradili o společném postupu,“ připomíná Teltschik.

Skeptické hlasy v době kolem kulatého výročí Elysejské smlouvy byly v sousedním Německu sice ojedinělé, ale nechyběly. Konzervativní Frankfurter Allgemeine Zeitung například uveřejnil vyjádření jednoho ze svých spoluvydavatelů, že dnešní vedoucí politici v Paříži a v Berlíně „už nesdílejí ani společné vzpomínky, ani společné vize budoucnosti“. A dokonce bývalý spolkový kancléř Helmut Schmidt, sociální demokrat, který se zahořklou nostalgií vzpomíná na éru, kdy mu byl u Seiny protějškem Valéry Giscard d'Estaing, při této příležitosti označil někdejší německo-francouzský motor evropské integrace rovnou za „mrtvý“.

Naprostá většina pozorovatelů na obou březích Rýna, ale i v Bruselu či jinde v Evropě, však u příležitosti jubilea odmítala přehlédnout, že oživovací pokusy pro pokračování velkého usmírovacího díla v nových podmínkách se docela povedly.

Začalo to už koncem roku 2002, kdy se na říjnovém mimořádném summitu Evropské unie v sídle EU opravdu zasloužili Jacques Chirac s Gerhardem Schröderem v duchu staré dobré tradice o to, aby spory kolem finančních dopadů rozšíření patnáctky nemohly vážněji ohrozit osud novodobého historického projektu. Podobně odvalili

Politické dítě Charlese de Gaulla a Konrada Adenauera oslavilo čtyřicítku a snaží se chytit druhý dech.

před kodaňským summitem či v jeho průběhu z cesty i méně závažnou překážku tím, že připravili pro zbytek patnáctky přijatelný kompromis, jenž se týkal choulostivého problému, kdy by se případně mohlo začít s vyjednáváním o členství s Tureckem, „věčným kandidátem“.

Pravda, pár týdnů po jubilejní slávě se ještě sotvakdo odváží dát ruku do ohně, že oživení německo-francouzských vztahů už nabude trvalého charakteru. Anebo se ve změněných podmínkách aspoň zas povzne se k vysokým metám, jichž se tyto vztahy dotýkaly v nejlepších momentech znovuumírování po roce 1963.

Byla to často mravenčí práce desetitisíců bezejmenných organizátorů. Dodnes se například o uchování emocionálního náboje vzájemnosti trpělivě snaží 5000 ředitelů škol v obou zemích, jejich učitelé a žáci. Statisíce lidí. Nemluvě o zděděných partnerstvích měst a regio-

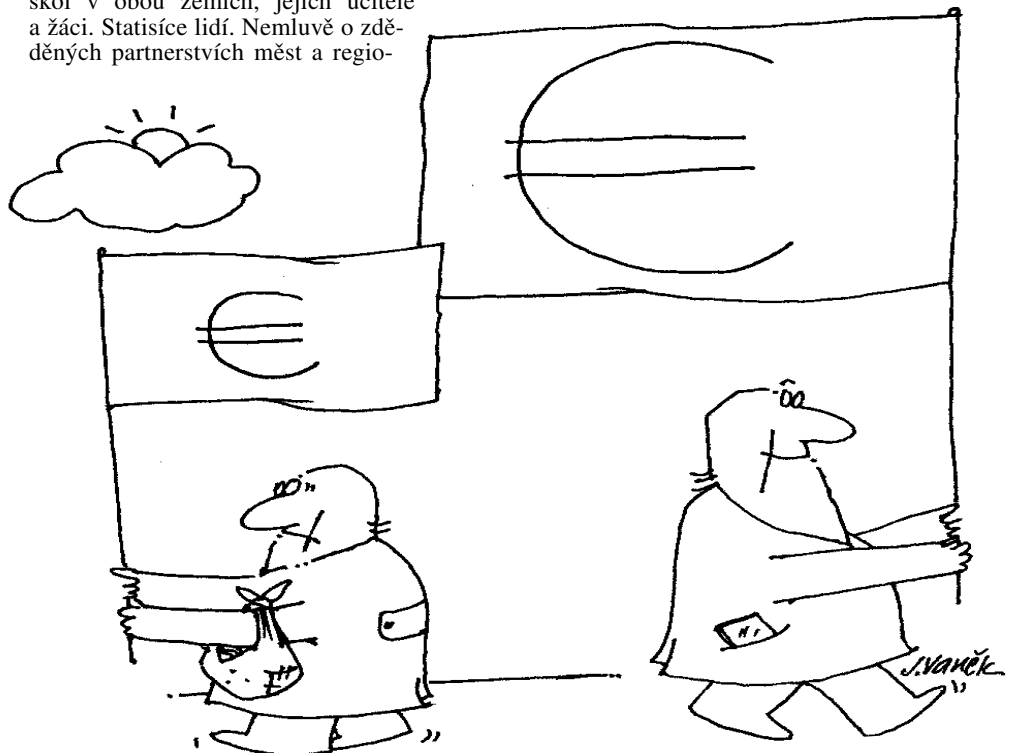
nů, kde dodnes funguje 2200 „živých“ smluv.

Zajímavé jsou i konkrétní zkušenosti „pěšáků“ ze Saarbrückenu. Má tam sídlo společný sekretariát pro studijní výměny a přípravu na povolání. A ten zjišťuje, že při rostoucí nezaměstnanosti roste zájem právě o takovou kvalifikaci, která umožňuje ucházet se o práci též v druhé zemi. Na bilaterálním „veletrhu“ pracovních příležitostí a studijních míst se loni tlačilo 8000 zájemců. Na druhé straně ale proti době před 40 lety klesá zájem o studium němčiny na běžných francouzských lyceích a francouzštiny na německých gymnáziích.

Nové společné prohlášení obou zemí k jubileu Elysejské smlouvy ujišťuje, že se s tím musí „něco udělat“. Hlavně se však pokusilo dát dříve tak osvědčené součinnosti nové impulsy, vybudit cosi jako její „druhý dech“. A především zachovat její doslova plošný charakter.

Vlády chtějí jít příkladem. Při jubilejních oslavách se sešly kabinetu obou zemí v plné sestavě. Mělo by se to pro ně napříště stát – aspoň čas od času – pravidlem. Ve Versailles se také vůbec poprvé sešly nejvyšší zastupitelské sbory, byť jen ke společnému menu v sále, na jehož stěnách nechyběly fresky zachycující dávné bitvy obou rivalů.

Možná praktičtější důsledky bude mít rozhodnutí, že se pro zlepšení koordinace politiky zřizují v kancléřském úřadě a v úřadu francouzského premiéra společné „generální sekretariáty“, aby si mohla exekutiva srovnávat noty co nejbezprostředněji. Předseda francouzské vlády Jean-Pierre Raffarin si mezi své poradce přibral přímo jednoho Němce. Jeho socialistická předchůdkyně Edith Cressonová před dvanácti lety učinila cosi podobného, když zaměstnávala ve svém předpokojí Babettu Niederovou s německým

pasem. Myšlenka nezapadla. A nese plody dodnes. Tato dáma má nyní na starosti osud německo-francouzských výměn mládeže.

Vedle stovek vlivných osob, které působí v politických strukturách, ale i v kruzích, kde se určuje obranná, hospodářská či finanční politika, se mají do zahuštěného přediva více než dřív zapojit i nové batalióny méně nápadných odborníků. Vždyť by se měly napříště dlouhodobě koordinovat dokonce reformy zdravotní péče, ba i penzijních systémů či politiky zaměstnanosti. Nemluvě o rozvojové pomoci, ekologické strategii, případně o zkušenostech, jaké mají vlády s podporou výzkumu, vývoje a zavádění nových technologií. Obě země chtějí také – podobně jako loni u fotbalu Korejci a Japonci – usilovat o společné pořádatelství velkých mezinárodních sportovních akcí.

Plošné prohloubení kooperace přináší – a je to také zásluhou pokročilého stádia evropské integrace – novou šanci pro příhraniční regiony. Vzorové modely policejní spolupráce, jak se osvědčila v distriktu Štrasburk-Kehl, už nemají být jen izolovanými ostrůvky, ale zahrnou další regiony podél společné hranice.

Nejen to, Francie s Německem chtějí, aby Evropská unie vytvořila společnou pohraniční policii, zavedla společný trestní rejstřík a aby její členové daleko víc spolupracovali v justici. Těsnější propojení Německa s Francií má přijít k duhu i těm běžným občanům, kteří trvale působí v druhé zemi. Brzy získají mnohem snáze než dosud vedle svého vlastního občanství také paralelní státní příslušnost druhé z obou zemí, aby mohli volit a spolurozhodovat tam, kde skutečně žijí. Některými hlavami už se honí dokonce úvahy, že by se jako předzvěst sjednocené Evropy mohly Francie a Německo dokonce spojit do jednotného státního útvaru. Takovou vizi naznačili ve společném článku pro deníky Libération a Berliner Zeitung dva bruselští komisaři – Francouz Pascal Lamy a Němec Günter Verheugen. Je to možná námět trochu předčasný.

Přesto se nové prohlášení k jubileu Elysejské smlouvy priznává k tomu, že Francii a Německo spojuje „osudové společenství“, přičemž ale „nelze společnou budoucnost oddělovat od prohloubené a rozšířené Evropské unie“. Od toho odvozují své přání předkládat jí „společné vize Evropy zítřka“. V tomto kontextu se Paříž a Berlín rozhodly jako jeden muž navrhnout Konventu k reformě evropských institucí známé podněty, z nichž nejvíce zaujala myšlenka předsedy Evropské rady „na plný úvazek“, který by měl stanout na špičce evropských orgánů spolu s předsedou Evropské komise, jehož by volil Evropský parlament. Idea narazila ihned na rozporné názory jak v Konventu, tak mimo něj. Znalci oceňují pokus obou klíčových zemí Evropské unie předestřít ostatním rovnou možný kompromis mezi stoupenci hlubší integrace a mezivládní spolupráce v rámci EU. To ale podle všeho k úspěchu stačit ne-

bude. Zda se tato úvaha nakonec prosadí, nelze předvídat. Hlavní výhrady odpůrců označují pravomoci potenciálního „stálého“ předsedy Evropské rady za přehnané. Mohl by se pak prý snadno dostat do kolize s šéfem bruselské komise. Menší státy, mezi nimi i budoucí členové EU, včetně ČR, v tom vidí i riziko, že by se tak snadno dostaly na vedlejší kolej, neboť by si obě nejvyšší funkce patrně rozdělily nejvlivnější země rozšířené unie.

Výročí Elysejské smlouvy připadlo shodou okolností právě na období, kdy se prudce konkretizovala možnost ozbrojeného vypořádání s iráckým režimem bez OSN, EU i obou protagonistů oslav – jen pod egidou USA a Velké Británie. To u pamětníků vyvolalo vzpomínku na zajímavou paralelu s dobou před čtyřiceti lety, pouze s obrácenými znaménky: Tehdy totiž Konrad Adenauer nabádal svého přítele generála Charlese de Gaulla, aby se „příliš“ nevzdaloval Americe, neboť se tím zbavuje možnosti účinněji na politiku USA působit. Nyní, jak naznačují někteří zasloučenci, se na nejhlubší bod dostal poměr Německa ke Spojeným státům, když kancléř Gerhard Schröder zaujal jasně negativní postoj k válce proti Iráku. Jacques Chirac by prý mohl našeptat svému novodobému protějšku u Berlíně něco podobného, co kdysi Adenauer Chirakovu dávnému předchůdci v úřadu.

Zatím lze vycházet z toho, že elity v Paříži a v Berlíně vyjevily u příležitosti jubileu věrohodně vůli dále kultivovat privilegované vzájemné vztahy. A navíc pevně ukotvené v Evropské unii.

Přesto označil politolog Joachim Schild z berlínské Nadace Věda a politika (Německý ústav pro mezinárodní politiku a bezpečnost) manévrování kolem iráckého konfliktu v prvních týdnech roku 2003 za potenciální „významné riziko pro dynamiku německo-francouzských kooperačních perspektiv“. Obavy opíral o odhad, že by se Francie na rozdíl od Německa mohla přece jen nakonec zapojit do „spontánního“ vojenského řešení po boku USA, aby „si zajistila právo mluvit později do (poválečného) mírového uspořádání“ v regionu.

Citované obavy, že by se mohli oba signatáři Elysejské smlouvy navzdory této idylce nakonec rozejít v přístupu k hořící mezinárodní krizi, se přirozeně neodvozovaly hlavně z počínání Paříže či Berlína v aktuálních diplomatických pŕtčkách. Odrazely možná víc temné tušení, nakolik by taková pohroma ve svých důsledcích ohrozila již tak nesnadné formování dvoustranné (případně evropsky těsně koordinované) zahraniční politiky. Nemluvě o zatím stále vzdálené společné obranné politice v rámci celé Evropské unie.

Volání po tom, aby v lůně EU vznikla také unie bezpečnostní a obranná, zůstává přitom jedním z klíčových momentů nového prohlášení Paříže a Berlína ke 40. výročí Elysejské smlouvy. Nakolik je to volání marné, ukáže budoucnost.

Rozšíření ano, či ne – strach před přistěhovalci

Za několik měsíců by Česká republika měla vstoupit do Evropské unie. Česká vláda a vlády ostatních kandidátských zemí přes deset let pilně pracují na vstupním procesu do EU. Splní-li se program rozšíření Unie, v roce 2004 se spojí dva „evropské světy“: státy západní Evropy a střední a východní Evropy. Není pochyb o tom, že rozšíření Evropské unie je v přímém vztahu s otázkami imigrace. Podíváme-li se na postoje několika vybraných zemí EU – Francie, Velké Británie, Německa, Itálie a Španělska¹⁾ – zjistíme, že pouze menšina, 29 procent občanů těchto zemí, hodnotí pozitivně perspektivu rozšíření patnáctky a 18 procent je považuje za nutné, ale nevýhodné. Podle 22 procent občanů by se rozšíření mělo týkat jen několika vybraných zemí, pro 31 procento by k rozšíření vůbec nemělo dojít. Jedná se o vysokou hodnotu, která potvrzuje, že existuje jistý odpor k rozšíření Unie. Jde ale o průměrné hodnoty v rámci této skupiny zemí. Postoje k rozšíření jsou odlišné v jednotlivých zemích, viz tabulka na str. 12.²⁾

Názory občanů jednotlivých zemí jsou ovlivněny především chápáním úlohy Evropské unie a role národních států, ale také strachem z následků rozšíření na úrovni migrace a zaměstnanosti. Na jedné straně nevelké nadšení Velké Británie k procesu rozšíření odpovídá skeptickému postoji země k evropskému projektu, zdráhavost Francie pak odráží obavy země ze ztráty národní identity a role státu. Němce znepokojují sociální následky rozšíření evropských hranic, především pak otázka zvýšení nákladů na výstavbu EU. Pokud jde o Itálii, výsledky dokazují, že občané této země jsou z vybraných zemí nejvíce nakloněni rozšíření.

Jak je patrné z tabulky, oproti roku 2001 se počet zastánců rozšíření zvýšil. V roce 2002 byli tedy čtyři italští občané z deseti pro rozšíření. Překvapující jsou výsledky u Španělska. V roce 2001 zde 58 procent dotázaných bylo pro rozšíření, o rok později však jen 34 procenta. Tento skok je zřejmě ovlivněn jak diskusí o rozdělení evropských strukturálních fondů, tak změnou postoje k přistěhovalcům, protože dokonce Velká Británie a Francie zaznamenaly v roce 2002 procentuální zvýšení zastánců rozšíření Unie.

Je zřejmé, že postoj k rozšíření je spojen se vztahem k přistěhovalcům, kteří jsou považováni za hrozbu pro EU, především pokud jde o bezpečnost, veřejný pořádek a zaměstnanost. 36 procent občanů z vybraných zemí Unie se staví proti rozšíření právě kvůli strachu ze ztráty zaměstnání či zhoršení bezpečnosti; 28 procent občanů chápe rozšíření jako nebezpečí pro kulturu a národní identitu. Co se týče otázek přímo spojených

Rozšíření Evropské unie a migrace v Evropě po roce 2000

Postoje členských a kandidátských států

Případ Itálie

KLÁRA
POLEDNOVÁ

s problémy přistěhovalectví, je překvapivé, že Itálie, která podle průzkumu v roce 2001 byla nejvystrašenější zemí, se o rok později zařadila k evropskému průměru. Naopak hodnoty v případě Španělska, jehož občané byli v roce 2001 nejpřístupnější v otázkách přistěhovalectví, se zdvojnásobily ve vztahu k negativním postojům k imigrantům. Také Německo zaznamenalo zhoršení názorů na přistěhovalectví. Zatímco však Španělsko zaznamenalo postupné zhoršování postojů k imigrantům, Německo zažilo rapidní skok v posledních dvanácti měsících. Podobné výsledky zaznamenala i Francie a Velká Británie, kde se podle 36 procent občanů přistěhovalectví rovná kriminalitě.

I když se na jednu stranu např. v Itálii zmírňuje strach z migračních vln, neznamená to, že se zvyšuje důvěra k cizincům. V Itálii se těší nejvyšší důvěře občané ostatních států Evropské unie a občané USA, respektive 77 procent a 76 procent. Nejnižší důvěru mají občané vybraných zemí EU vůči osobám z arabských zemí, 38 procent, z balkánských zemí, 45 procent, z bývalých zemí SSSR, 49 procent. Důvěra v cizince z „východní Evropy“ dosáhla 56 procent a ze zemí „třetího světa“ 57 procent.³⁾ I v otázce důvěry se markantně zhoršil přístup španělských občanů.

Společně s nárůstem strachu a nedůvěry v imigranty se mění i ochota občanů poskytnout cizincům občanská práva. Nejzavřenější jsou Španělsko a Velká Británie. Itálie je poměrně otevřená, ve vztahu k evropskému průměru, v otázkách poskytnutí občanských práv. V Německu se situace zlepšila, naopak Francie zazname-

nala snížení souhlasu s poskytnutím občanských práv.

Srovnáme pro zajímavost postoje tří kandidátských zemí v otázkách vstupu do EU, postoje vůči imigrantům a důvěru v cizince.

Z průzkumu nadace vyplývá, že my, čeští občané, jsme spolu s našimi maďarskými a polskými kolegy méně otevření vůči přistěhovalcům, a to bez rozdílu původu přistěhovalce. V našich třech zemích se největší důvěře těší osoby z EU, 71 procento. To ale také znamená, že jedna třetina občanů České republiky, Maďarska a Polska občanům EU nedůvěřuje. Nejnižší důvěru vyvolávají osoby z Balkánu a zemí bývalého SSSR. Obecně země představující názory zemí střední a východní Evropy se na migraci dívají s obavami. Nejvíce jim dělá starosti, podobně jako v zemích EU, imigrace z Balkánu a z bývalých zemí SSSR.⁴⁾ Podle průzkumu jsou vůči jakémukoliv cizinci nejméně důvěřiví Češi.

Ohledně občanských práv – skoro 84 procenta Poláků by tato práva poskytla. Většina Čechů a Maďarů je naopak proti poskytnutí občanských práv cizincům, což je možná způsobeno ne příliš silnými kořeny tradice a víry v těchto dvou zemích. Projevuje se zde pravděpodobně nejistota a strach ze společenské dezintegrace.

Podle průzkumu kandidátské země po vstupu do EU očekávají (45–50 procent) zlepšení podmínek v ekonomické oblasti, pracovních příležitostí a obrany. Jedná se o hodnoty, které jsou pozitivnější než hodnoty otevřenosti vůči přistěhovalcům. Imigrace v tomto případě nepodmiňuje vztah

vůči EU. Ze tří vybraných zemí byli nejskeptičtější občané České republiky. Podle průzkumu nadace skoro 35 procent občanů ČR očekává zhoršení ekonomických podmínek, zlepšení podmínek očekává jen 28 procent občanů (Polsko 37 procent, ale zároveň 46 procent očekává zlepšení podmínek), 38 procent pracovních podmínek a 24 procent obrany a zahraniční politiky po vstupu do EU.⁵⁾

Vidíme tedy, že země EU rozšíření přímo spojují s fenoménem migrace, na rozdíl od kandidátských zemí. Především je smutný postoj občanů Španělska, které spolu s Portugalskem prožívalo stejné těžké chvíle během jednání o vstupu do ES před šestnácti lety. Také tenkrát panoval strach z návalu levných pracovních sil z těchto zemí do bohatých zemí Evropy. I když dnes např. v Lucembursku pracují tisíce občanů z Pyrenejského poloostrova, k žádným výrazným krizovým situacím nedochází.

Zakládající člen Evropské unie pod lupou

Italská emigrace a imigrace

Podívejme se blíže na jednu ze zemí, která poznala jak fenomén emigrace, tak imigrace. Na stát, který se podílel na založení Evropské unie a který svým zapojením do jejich struktur udělal zásadní skok dopředu ve svém rozvoji.

Itálie nyní patří mezi nejrozvinutější země na světě. Nepatřila však do této skupiny jako celek po vzniku Italského království ani mezi válkami. Teprve po vzniku Evropských společenství se Itálie zapojuje jako aktivní člen do ekonomické a politické spolupráce. Přesto však handicap nevyrovnanosti ekonomického a společenského rozvoje mezi severem, středem a jihem pociťuje doposud.

Itálie je dnes pátou nejprůmyslovější zemí na světě. V nedávné minulosti byla ale zemí chudou a nechce si to připustit. Ve školách se děti dodnes neučí o 20 milionech Italů, kteří krátkodobě, na delší období či nastalo v minulých 150 letech emigrovali do evropských či zámořských států.

V letech 1876–1980 Spojené státy přijaly 4,7 milionu, Francie 4,4 milionu, Argentina 3 miliony, Německo 2,5 milionu, Brazílie 1,5 milionu Italů.⁶⁾ Tato vysoká čísla však průměrný Ital nezná a mnozí, kteří je znají, je ignorují. Italské vlády udělaly v období největších emigračních vln pro své občany, ale i pro ty, kteří sice získali cizí státní občanství, ale cítili se Italy, pramálo. Teprve v posledních letech italské ministerstvo zahraničí spolupracuje s Italy v zahraničí prostřednictvím Generální rady Italů v zahraničí – *CGIE* – a výborů reprezentantů Italů v zahraničí – *COMITES* – a až poslední vláda umožnila Italům volit v parlamentních volbách v zahraničí na konzulárních úřadech.

V současnosti žijí v zahraničí 3 miliony 990 tisíc Italů, přičemž více než polovina – 2 205 589 – jich žije ve čtyřech zemích: Německu, Švýcarsku, Francii a Argentině. Druhou velkou skupinou zemí, kde Italové žijí, je Belgie, Brazílie, Velká Británie, USA, Kanada, Venezuela a Austrálie, třetí skupinu tvoří Uruguay, Jižní Afrika, Chile, Španělsko, Holandsko, Peru, Lucembursko, Izrael, Monako a Kolumbie.⁷⁾

Podle dvou důvěryhodných zdrojů, registru AIRE⁸⁾ ministerstva vnitra a konzulárních registrů, z těchto skoro čtyř milionů občanů je téměř půl milionu osob v pokročilém věku. Více než polovina Italů žijících v zahraničí (59,8 procenta) pochází z jihu, skoro třetina ze severu (29,6 procenta a 10,6 procenta z jižních regionů.⁹⁾

Poslední léta (1987–1998) ukazují, že Italové, kteří byli po více než jedno a půl století národem migrujícím, jsou nyní národem „peciválů“. V roce 1998 se ze svého bydliště za účelem přestěhování do zahraničí odhlásilo 37 637 lidí. V porovnání s předcházejícími roky tedy velmi nízký počet. Naopak do Itálie se vrátilo 30 080 osob.¹⁰⁾

Od poloviny 80. let se Itálie stala zemí, kam se imigruje, ale teprve až po pádu komunismu zažila skutečně silné přílivy uprchlíků a přistěhovalců za prací. Devadesátá léta byla charakteristická naporem občanů z Albánie na Apeninský poloostrov. Problém malého národa, který se „rozhodl“ opustit Albánii a usídlit se v ostatních evropských zemích, se řešil, stejně jako u několika jiných, především severoafrických zemí, speciální bilaterální smlouvou o spolupráci v oblasti migrace a pomoci při rozvoji státu.

V současnosti přichází do Itálie každý rok sto až dvě stě tisíc nových přistěhoval-

ců.¹¹⁾ V roce 1998 jich bylo registrováno 111 000, v roce 1999 268 000 (z nich 130 000 nových přistěhovalců, zbytek je tvořen legalizovanými, na území Itálie již pobývajícím cizinci).

Pokud jde o úroveň mobility v Itálii – s ohledem na počet příchoďů – je nižší než ve Velké Británii (1998 – 258 000; 1999 – 277 000), ale vyšší než ve Francii (1998 – 138 000; 1999 – 100 000).¹²⁾

V roce 2001 nejvíce povolení k pobytu podle regionů bylo vydáno v jižních regionech Itálie (23 procenta). Podle země původu se v počtu získaných povolení zařadila na první místo Albánie, následovalo Rumunsko, Maroko, Čína a Polsko.

Podíváme-li se na celkovou imigrační situaci v Itálii podle údajů ministerstva vnitra, žilo zde s povolením k pobytu k 31. 12. 2001 celkem 1 362 630 osob. Čechů zde žilo (k 31. 12. 2000 podle údajů ministerstva vnitra) jen 3 521, na rozdíl od Poláků, kterých bylo 31 372. Přistěhovalce z kandidátských zemí na vstup do EU lze počítat na tisíce. Jen v případě Polska na desetitisíce. Hlavním důvodem pobytu cizinců je práce, ale jen minimum imigrantů žádá o povolení za účelem zaměstnaneckého poměru (regulérně zaměstnaných je jen 6,6 procenta přistěhovalců). Skoro všichni žadatelé o povolení k pobytu z pracovních důvodů jsou soukromníci. Všichni ostatní cizinci, kteří v Itálii pracují, jsou zaměstnávání ilegálně, a to většinou ne z vlastní vůle.

Nový italský zákon o přistěhovalectví

Itálie čelí skoro každý den vlnám ilegálních imigrantů, kteří po souši či po moři hledají svou zaslíbenou zemi. Osud těchto lidí (především Severoafričanů, Albánců

a osob z Pákistánu a ze Srí Lanky) je různorodý: nucený návrat do země původu, čekání na vyřešení žádosti o azyl (který lze v Itálii těžko získat) či útěk a život v ilegality se všemi negativními důsledky. Mnoho cizinců přijíždí do Itálie legálně na turistické vízum s nadějí, že najdou práci. Zůstávají zde ale bez povolení k pobytu, tedy ilegálně.

Právě otázku ilegality měl řešit nový zákon Bossi-Fini ze září 2002. Návrh zákona však nebral na zřetel názory mnoha organizací, které se imigrací zabývají, ani Konfederace průmyslníků, kteří volají po zaměstnávání cizinců.¹³⁾ Již jména tvůrců zákona – Umberto Bossi a Gianfranco Fini – vypovídají o jeho charakteru.¹⁴⁾

Bossi i Fini se od července 2001, odkdy je zákon připravován, netajili tím, že chtějí především zamezit ilegálnímu přistěhovalectví a tvrdě je potírat, a to tak, aby se z ilegálního přistěhovalectví stal trestný čin. Zákon cizince představuje především jako nebezpečí.

Především některá nařízení zaručují kontrolu teritoria státu a stíhání ilegální migrace metodami, již někteří právníci považují za neústavní, neboť narušují základní lidská práva (osobní svobodu, právo na obhajobu, právo na azyl, pracovní a rodinné právo), která přirozeně má i cizinec.

Některé normy jsou v rozporu s realizovatelností předpokládané politiky přijímání nových imigrantů a zároveň znesnadňují pobyt cizincům, kteří regulérně na území Itálie pobývají.

Ale především restriktive regulérní migrace je prováděna způsobem, jenž se nakonec projeví jako kontraproduktivní, neboť nebere v úvahu realitu silného tlaku osob, které chtějí do Evropy přes Itálii imigrovat.

Rozšíření Evropské unie

ZANEDLOUHO NĚKOLIK STÁTŮ STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY, A TURECKO*, PRAVDĚPODOBNĚ VSTOUPÍ DO EU. PODLE VÁS TENTO VSTUP...

	Itálie		Francie		Španělsko		V. Británie		Německo		Průměr v EU	
	2002	2000-01	2002	2000-01	2002	2000-01	2002	2000-01	2002	2000-01	2002	2000-01
Je nutný a výhodný	38,6	31,2	18,0	14,4	34,2	58,1	26,9	21,3	30,3	25,3	29,3	27,8
Je nutný, ale nevýhodný	15,1	10,7	19,1	21,9	23,0	20,5	12,4	15,0	19,9	20,9	17,7	17,9
Měl by být limitován na několik málo států	22,5	30,9	26,5	29,2	16,0	10,0	19,5	19,7	21,8	28,6	21,6	24,9
Mělo by se mu vyhnout, protože způsobí více problémů než výhod	23,8	27,1	36,5	34,5	26,8	11,4	41,2	44,0	28,0	25,1	31,3	29,3
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Výzkum nadace „Fondazione Nord Est“ (leden-únor 2002, 7000 případů)

* Výzkum bral v úvahu ještě i Turecko, což pravděpodobně mělo vliv na postoj dotázaných.

Zdá se, jako by si tvůrci zákona neuvědomovali, že zákon o přistěhovalectví, který chce regulovat imigraci, nechce zvýšit imigraci, ale chce především zvýšit legální imigraci a snížit ilegální, a k tomu musí brát na zřetel objektivní znaky přistěhovalectví. Může možná na krátkou dobu přistěhovalectví celkově snížit, ale ve středně dlouhém období se nere realizovatelnost zákona stane příčinou zvýšení ilegální imigrace, ilegálního zaměstnávání a zvýšení nepokojů ve společnosti a nevrzivosti vůči cizincům.

Zákon nezaručuje vyrovnanost mezi přijímáním cizinců a integrací cizinců, kteří v Itálii pobývají, a bojem proti ilegálnímu přistěhovalectví.

Hlavní změna Bossiho a Finiho zákona oproti úpravě imigrační oblasti z roku 1998 spočívá v přepracování článků o pobytu a vstupu na území Itálie.

Ministři při jeho přípravě vycházeli z myšlenky, že „Evropa čelí nebezpečí skutečné invaze vyhledavělých lidí bez zaměstnání“, a svůj návrh zákona představili jako „prostředek k řešení ilegální imigrace“. Zákon se ale nakonec stal prostředkem proti všem typům imigrace ze třetích zemí. Podle zákona je vydání povolení k pobytu za účelem zaměstnání podmíněno uzavřením „smlouvy o pobytu za účelem zaměstnání“ mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, potvrzené v zahraničí italským konzulátem nebo ambasádou. Potvrzení o posouzení vhodnosti kandidáta na přistěhování je nutné i v případě soukromého podnikání.

Již předchozí zákon týkající se vydání povolení k pobytu za účelem zaměstnání požadoval podepsání „pracovní smlouvy“ (čl. 5 starého T.U.-Testo Unico). Smlouva nového zákona je ovšem speciální. Za prvé je vázaná na povolení k pobytu. V případě sezónní práce je povolení vydáváno na devět měsíců, u zaměstnání na dobu určitou na jeden rok, na dobu neurčitou na dva roky. Pracovní smlouva není srovnatelná s běžnou pracovní smlouvou, především v případě zaměstnání na dobu neurčitou, protože pracovní vztah je podmíněn povolením k pobytu na maximálně dva roky, což je maximální délka povolení k pobytu za účelem zaměstnání. (Minimální délka povolení k pobytu není stanovena.)

Především ale každá smlouva tohoto typu nařizuje, aby se zaměstnavatel „postaral“ o ubytování, aniž by nařízení upřesňovalo, kdo ubytování platí, za jakých podmínek a kdo ubytování hledá. Zaměstnavatel se svým podpisem smlouvy také musí zavázat, že zaplatí výlohy spojené s repatriací cizince. Nařízení je nerozumné už jen proto, že není činěn rozdíl mezi zaměstnáním na dobu určitou a neurčitou, nepočítá se ani s možností, že cizinec změní několikrát svého zaměstnavatele, či s případem sezónních pracovní-

ků. Zákon navíc neříká, co se stane, když zaměstnavatel tyto smluvní podmínky nesplní. Celý systém nejenže nepomáhá řešit otázku ilegálního zaměstnávání a ilegálního pobývání cizinců, naopak je takto ilegální status přistěhovalců podporován, a protože platí jen pro cizince ze zemí, které nejsou v Evropské unii, porušuje normy Italské ústavy, články 35, 36, 37, 38, 39, 40, jež zaručují pracujícím cizincům stejná práva jako všem pracujícím bez rozdílu. Norma také neodpovídá čl. 8 Konvence Organizace pro mezinárodní práci OIL č. 143/1975, ratifikované Itálií zákonem č.158 z 10. 4. 1981, která předpokládá, že cizinci regulérně pobývající v zemi z důvodů zaměstnání musejí mít stejná práva a povinnosti jako zaměstnanci-občané země.

Již po desetiletí italská vláda i italská občanská dokazují, že imigrace (která na rozdíl od migrace není právem každého člověka, ale je nutně podmíněna zákony státu) je příliš složitým problémem. Přesto, že četné nevládní organizace (NGO), především italská Charita, církevní řády, jako např. „Padri Scalabriniani“ i Vatikán, který má od roku 1988 „ministerstvo“ pro migraci, se snaží italské vládě přiblížit realitu italského přistěhovalectví, nemají dost silný hlas a moc něco změnit. I když se nakonec představitelé vlády s představiteli organizací, které se snaží o zlepšení práv přistěhovalců, setkají, nevyjadřují se často k jednotlivým aspektům této problematiky za vládu, ale jménem svým, což nevede k žádným konkrétním závěrům na politické úrovni.

Díváme-li se však na statistické údaje, analyzujeme-li zákony, snažíme-li se o vytváření možných řešení soužití lidí státu, který imigranty přijímá, s lidmi, kteří hledají nový, stálý, či jen dočasný domov, měli bychom brát především v úvahu to, že **každá jednotlivá osoba je lidská bytost se svou důstojností a identitou, která by měla být respektována**. Identita zastíňovaná debatami o stovkách aspektů migrace posledních let je totiž bodem sváru současných sporů v oblasti migrace, která již není jen důsledkem politických a ekonomických změn, ale také důsledkem vývoje technologie, která mění svět. Tato jednoduchá formule by měla být známa především těm, kteří tvoří politiku pro cizince.

Politici představitelé České republiky a ostatní občané by si měli uvědomit, že cizinec, (i ten, který bude od nás něco žádat, bude hledat pomoc) je člověk, který, stejně jako ostatní lidé, má přirozené právo si najít místo k seberealizaci. ○

Použitá literatura:

Larrabel, F. Stephen, *Eastern European and East West Migration*, Santa Monica, Ca, RAND, 1993.

Caritas, *Immigrazione-dossier statistico*, Nuova Anterem, Roma, 2001.

Caritas, *Immigrazione-dossier statistico*, Nuova Anterem, Roma, 2002.

Boneva Bonka, *East-West European Migration and the Role of Motivation*, in *Emigration Desires in Migracijske teme*, 13, 1997, p. 331–334.

Luciano Trincia, *Per la fede, per la patria. I selesiani, e l'emigrazione italiana in Svizzera fino alla prima guerra mondiale*, Roma, LAS, 2002.

Quaderni Fondazione Nord Est, Collana Osservatori, n. 3, únor 2001.

Quaderni Fondazione Nord Est, Collana Osservatori, n. 5, březen 2002.

¹⁾ Jedná se o dvě skupiny zemí v rámci EU. První, Francie, Velká Británie a Německo, jsou tradičními imigračními zeměmi, Itálie a Španělsko jsou zeměmi, odkud se donedávna emigrovalo, nyní jsou důležitou metou pro přistěhovalce.

²⁾ Zdroj: Výzkum, provedený nadací *Fondazione Nord Est* v letech 2001 a 2002 v osmi evropských zemích – Francii, Německu, Velké Británii, Itálii, Polsku, České republice, Španělsku, Maďarsku – pomocí kvantitativní metody. Bylo dotázáno 8000 občanů nad 15 let. Instituty, které výzkum provedly: Francie: TMO; Německo: GMS Dr. Jung; Velká Británie: Ramesses; Itálie: Pragma S.r.l.; Polsko: Demoskop; Česká republika: Ultex; Španělsko: Gallup; Maďarsko: Ulteco. Výzkum byl řízen Ilvem Diamantim a Fabiem Bordignonem.

³⁾ Termíny „východní Evropa“ a „třetí svět“ jsou nepřesné, bohužel jsou používány specialisty na migraci.

⁴⁾ Důvěra v přistěhovalce z Balkánu je nejnižší i v zemích EU.

⁵⁾ Polsko: respektive 37 %, 32 %, 19,9 %, Maďarsko respektive 21,3 %, 26,5 %, 16,1 %.

⁶⁾ Luciano Trincia, *Per la fede, per la patria. I selesiani, e l'emigrazione italiana in Svizzera fino alla prima guerra mondiale*, Roma, LAS, 2002.

⁷⁾ Dossier Statistico Immigrazione, Caritas Italiana, Nuova Anterem, Roma, 2002.

⁸⁾ AIRE–anagrafe degli italiani residenti all'estero–Rejstřík Italů s pobytem v zahraničí.

⁹⁾ Dossier statistico Immigrazione 2002, Caritas Italiana, Nuova Anterem, Roma, 2002.

¹⁰⁾ Do Itálie přichází mnoho Argentinců italského původu. V letech 1989–1991 přišlo do Itálie celkem 30 000 Argentinců, z nichž více než polovina byla italského původu. V roce 1998 bylo celkem 17 000 Argentincům italského původu uděleno italské občanství. V roce 1999 jich již bylo 19 769, v roce 2000 kolem 25 000, v roce 2001 jen 12 000, kvůli nedostatku personálu na konzulátu v Buenos Aires.

¹¹⁾ Uvedená čísla, pokud není jinak vyznačeno, se týkají legálně pobývajících cizinců.

¹²⁾ Dossier Statistico Immigrazione, Caritas Italiana, Nuova Anterem, Roma, 2002.

¹³⁾ I když průměrná nezaměstnanost v Itálii dosahuje 10 %, některé obory se bez práce cizinců, ochotných (na rozdíl od Italů) zastat i práci neodpovídající jejich kvalifikaci, neobejdou.

¹⁴⁾ Bossi a Fini, ministři současné pravicové vlády Silvia Berlusconiho, se netají svou nevrzivostí vůči imigrantům, Bossiho výroky jsou často přirovnávány k výrokům Haidera v Rakousku.

Turecká otázka evropské integrace

„Západ měl vždy předsudky vůči Turkům... nicméně my jsme se mu trvale snažili přiblížit, protože jiná alternativa, pokud se chce stát civilizovaným národem, neexistuje.“

Uvedený výrok Mustafy Kemala „Atatürka“ – nejvýznamnější osobnosti moderních tureckých dějin – naznačuje některé rysy tureckého postoje k evropskému Západu, které přetrvávají až do současnosti. Již od 19. století, kdy se osmanská říše stále více stávala objektem evropské velmocenské politiky, byl Západ představiteli nacionálně-liberálního hnutí viděn jako model prosperující a moderní společnosti, jemuž se Turecko v zájmu uchování své nezávislé existence musí přiblížovat. Ač obdivován, byl Západ zároveň mnohokrát podezírán ze snahy poškodit turecké zájmy, vytěsnit Turecko na okraj, či dokonce vymazat z mapy (jak to částečně předpokládala Sèvreská mírová smlouva z roku 1920).

Tyto historické zkušenosti „oběti velmocenské politiky“ ovlivnily turecké vidění Západu a Evropská unie je dodnes obviňována z uplatňování dvojího metru, přezíravého postoje a kulturních předsudků, či dokonce z tolerování proti Turecku namířených teroristických aktivit.¹⁾ Výroky některých evropských politiků, jako nedávno předsedy Konventu EU Valéryho Giscarda d'Estaing, a priori zpochybňující právo Turecka stát se členem Evropské unie, jsou pro podobné názory živnou půdou.²⁾ V Turecku je přitom více než v ostatních kandidátských zemích EU přítomna psychologická a kulturní dimenze vztahu, a členství je vedle politických a ekonomických reforem částí populace spojováno s potvrzením politické a kulturní přináležitosti k Evropě. Vzhledem k rozsahu problémů Turecka není divu, že kontroverze ohledně politického dialogu a reakce na pravidelná hodnocení Evropské komise (EK) jsou zde také ze všech kandidátských zemí nejvyhraněnější.

Krok vpřed

Asociační dohodu s Evropským společenstvím Turecko podepsalo v roce 1963, v roce 1995 uzavřelo celní unii s EU a s předstihem před ostatními kandidátskými zeměmi podalo svou oficiální žádost o vstup. Statut kandidátské země získalo až na helsinském summitu v prosinci 1999, nicméně kvůli nesplnění Kodaňských kritérií na rozdíl od zbývajících 12 kandidátských zemí doposud nezahájilo akcesní rozhovory.

Komplexní pohled na hlavní deficity Turecka v oblasti Kodaňských kritérií a celkový pokrok za poslední tři roky nabízí poslední hodnotící zpráva Evropské komise z listopa-

du 2002. Pozitivně je hodnocena zejména série ústavních revizí, která vyvrcholila v srpnu 2002 zrušením trestu smrti v době míru, povolením rozhlasového a televizního vysílání v menšinových jazycích, zrušením zákazu jejich vyučování (platí pouze pro soukromé instituce) a změnou některých paragrafů omezujících svobodu projevu. Legislativní změny také umožňují podání stížnosti (odvolání) na rozsudek tureckého soudu u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku a případné opakování soudního procesu, pokud je shledán v rozporu s konvencemi Rady Evropy o lidských právech. Tyto reformy ocenil Brusel pozitivně jako „významný posun v tureckém kontextu“ a „signál odhodlání dosáhnout standardů EU“.³⁾

V hodnotící zprávě se ale opakovaně zdůrazňuje, že přijaté ústavní a legislativní změny obsahují mnohá významná omezení a jejich praktický dopad bude záviset na konkrétním uplatňování a interpretaci sice pozměněné, ale přesto místy vágní a různým výkladům otevřené dikce trestního zákona ze strany exekutivy, státních žalobců a soudů.⁴⁾ Jako příklad „gumového paragrafu“ je v hodnotící zprávě EK uveden např. čl. 159 postihující „urážku státu a jeho institucí“, jehož volná interpretace umožňuje postihovat jakýkoliv projev nesouhlasu s oficiální politikou, „pokud je pronesen se záměrem napadnout státní instituce“.

Na základě některých pozměněných paragrafů lze nadále postihovat jednotlivce a celé skupiny za vyjadřování politických názorů a vznášení požadavků na etnicko-kulturní práva. Přestože slova „Kurd“ či „kurdský“ se ve snaze nedráždit Ankaru ve zprávě nevyškrtávají, je známo, že právě zde existují nejvýraznější nedostatky a z perspektivy turecké politiky největší obtíže s doporučenými EK. Nedlouho po parlamentním schválení legislativních změn byli studenti, kteří žádali formou petice zavedení volitelné výuky v kurdštině, perzekvováni na základě dalšího problémového paragrafu za údajnou podporu ilegální ozbrojené skupiny (míněna Strana kurdských pracujících, PKK). V platnosti také zůstává výjimečný stav ve dvou východních provinciích Turecka s převahou kurdského obyvatelstva, kde nejčastěji dochází k případům porušování lidských práv. Přes uvedený pokrok, ač v tureckém kontextu skutečně významný, z dikce poslední hodnotící zprávy vyplývá, že od summitu v Helsinkách míc stále zůstává na turecké „straně hřiště“ a že Ankara prozatím nesplňuje ani minimalistickou interpretaci Kodaňských kritérií.

ERIK SIEGL

Podle prvních náznaků nová jednobarevná vláda Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) k těmto problémům přistupuje aktivně. Vedení strany je ve vlastním zájmu motivováno k odstranění některých sporných paragrafů, které v minulosti vedly k perzekuci jejích členů. Vzhledem k absolutní většině křesel v parlamentu má nová vláda podstatně silnější pozici při provádění reforem, i když ty se zejména v ekonomické oblasti mohou snadno dostávat do střetu s očekáváním aktivní sociální politiky ze strany velké části jejích členů a voličů. Na rozdíl od předchozí, politicky různorodé koalice prokazuje mnohem větší flexibilitu a méně nacionálního sentimentu v zahraničních otázkách. Dokládá to i souhlas Turecka s rámcovou dohodou mezi Evropskou unií a NATO z prosince minulého roku a zcela otevřená kritika vůdce kyperských Turků R. Denkaše za jeho nekompromisnost v jednáních o znovusjednocení ostrova.

Trvalé vazby

Turecko přes uvedené deficity na posledním summitu Evropské unie v Kodani usilovalo o stanovení pevného a bezpodmínečného data (2003) pro zahájení vstupních rozhovorů a o narýsování konkrétní strategie, jež by podle předstáv turecké diplomacie již kolem roku 2010 zemi dovedla do Unie. Evropská rada se – na základě francouzsko-německého návrhu – nakonec rozhodla nezahájit s Tureckem přímé rozhovory a tuto možnost znovu posoudit v prosinci 2004 (s možností bezodkladného zahájení rozhovorů). Stanovení uvedeného data bylo motivováno mj. snahou, aby tato politicky velice citlivá otázka nebyla opět otevírána před ukončením ratifikace východního rozšíření, ukončením práce Konventu na ústavě Evropské unie a následné mezivládní konference.

Neméně významným faktorem při rozhodování EU jsou otevřené otázky a očekávání ohledně AKP, jejíž směřování a politické vyprofilování je nehledě na proevropské deklarace jejího vedení stále málo čitelné. Svou roli při oddálení zahájení rozhovorů nepochybně hraje také skutečnost, že Turecko je v rámci EU nejméně populární kandidátskou zemí a podle průzkumů např. až 56 procent Francouzů jeho vstup do Unie odmítá.⁵⁾

Navzdory nespokojenosti Turecka s kodaňskou nabídkou a převládající skepsis v zemích EU je jen málo pravděpodobné, že dojde k výraznému a dlouhodobému ochlazení vzájemných vztahů (např. k revizi celní unie z roku 1995) či k novému stanovení priorit

turecké zahraniční politiky. Tento předpoklad je založen na vzájemné nepostradatelnosti a výhodách úzké spolupráce v mnoha oblastech. Evropská unie představuje pro Turecko největší exportní trh s 53,9 % podílem na celkovém vývozu, který je na rozdíl od východních odbytí trvale stabilní, bez výraznějších výkyvů v poptávce. Ze zemí EU plyne do Turecka také zdaleka největší množství přímých zahraničních investic a finanční pomoci, ať už prostřednictvím bilaterálního programu EK či v mnohem větší míře ze strany MMF.⁶⁾

Případná revize celní unie s EU a orientace na upevnění hospodářské vazby s USA formou dohody o volném obchodu či užší hospodářská spolupráce se zeměmi Blízkého východu se nemohou stát náhradou členství v Evropské unii, která jako jediná může vedle politického vlivu poskytnout i rozsáhlý zdroj rozvojových investic a dotací.

Podle mnoha pozorovatelů je hlavním důvodem zájmu Západu na dalším přibližování Turecka jeho geostrategicky významná poloha na rozhraní oblastí Blízkého východu, Kavkazu a Balkánu a jeho vojenské kapacity. Podobnou logikou se bezesporu řídí americká administrativa při razantním (a při citlivosti Evropanů místy až kontraproduktivním) lobbování ve prospěch turecké kandidatury. I když strategický význam Turecka pro Evropu a její bezpečnost není o nic menší než pro USA, nespochívá prvoradě v možnosti projektovat vojenskou sílu v oblasti Blízkého východu. Turecko pro Evropu zaujímá pozici klíčové tranzitní země, zejména v jejích plánech diverzifikované sítě pro dovoz ropy a stále více žádaného zemního plynu z oblasti Kaspického moře, Íránu a perspektivně i Iráku.

Více než případný příspěvek Turecka v rámci budoucích operací v rámci Evropské bezpečnosti a obranné politiky (EBOP) je z bezpečnostního hlediska pro EU, jako bezprostředního souseda, významnější otázka řešení problémů migrace, pašování lidí, narkotik a další agendy třetího pilíře EU. Podle D. Junga z Kodaňského mírového institutu (CIPRI) vykazuje Turecko v tolik zdůrazňované roli strategického partnera EU při prohlubování regionální bezpečnosti značné nedostatky, např. vzhledem k neřešenému kurdevskému problému (který má přímý dopad na migraci do zemí EU) a sporům s některými sousedními zeměmi (Arménie, Řecko, Sýrie).⁷⁾ Strategická poloha Turecka přitom v očích Evropanů může mluvit spíše pro úzké partnerství s Tureckem než pro členství, které by vytvořilo 1600 km dlouhou schengenskou hranici se Sýrií, Irákem, Íránem a státy Zakavkazska.

„Trojský kůň Evropské unie“?

Přes zmíněnou silnou bezpečnostní dimenzi ve vzájemných vztazích a tendenci Turecka využívat tuto kartu při jednání je nerealné, že by Ankara dosáhla zmírnění Kodaňských kritérií, a „oklikou“ se tak domohla vstupu. Pro budoucí řešení „turecké otázky“ evropské integrace jsou rozhodující politická a ekonomická kritéria a v konečném důsledku nejvíce samotná připravenost

Unie Turecko akceptovat. Otázka případného členství se totiž dotýká nejen tureckého politického systému, ale i představ o fungování Evropské unie samotné, nebo lépe řečeno představ o její budoucí podobě, tzv. *finalité politique*.

Na otázce Turecka se opět projevuje známé dilema evropské integrace mezi rozšiřováním (*widening*) a prohlubováním integrace (*deepening*). Dopady případného rozšíření EU o samotné Turecko jsou přitom v mnoha ohledech srovnatelné s „východním“ rozšířením o deset, resp. dvanáct zemí. Díky populačnímu růstu dosáhne počet obyvatel Turecka v roce 2015 podle odhadů počtu 80 mil., a během dvou desetiletí se tak pravděpodobně stane nejlidnatější evropskou zemí s potenciálně největší vahou hlasů v institucích Evropské unie. Za situace, kdy je v zemědělství zaměstnáno cca 45 procent práceschopného obyvatelstva (což je v absolutním čísle více než ve všech ostatních kandidátských zemích dohromady⁸⁾) a HDP na obyvatele dosahuje pouze 22 procenta průměru EU, by dodatečné zatížení agrárních a kohezních fondů – při jejich současném nastavení – představovalo až 20 miliard eur ročně.

Turecko je dnes Evropské unii z hlediska životní úrovně mnohem vzdálenější než na počátku 90. let. V průběhu uplynulého desetiletí, v důsledku opakujících se finančních a ekonomických krizí, poklesl HDP na obyvatele o jednu třetinu. Přibližně 20–25 procent obyvatelstva v současnosti žije pod oficiální hranicí chudoby, stanovenej OSN a regionálními rozdíly.⁹⁾ „Turkotskepticizm“ se na základě těchto faktů může zdát, že chystané východní rozšíření a snaha upevnit politickou a sociální kohezi EU neponechávají v dohledné době prostor pro větší otevření, či dokonce absorbování problémů Turecka.

Ponecháme-li dále stranou zejména mezi evropskými křesťanskými demokraty silně zakořeněné představy o Evropské unii jako civilizačním projektu na křesťanském základě, je hlavním důvodem dlouhodobé zdrženlivosti či přímo odmítání Turecka právě jeho velikost a kromě finančních aspektů zejména politické dopady jeho členství. Z perspektivy federalistů a stoupenců posilování integrace, pro něž Turecko bude těžko kompatibilní s jejich vizí politické Evropy, se vyjádřil Valéry Giscard d'Estaing, který případný vstup Turecka označil za „konec EU“ a podporovatele turecké kandidatury za „nepřátele (integrovatelnější a politicky silnější) EU“.¹⁰⁾ Snaha zastanců hlubší integrace (v reakci na chystané rozšíření) zamezit případnému zablokování či oslabení akceschopnosti EU a posílit supranacionální prvky v mnoha oblastech je patrná na návrhu evropské ústavní listiny, v současnosti projednávané v Konventu EU.¹¹⁾ Prohlubováním integrace a posilováním supranacionálních prvků nad národními se současně bude dosažitelnost a přijatelnost členství pro Turecko zmenšovat.

Vzájemné vztahy musejí získat nový impuls

Navzdory zmíněným obtížím a problémům se kurz plného otevření Evropské unie

vůči její jihovýchodní periferii jeví jako nejsprávnější. Evropská unie vůči Turecku, stejně jako každé politicky a ekonomicky zaostávající periferii, působí jako výrazný stabilizační a bezpečnostní faktor. Jedná se přitom o stabilitu budovanou nejen pomocí politického vlivu a ekonomických vazeb, ale i společně akceptovaných a sdílených norem a vzorů jednání. V případě Turecka byly dosavadní možnosti tímto způsobem pozitivně ovlivnit deficity politického systému a v oblasti lidských práv mnohem omezenější než u ostatních kandidátských zemí. Přesto se termín Kodaňská kritéria a povědomí o jejich obsahu ujaly ve slovníku turecké politické scény a vize členství v Evropské unii představuje významný podnět a někdy i argument proreformních sil v turecké společnosti pro ospravedlnění nepopolárních kroků.

Bez ohledu na to, zda Turecko za dva roky zahájí vstupní rozhovory s Uníí, samotný proces přibližování a konvergence Turecka a EU má pro vnitropolitický vývoj a stabilitu v oblasti velký význam. Pokud se EU Turecku (a rovněž dalším zemím jihovýchodní Evropy, které doposud stojí mimo rozšiřovací proces) hodlá otevřít, je žádoucí, aby vzájemné vztahy se státy tohoto regionu získaly nový impuls. V opačném případě hrozí, že politické a ekonomické rozdíly mezi členy Unie a těmito zeměmi budou neustále narůstat a jejich potenciální integrace do EU bude stále obtížnější a méně reálná. Pomalost reformem či odmítavý postoj části turecké elity k myšlence zasahování evropských politických institucí do vnitřních záležitostí země by neměly být argumentem pro nečinný skepticismus, či dokonce zabouchnutí dveří.

erik_siegl@hotmail.com

¹⁾ Do loňského roku EU odmítala tureckou žádost označit Stranu kurdevských pracujících (PKK) za teroristickou organizaci, přestože její vznik a způsob boje je s terorismem spjatý. Změna v postoji poněkud paradoxně nastala až dva roky po útlumu jejich ozbrojených aktivit, způsobeného vojenskými neúspěchy a zatčením A. Öcalana v roce 1999.

²⁾ Viz Pour ou contre l'adhésion de la Turquie à l'Union européenne, Le Monde, 9. 11. 2002, s. 1–2.

³⁾ Regular Report on Turkey 2002, s. 17, 45–46, European Commission, Brussels.

⁴⁾ Regular Report on Turkey 2002, s. 21, 32–33, European Commission, Brussels.

⁵⁾ Viz M. Wiegel: Zurückhaltung in Frankreich, FAZ 11. 12. 2002, s. 5.

⁶⁾ Turecko je s programem 17 mld. USD půjčky v současnosti největším dlužníkem MMF.

⁷⁾ D. Jung: Turkey and EU – Ongoing Hypocrisy?, <http://www.ciao.org>

⁸⁾ Rashid Ergener: Turkey – Geography, Economy, Politics, Culture, s. 44, 76–79, Boulder 2002.

⁹⁾ The Military Balance 2002/2003, s. 255, IISS, London 2002.

¹⁰⁾ Viz Pour ou contre l'adhésion de la Turquie à l'Union européenne, Le Monde, 9. 11. 2002, s. 2.

¹¹⁾ The Perils of Penelope, The Economist, 14. 12. 2002, s. 32.

Meniaci sa charakter efektu odstrašenia

MARTIN SVIATKO

Rovnako ako môžeme štáty usporiadať z hľadiska svojej politickej, ekonomickej, kultúrnej či vojenskej sily do hierarchickej štruktúry svetového politického systému, podobný postup možno zvoliť i pri pokuse o istú kategorizáciu zbraní. V tomto prípade sa však zaradenie zbraní do pyramidálnej štruktúry uskutočňuje použitím čiastočne odlišných kritérií ako v prípade kategorizácie štátov.

Predovšetkým ide o deštruktívne kritérium. Z hľadiska ničivého potenciálu jednotlivých systémov zbraní sa na prvom mieste nachádzajú jadrové zbrane, ktorých monopolné vlastníctvo sa koncentruje/kontrolovalo v rukách štátu, pričom táto situácia pomáha z istého pohľadu spätne definovať mocenské postavenie štátu v systéme medzinárodných vzťahov. Ukazuje sa, že úspešným zavŕšením procesu výroby jadrových zbraní človek pravdepodobne dosiahol konečnú fázu *evolučného procesu výroby zbraní*, čo môže dokumentovať trend ku kvantitatívnemu rastu zbraní hromadného ničenia, skôr ako hľadanie vhodnej cesty k výrobe ešte účinnejších zbrojných systémov v porovnaní s jadrovými zbraňami.

Ako podotýka Peter Calvocoressi, všetky zbrane majú isté politické implikácie, pričom zbrane s mimoriadnou deštruktívnou schopnosťou majú tendenciu vyvolať veľké a dlhodobé politické implikácie.¹⁾

Zbraň je nepochybne prostriedok, pomocou ktorého človek vedie boj, no na druhej strane vedenie boja nie je jediným atribútom zbraní. Ich druhou nemenej významnou funkciou ako vlastný boj je odstrašenie.²⁾

Práve skúmanie efektu odstrašenia, resp. meniaci sa charakter tohto efektu v podmienkach postbipolárneho obdobia a reakcia súčasného hegemóna na uvedený stav, považujem za podstatu nasledovného príspevku.

Pohľad do minulosti

Takmer celá druhá polovica 20. storočia vošla do ľudských dejín ako obdobie studenej vojny. Tento konflikt, ktorý však paradoxne postrádal priamu vojenskú konfrontáciu medzi dvomi superveľmocami, bol založený na existencii tzv. *deterrence effect*, teda na schopnosti odstrašenia, kde signifikantnú úlohu v tomto procese zohrávala hrozba použitia jadrových zbraní *ako konečného garanta národnej bezpečnosti*. Efekt odstrašenia bol založený na dostatočnom vlastníctve jadrových zbraní jednej zo superveľmocí, pričom pôsobil značne de-

motivujúco k snahe použiť atómové zbrane inou superveľmocou. Postupom času sa začalo presadzovať používanie sloganu „schopnosť druhého úderu“, ktorý predpokladal, „že každá zo superveľmocí si po náhlom prepadnutí maximálnou silou protivníka zaručene zachová také množstvo strategických zbraní, aby mohla v odvetnom údere zničiť útočníka“, pričom „odstrašovanie začalo byť chápané ako schopnosť udrieť ako druhý“.³⁾

Použitie zbraní hromadného ničenia, menovite jadrových zbraní, by v podmienkach schopnosti druhého úderu znamenalo:

- vyhasnutie viac ako 180 miliónov ľudských životov v priebehu prvých 24 hodín nukleárneho konfliktu,⁴⁾

- faktickú likvidáciu tzv. *neredukovateľného minima štátnej politiky*, ktorá je podľa H. J. Morgenthaua tvorená fundamentálnou potrebou každého štátu – potrebou prežiť.

Preto bolo od druhej svetovej vojny mnohokrát argumentované, že s vývojom nukleárných zbraní, medzi inými faktormi, táto racionálna stratégia (rešpektujúca potrebu štátu prežiť) v podstate vylučuje použitie sily.⁵⁾

Reálna možnosť uskutočnenia druhého úderu v podstate znamenala, že svetový mier mal špecifickú podobu – bol založený na vzájomnom rešpekte, ktorý vyplýval zo schopnosti odstrašenia (*peace based on deterrence*).

Predzvest' zlyhania efektu odstrašenia

Napriek existencii efektu odstrašenia a jeho priameho vplyvu na udržanie celosvetového mieru možno už v predvečer konca studenej vojny pozorovať pôsobenie činiteľov, ktoré potvrdzovali efektívnosť existencie koncepcie odstrašenia len vo vzájomnom pôsobení štátov. Avšak vojenská a politická predstaviteľia Spojených štátov boli natoľko zaujatí hľadáním prostriedkov, pomocou ktorých by bolo možné zvrátiť nukleárnu paritu na svoju stranu, že prakticky nepovažovali za potrebné venovať pozornosť problematike ohrozenia americ-

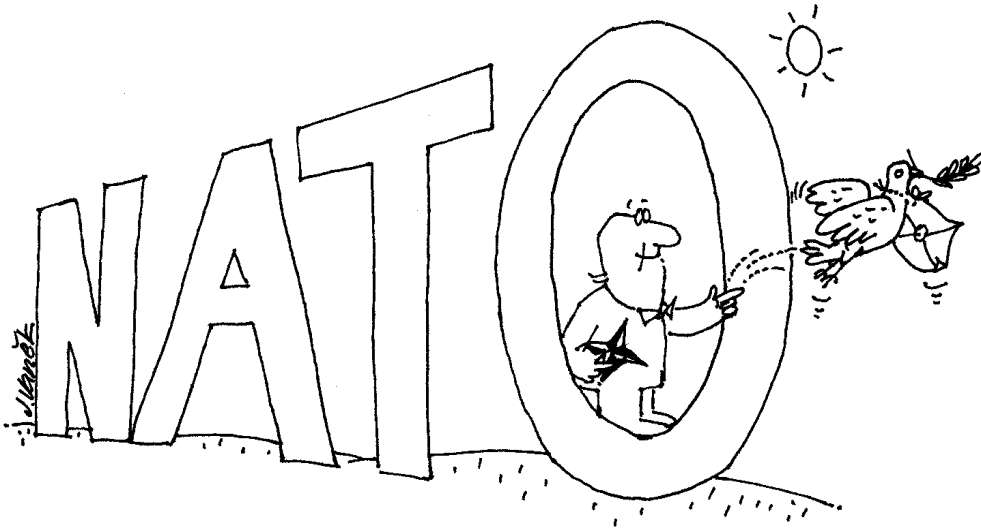
kých záujmov, či dokonca ohrozenia amerických vojsk v zámoří zo strany inej hrozby, ako predstavoval vtedajší ideologický nepriateľ, teda hlavne ZSSR a Čína.

Jedným z faktorov, ktorý poukazoval na disfunkčnosť efektu odstrašenia vo vzťahu štát – nadštátny aktér, bol Hizballáhom uskutočnený teroristický útok na veľvyslanectvo a vojenské kasárne Spojených štátov v Bejrúte z roku 1983. Možno namietať, že tento teroristický čin priamo nesúvisí s problematikou efektu odstrašenia. Odpoveď je áno i nie zároveň. Samozrejme, že Hizballáh týmito teroristickými akciami, ktoré si vyžiadali cez 300 obetí, sledoval predovšetkým vlastné politické ciele a konal bez úmyslu naštrbiť koncepciu odstrašenia. Avšak *nepripravenosť a neschopnosť* Reaganovej vlády adekvátne reagovať na tento brutálny teroristický čin⁶⁾ boli tými faktormi, ktoré poskytli teroristickým organizáciám praktický návod na to, ako efektívne spôsobiť bolesť krajine disponujúcej odstrašujúcou jadrovou silou, ktorej použitie bolo projektované len na útok proti rovnako silnému ideologickému nepriateľovi. Takýto druh útoku v podmienkach studenej vojny neostal z pozície iných teroristických skupín rozhodne nepovšimnutý a Hizballáhom odskúšaný model útoku sa stal ústredným bodom filozofie boja proti *Veľkému Satanovi* na nasledovné obdobie, to všetko pri negovaní koncepcie odstrašenia, ktorá si však naďalej uchovávala vo vzťahu medzi USA a ZSSR svoju relevanciu. Problém neschopnosti Reaganovej vlády, resp. americkej generality odpovedať na udalosti v Libanone spočíval i v tom, že „Spojené štáty sa spoliehali primárne na svoje nukleárne zbrane pri riešení celého radu bezpečnostných problémov.“⁷⁾ Charakter bezpečnostného problému obsiahnutý v teroristickom útoku z roku 1983 však poukázal na nevyhnutnosť zmeniť takéto stanovisko, keďže nevytváral dostatočný priestor pre hrozbu použitia, resp. samotné použitie nukleárneho arzenálu Spojených štátov. Bolo by však chybou viniť z nečinnosti len Reaganovu federálnu administratúru. Trvalo takmer dvadsať rokov od udalostí v Bejrúte, kým sa v takom významnom dokumente, akým je *Národno-bezpečnostná stratégia USA*, našla zmienka o neúčinnosti efektu odstrašenia vo vzťahu k nadštátnym teroristickým skupinám. V nepochybnnej miere k tomu prispeli až tragické udalosti z 11. septembra.

Nástrahy postbipolárneho obdobia

Začiatok 90-tych rokov minulého storočia sa niesol v duchu pádu komunistických režimov. Tým došlo k odstráneniu úhlavného nepriateľa Západu, ktorý vzhľadom na svoj vojensko-priemyslový potenciál a kapacitu svojich zbrojných systémov predstavoval hlavne pre Spojené štáty symetrickú hrozbu. Postupná demokratizácia Ruska ako jedného z nástupníckych štátov Sovietskeho zväzu síce znamenala faktický koniec studenej vojny, efekt odstrašenia však:

- Nezmyslil vo vzťahoch medzi Ruskou fe-

deráciou a Spojenými štátmi, „keďže nukleárne zbrane stále ostávajú kľúčovým prvkom ruského politického a vojenského statusu“.⁸⁾ Ruská federácia nedisponuje štátom supervelmoci, zachováva si však naďalej schopnosť druhého úderu.

• Napriek svojim koreňom v studenej vojne preukázal schopnosť svojej existencie i v podmienkach postbipolárneho súperenia medzi štátmi, ktoré neboli kľúčovými aktérmi studenej vojny – to je príklad Indie a Pakistanu.

V prípade predchádzajúcich dvoch bodov sa jedná o existenciu efektu odstrašenia medzi štátmi celkami, ktoré realizujú štátnu moc na konkrétnom teritóriu. Práve teritoriálny prvok je tým faktorom, ktorý fakticky posilňuje element vzájomného odstrašenia, keďže prípadný jadrový útok nesmeruje na abstraktné, ale na konkrétne, vopred vyselektované ciele nachádzajúce sa na zvrchovanom území definovaného nepriateľa, spôsobujúc tak devastujúce ľudské, materiálne a environmentálne škody.

Táto koncepcia však na druhej strane nefunguje vo vzťahu medzi Spojenými štátmi a tým, čo obsadilo priestor uvoľnený zánikom Sovietskeho zväzu a čo bolo postupne identifikované pomocou termínu asymetrická hrozba. **Dôvodom je sčasti skutočnosť, že konkrétne asymetrickú hrozbu stelesňuje neštátny aktér s odlišným štruktúrnym charakterom, osobitnou motivačnou bázou a špecifickými záujmami, pričom povaha týchto troch aspektov nie je identická s povahou štátneho aktéra. Avšak je to práve teritoriálny prvok, ktorý v tomto prípade mení celkový charakter efektu odstrašenia, presnejšie presúva výhody z jeho porušenia na stranu asymetrickej hrozby,** reprezentovanej v kontexte tohto príspevku globálnymi teroristickými organizáciami, ktoré: a) sú teritoriálne dekoncentrované a organizačne rozptýlené na územia viacerých štátov, b) hľadajú vhodné cesty k získaniu a použitiu zbraní hromadného ničenia na presadenie svojich politických cieľov.⁹⁾

Význam územného faktora

Ako už bolo sčasti naznačené, efekt odstrašenia vychádzajúci zo schopnosti druhého

ho úderu má svoju relevanciu predovšetkým medzi štátmi. Naopak, znižovanie významu efektu odstrašenia je tým rýchlejšie, čím viac sú jednotlivé organizačné zložky teroristických skupín rozptýlené na teritória viac ako jedného štátu. Existuje dostatočný dôvod predpokladať, že *prípady Afganistan* sa v najbližšom období bude len veľmi ťažko opakovať, keďže koncentrácia teroristickej skupiny (Al-Kájda) na teritóriu jedného štátu (Afganistan) nie je len obrovskou výhodou teroristickej skupiny v kontexte nerušeného výcviku teroristov, ako sa všeobecne predpokladalo po udalostiach z 11. septembra. Je to tiež existencia veľkého rizika, ktoré podstupuje teroristická organizácia tým, že na území jedného štátu koncentruje *nezanedbateľnú* časť svojich ľudských, materiálnych, a v prípade Al-Kájdy i duchovných zdrojov, pretože v prípade, ak takáto skupina zrealizuje teroristický útok pomocou zbraní hromadného ničenia, vytvára v podstate priestor pre uplatnenie efektu odstrašenia a taktiež nespochybniteľný cieľ pre druhý úder z pozície napadnutého štátu. I napriek tomu, že počas 11. septembra nedošlo k uskutočneniu teroristického útoku s využitím zbraní hromadného ničenia, možnosť zhodenia jednej alebo dvoch „malých“ termonukleárných bômb na predpokladané pozície Al-Kájdy nebola vo vojenských kruhoch Spojených štátoch *a priori* odmietnutá.

Vojenské operácie proti predpokladaným pozíciám Al-Kájdy a Talibanu v Afganistane síce naďalej pokračujú, rozptýl ľudských zdrojov Al-Kájdy z Afganistanu na územia iných štátov je nespochybniteľný. Destináciou týchto fyzicky a psychologicky trénovaných ľudí nie sú len krajiny tretieho sveta, zmietajúce sa v kľúčoch chudoby či občianskych vojen, ale mnohokrát sa ich prechodným pôsobiskom stávajú vyspelé liberálne demokracie, pričom mnohé z nich sú súčasťou jednej z vojensko-politických aliancií (NATO), prípadne supranacionálnych entít (EÚ). Nie je v žiadnom prípade vylúčené, že práve teritórium týchto štátov bude slúžiť na prípravu potenciálneho teroristického útoku proti Spojeným štátom, a to i s využitím zbraní hromadného ničenia. Tvárou v tvár k otázke, kam by potom

smeroval odvety úder Spojených štátov, keďže „americké použitie nukleárných zbraní by bolo najviac pravdepodobné, ak by boli Spojené štáty zasiahnuté pomocou chemických, biologických alebo nukleárných zbraní hromadného ničenia“¹⁰⁾ mizne význam efektu odstrašenia stelesnený v schopnosti druhého úderu.

Predísť prvému úderu

Teroristické útoky uskutočnené za pomoci chemických zbraní v tokijskom metre z marca 1995, chýbajúci počet 84 kufríkových atómových bômb, ktoré sa nenachádzajú pod kontrolou Moskvy, spravodajskými službami zachytené pokusy o nákup zbraní hromadného ničenia, rozsiahly čierny trh s nukleárnymi komponentmi (napr. Medzinárodná agentúra pre kontrolu atómovej energie vo Viedni registruje od roku 1993 okolo 175 prípadov pašovania nukleárneho materiálu a 201 prípadov pašovania iných rádioaktívnych (priemyselných, medicínskych) zdrojov¹¹⁾) – to všetko sú indikátory, ktoré poukazujú na reálne nebezpečenstvo uskutočnenia teroristického útoku, ktorý vďaka využitiu ničivých prostriedkov spôsobí katastrofálne ľudské a materiálne škody.

V súčasnosti vzhľadom na niektoré horeuvedené údaje teda v USA vzrastá obava, že najbližší teroristický útok by mohol byť uskutočnený s použitím zbraní hromadného ničenia.¹²⁾ Pohybujeme sa síce len v rovine domnieok a hypotéz, v Spojených štátoch však *nepotvrdená hypotéza*, že globálna teroristická organizácia (Al-Kájda) disponuje zbraňami hromadného ničenia (jadrovou zbraňou), získala **rovňakú významnosť** ako *samotný fakt studenej vojny*, že Sovietsky zväz disponuje jadrovými zbraňami, a z toho vyplývajúceho komplexu bezpečnostných rizík. Pravdepodobne na základe horeuvedenej hrozby dospela americká politická elita k presvedčeniu potreby opustiť koncepciu *strategického odstrašenia*, ktorú na základe takmer polstoročnej existencie a napriek signálom o jej budúcej neefektívnosti z roku 1983 až doposiaľ považovala na správnu, nerozlišujúcu pritom charakter, vnútornú štruktúru a správanie aktérov, voči ktorým pôsobila.

„Zabrániť našim nepriateľom v možnosti ohroziť nás, našich spojencov a našich priateľov so zbraňami hromadného ničenia“¹³⁾ sa Bushovej administratíve ukazuje ako nevyhnutná potreba, pričom prostriedky nahradenia koncepcie odstrašenia nachádza v preventívnych úderoch proti hrozbe stelesnenej terorizmom. To všetko sa uskutočňuje pod heslom: „Nemôžeme dovoliť našim nepriateľom, by zaútočili prví.“¹⁴⁾

Úspech koncepcie preferujúcej tzv. *preemptive strikes* závisí na celom komplexe faktorov. Reakcie niektorých štátov juhovýchodnej Ázie na vyhlásenie austrálskeho premiéra Howarda o potrebe Austrálie osvojiť si koncepciu *preemptive strikes*

v kontexte atmosféry po teroristickom útoku na Bali z októbra 2002 poukazujú na možnosť vzájomného kolidovania princípu nezasahovania do vnútorných vecí štátu s koncepciou preventívnych úderov štátu proti teroristom. S istotou možno tvrdiť, že teritoriálny prvok zohrá v tejto problematike ešte významnú rolu.

Na začiatku príspevku som spomenul tzv. neredukovateľný princíp v koncepcii racionálneho správania štátu, ktorý je tvorený potrebou štátu prežiť. V studenej vojne to bol práve efekt odstrašenia, ktorý v podstate plnil funkciu načrtnutú v Morgenthauovom prístupe. Studená vojna síce skončila, no požiadavky štátu na svoje prežitie trvajú naďalej. Ukazuje sa, že štát (v kontexte tohto príspevku USA) je pripravený hájiť tento záujem i v nových podmienkach a pri použití novej stratégie, pričom táto stratégia inkorporuje požiadavku zabezpečenia fundamentálnych potrieb, ktoré donedávna plnila koncepcia odstrašenia. Keďže však národno-bezpečnostná doktrína USA z druhej polovice minulého roka bližšie nešpecifikuje prostriedky, až budúcnosť odpovie na otázku, či preventívne údery budú vedené za pomoci všetkých dostupných prostriedkov vrátane jadrových zbraní.

○

¹⁾ Calvo-Cressi, P.: *World Politics since 1945*. Fourth Edition. Longman Group Limited. London and New York, 1982. str. 7.

²⁾ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. Viktoria Publishing, Praha, 1997. str. 283.

³⁾ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. str. 293.

⁴⁾ Brzezinski, Z.: *Imperativy pre životaschopné NATO*. Denník Sme, Roč. X. 26. 11. 2002. str. 8.

⁵⁾ Smith, M., Little, R. and Shackleton, M.: *Perspectives on World Politics*. Open University. Crom Helm London, 1981. str. 24.

⁶⁾ Došlo naopak k stiahnutiu amerických jednotiek z Libanonu.

⁷⁾ Buchan, G.: *Nuclear Weapons and U.S. National Security Strategy For a New Century*. na www.rand.org/publications/MR/MR1314/MR1314.ch7.pdf

⁸⁾ *Current U.S. Nuclear Weapons Policy*. na www.nap.edu/html/fun/2.html

⁹⁾ Skúmanie problematiky odstrašenia medzi Spojenými štátmi a krajinami usilujúcimi o získanie jadrových zbraní, prípadne iných zbraní hromadného ničenia je zámerne vynechané z dôvodu, že táto otázka si vyžaduje osobitnú pozornosť.

¹⁰⁾ *Nuclear Weapons in a Changed World: the Hidden Dangers of the Rush to War*, In: Western States Legal Foundation – Emergency Information Bulletin, Fall 2001, elektronická verzia textu: www.wslfweb.org/docs/nukesincontext.pdf

¹¹⁾ *Calculating the New Global Nuclear Terrorism Threat*. na http://www.idea.org/worldatom/Press/P_release/2001/nt_pressrelease.shtml

¹²⁾ Mimochoodom, možnosť, že by jadrové zbrane padli do rúk teroristických organizácií, vyvolala znepokojenie už pred tridsiatimi rokmi. Bližšie pozri: Wilkinson P.: *Political Terrorism*. The Macmillan Press Ltd. London, 1974. str. 135.

¹³⁾ The National Security Strategy of the United State of America, September 2002 na www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf str. 1.

¹⁴⁾ The National Security Strategy of the United State of America, September 2002 na www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf str. 15.

Rusko-americké vzťahy, východní rozšíření NATO a společný boj proti terorismu

EMIL SOULEIMANOV

Od loňského 11. zří se prohlášení mocných státníků z obou stran Atlantiku o tom, že éra studenovéčné konfrontace definitivně skončila a že jsou nyní vzťahy mezi Západem a Ruskem vytvářeny strategickým partnerstvím v boji proti světovému terorismu, opakovala tak důsledně, že jsou již vnímána jako axiomaticky platná.

Teroristické útoky proti americkým veľkomestům byly navíc mnoha přívrženci harvardského profesora politologie Samuela Huntingtona po celém světě interpretovány jako jasný důkaz pravdivosti teze o nadcházejícím „sřtetu civilizací“. Podle jejich názoru, zformulovaného již počátkem 90. let, bude mocenská konfrontace Západ – Východ v důsledku zániku Sovětského svazu poznenáhlu vystřídána konfrontací Sever – Jih, přičemž pod pojmem Sever chápeme „přirozené“ spojenectví mezi západní (křesťanskou) civilizací a Ruskem, zatímco Jih je představen expanzivní „islámskou civilizací“. Současný vývoj v americko-ruských vztazích by proto měl být chápán jako praktické potvrzení Huntingtonových předsevzetí.

V této souvislosti ovšem vyvstává otázka: Copak *definitivně* skončila éra studené války teprve dnes, tedy deset let po rozpadu sovětského impéria a vzniku demokratického Ruska? Zmíněná přiznání totiž jasně ukazují, že vzdor četným ujištěním z 90. let onen mocenský antagonismus mezi USA a Ruskem stále přetrvával. Jaká ale je perspektiva mj. rusko-amerických vztahů, zejména pak v souvislosti s takřka euforickými deklaracemi o společném boji proti nové hrozbě světového terorismu?

Pokusme se nejprve vystihnout podstatu jevů. Je nezpochybnitelné, že hojně používaný pojem „světový terorismus“ je eufemismem pro islamistický terorismus, tedy spíše mezinárodní (ve smyslu *nadnárodní*) teroristický internacionál kryjící se militantními islamistickými hesly. Z jeho ohnisků, která jsou rozestata po celé východní polokouli, patří mj. Střední východ, severní Afrika, jižní Asie (Pákistán) mezi nejvýraznější; lokální omezená ohniska jsou přítomná v jihovýchodní Asii (jižní Filipíny, centrální Indonésie), v Nigérii atd. Na území

bývalého Sovětského svazu lze pak některé oblasti na severovýchodním Kavkaze (Čečensko a potenciálně i horský Dagestán), v jihovýchodním Uzbekistánu a v Tádžikistánu specifikovat jako potenciálně náchylné k militantnímu islamismu.

Islamistický terorismus v drtivé většině těchto oblastí, s jistou výjimkou Čečenska, se vzhledem k dlouhé řadě faktorů vyznačuje jako protiamerický. Zvláštním případem je – z geostrategického i ekonomického hlediska klíčový – region Střední Asie, kde se kříží zájmové sféry Ruska a Spojených států. Je totiž veřejným tajemstvím, že zde Rusko obratně využívalo hrozby militantního islamismu jako leitmotivu pro upevnění mocenské kontroly v zemích, které zpochybňovaly jeho výlučnou dominanci ve Střední Asii – především tedy ve vztahu k nejmocnější regionální zemi – Uzbekistánu. Společná americko-britská vojenská operace v Afghánistánu však motivovala spojence k zajištění vojenské základny v Uzbekistánu, což sloužilo jako výchozí bod pro vojensko-politickou expanzi USA do tohoto regionu, zázračně bohatého na ropu a zemní plyn. Mocenský monopol Ruska a arzenál mocenských nástrojů Moskvy pro ovlivňování regionální politiky, mezi nimiž zaujímal hrozba militantního islamismu jedno z předních postavení, tak byl značně redukován.

Společnou protiteroristickou koalici však každý z jejích účastníků vnímá v podstatě jinak. Rusům jde totiž především o rozdrčení čečenského odporu, zatímco Američané se zaměřili proti ohniskům agresivního anti-amerikanismu v oblastech, které považují za zónu svých životních zájmů, především tedy na Středním východě. Vztahy obou mocností například vůči Íránu a Severní Koreji a do jisté míry i Íráku, označovaných Washingtonem za „osu zla“, finančně a ide-

ově podporující světový terorismus, se stále podstatně liší, a to navzdory prohlášením o společném postupu. Tyto skutečnosti proto vnášejí jistý nesoulad i do aktivit zpravodajských služeb těchto partnerských zemí, které by však měly sehrát přední roli v boji proti nové hrozbě.

Propojenost mezi ohnisky islamistického terorismu protiamerického (mj. Střední východ) a protiruského (Čečensko) však Moskva značně přehání, což má své logické objasnění. Bude-li světová veřejnost akceptovat účastníky čečenského odboje jako odnož protiamericky založeného světového islamistického internacionálu, rozváže to Kremlu ruce pro konečnou „pacifikaci“ Čečenska, i když si to nutně vyžádá početné oběti mezi civilním obyvatelstvem. Ona propojenost mezi teroristickými skupinami v Čečensku a v arabských zemích je totiž spíše povrchní i fragmentovaná. Třebaže severokavkazští separatisté jsou částečně financováni z fondů blízkovýchodních (především saúdskoarabských) sympatizantů, čečenský odpor má vlastní příčiny i souvislosti, ale i ekonomické zdroje, a bude se vyvíjet nezávisle na preferencích cizích mecenášů.

Jakkoli cynicky to zní, konflikt v Čečensku je (zatím) v zájmu Washingtonu, neboť brání ruské expanzi jižním směrem – do kavkazsko-středoasijského (kaspického) regionu, jehož obrovské energetické zdroje a geostrategická úloha, jak již bylo naznačeno, jsou ve středu soupeření Ruska a Spojených států. Jak se navíc ukázalo, je čečenský konflikt odsouzen být lokálním i omezeným, a nemá potenciál k obávané destabilizaci Ruska.

Společný boj proti mezinárodnímu islamistickému terorismu je tedy sice důležitou rovinou vztahů mezi NATO a Ruskem, není však zdaleka přední geopolitickou výzvou Eurasie, tedy obrovského kontinentu, kde se kříží jejich mnohé strategické zájmy – jak konfliktní, tak kooperační. Jeho význam v soudobých americko-ruských vztazích, nemluvě o středně- a zvláště dlouhodobém horizontu, proto nelze absolutizovat.

Je rovněž neoddiskutovatelnou skutečností, že je Rusko přes veškerou svou dnešní chabost stále eurasijskou mocností, která je navíc geopoliticky i společensky nestabilní. Není tak zdaleka jasné, jakým směrem se bude ruská státnost odvíjet a bude-li po deseti, dvaceti či třiceti letech autoritativním státem s expanzionistickou ideologií, či ozdravenou evropskou demokracií. Vzhledem k nezřetelnosti ruských hranic na západě i jihu a absenci geopolitické stability by se v tom pesimistickém případě dalo očekávat znovuoživení tradičních směrů ruského expanzionismu, čímž by především utrpěly státy mj. východní Evropy.

Perspektivní nepředvídatelnost transformačních procesů v Rusku a odsud plynoucí potenciální zranitelnost (východní) Evropy je tak jedním z hlavních, ne-li dnes hlavním důvodem motivujícím k rozšíření NATO východním směrem. Nejde však v žádném

případě o rozšíření proti Rusku, ale v první řadě o bezpečnostní pojistku ve vztahu k Rusku, které je v současnosti jedinou mocností teoreticky schopnou výrazně ohrozit bezpečnost evropského kontinentu. Právě tímto důvodem lze vysvětlit důraznou neochotu strategů NATO dokonce i jen připustit v dohledné době rozšíření této bezpečnostní organizace o Rusko, neboť by to „ochromilo funkčnost Aliance“, tedy, jinými slovy, přispělo by to k jejímu zániku.

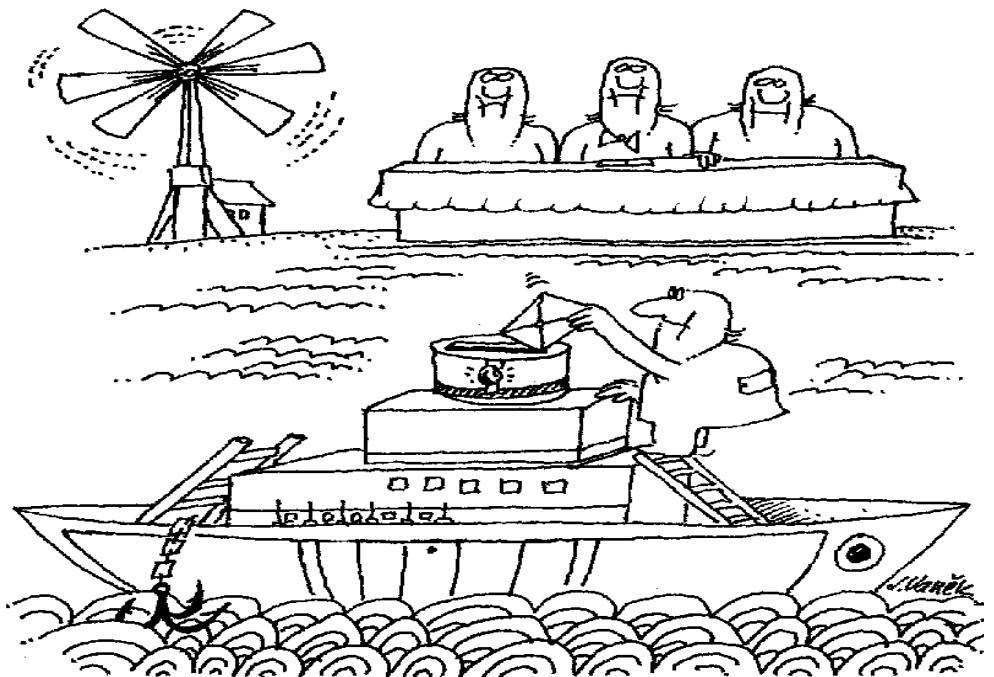
I když vůdčí představitelé Aliance zatím popírají úmysl rozmístit na území nově přijatých zemí strategickou infrastrukturu a jaderné zbraně, nelze tuto možnost zcela vylučovat. To by pak s největší pravděpodobností teoreticky připravilo Moskvu o možnost odvetného jaderného úderu. Vždyť rozšířením severoatlantické bezpečnostní organizace o tři pobaltské státy budou hranice Aliance vzdáleny od Moskvy pouhých 650 kilometrů. Jinými slovy by se zcela neutralizovalo i to zbylé, na čem dosud její mocenské postavení v mnoha ohledech spočívá. (V této souvislosti bezesporu stojí za zmínku, že před sedmi lety byla Moskva ujišťována, že se chystané rozšíření NATO území bývalých sovětských republik nedotkne.)

Apatická reakce Moskvy na východní rozšíření NATO zaslouží zvláštní pozornost. Je totiž nejvýraznějším důkazem, že jsou současné mezinárodní vztahy řízeny ekonomikou, nikoliv počtem tanků či počtem mužů ve zbraních. Kremelští státníci si uvědomují, že jednak nemají (ekonomický) potenciál, aby tomuto procesu zabránili, jednak není rozšíření namířeno *proti* (současnému) Rusku, nedá-li k tomu podnět samo. Rozhovory o strategickém partnerství v boji proti světovému terorismu se tak staly žádoucím pláštěm skrývajícím současnou ruskou bezmocnost.

Je směšné reálně uvažovat o tom, že se východní rozšíření NATO odvíjí ve znamení boje proti světovému terorismu. Vždyť vojenský, ale hlavně zpravodajský potenciál sedmi nově přijatých východoevropských zemí je zanedbatelný, zatímco náklady na reorganizaci jejich armád si vyžádají 20 až 40 miliard dolarů. I vzhledem ke specifické činnosti zpravodajských služeb je jasné, že Washington, který disponuje rozvinutou zpravodajskou sítí na klíčovém Středním východě, se bude spoléhat především na vlastní síly.

Rozšíření NATO o nové členy bude mít i další nesmírně důležitý dopad pro bezpečnost euroatlantického prostoru, který má klíčový význam pro bezpečnost globální. **Dochází totiž k postupné transformaci NATO z pouhého vojensko-politického uskupení vesměs západních států ve svého druhu univerzalistickou organizaci, alternativu OSN. Ve světle jednostranných, tedy neschválených mandátů OSN, a z hlediska mezinárodního práva proto přece jen nelegitimních vojenských operací NATO v Kosovu a v Iráku lze předpokládat, že se tím budouje základna pro následné převádění mezinárodněprávní i politické legitimacy z OSN na NATO.** Navesměřuje tomu i zpráva o vytvoření zvláštních jednotek rychlého nasazení NATO s přibližně 21 000 špičkově ozbrojenými i vycvičenými vojáky, které by měly být nasazovány výslovně podle uvážení aliančních strategů. Faktické vystředění OSN severoatlantickou bezpečnostní organizací pak přispěje k redukci role Ruska (perspektivně možná i Číny) jako stálého člena Rady bezpečnosti OSN, což vyzdvihne NATO a USA do pozice monopolistické vojenské i politické moci ve východní části severní polokoule.

arslanlik@yahoo.com

Světová obchodní organizace

a ochrana životního prostředí

EVA TOŠOVSKÁ

Zástupci členských států Světové obchodní organizace (WTO) zahájili v listopadu 2001 v Doha nové kolo mnohostranných obchodních jednání, které má být uzavřeno k 1. lednu 2005. Probíhající negociace mají přispět k řešení řady dílčích problémů spojených s procesem postupné liberalizace mezinárodního obchodu cestou odstraňování či snižování celních a netarifních překážek obchodu. Značná pozornost je upřena na zlepšení přístupu členských zemí WTO na zemědělské trhy a na trhy služeb a na snížení subvencí, které vedou k distorzi mezinárodního obchodu.

Jedním z bodů této agendy, na který není soustředěna primární pozornost, je úsilí o větší provázanost mezi mnohostranným obchodním systémem a ochranou životního prostředí. Tato interakce se stává v posledním desetiletí stále častěji diskutovaným „horizontálním tématem“ v mezinárodních vztazích.

Je obecně známou skutečností, že opatření na ochranu životního prostředí mají v rámci pravidel mnohostranného obchodního systému, garantovaného WTO, charakter všeobecné výjimky.¹⁾ Jakákoliv smluvní strana může zavést nebo provádět opatření „nutná k ochraně života nebo zdraví lidí, zvířat a rostlin“ či týkající se „vyčerpávaných přírodních zdrojů, pokud jsou taková opatření účinná ve spojitosti s omezením i domácí výroby a spotřeby“ (viz čl. XX GATT). Podstatné však je, že opatření přijatá na základě této výjimky nesmějí být nástrojem diskriminace mezi zeměmi, v nichž převažují tytéž podmínky, ani skrytým omezením obchodu. Současně je zapotřebí náležitě zdůvodnit, proč bylo přijato opatření s dopadem na mezinárodní obchod, a ne opatření alternativní.

Příbližme toto uspořádání příkladem: USA uvalily na začátku devadesátých let zákaz na dovoz krevet a krevetových produktů ze zemí, které při jejich komerčním rybolovu nevyužívají speciální ochranné zařízení, a ničí proto ve velkém počtu vodní želvy. Cílem tohoto restriktivního obchodního opatření bylo zabránit snížení stavu želví populace jako chráněného živočišného druhu. USA přitom poskytly rybářům z Karibiku a dalších přílehlých oblastí technickou a finanční pomoc a dlouhé přechodné období na obstarání vyžadovaného ochranného zařízení (tzv. turtle-excluder devices). Rybáři ze zemí jihovýchodní Asie, kteří stejné výhody neobdrželi, se však cítili diskriminováni. Obrátili se proto na orgány WTO pro řešení sporů. Tento environmentálně motivovaný zákaz dovozu však před Apelačním soudem neobstál, protože USA narušily

princip zacházení podle doložky nejvyšších výhod, který vyžaduje, aby veškerá zvýhodnění uplatňovaná členským státem pro produkty dovážené z jiné členské země byla ve stejném rozsahu uplatňována také pro zboží pocházející z kteréhokoli státu WTO.

Zdůvodněná opatření na ochranu životního prostředí, která mohou mít velmi různorodou podobu, představují environmentálně motivované bariéry obchodu. Patří sem vedle zákazu dovozu, celních přírůžek či dodatečných poplatků např. i opatření spojená s kvantitativní kontrolou (kvóty, neautomatizované povolení), různá monopolistická opatření (jednosměrné dovozy, povinné národní služby) či technická opatření (inspekce před expedicí zboží, recyklační povinnost) aj.

Posoudit, do jaké míry jsou tyto bariéry využívány a na které produkty jsou nejvíce aplikovány, naráží – vedle široké škály jejich forem – především na nedostatek statistických dat z této oblasti. K učinění velmi hrubé představy o váze environmentálně motivovaných bariér obchodu mohou sloužit výsledky zatím ojedinělé studie, zkoumající z tohoto úhlu téměř 5000 světově obchodovaných komodit.²⁾ Autoři došli k závěru, že pouze 12 procent zkoumaných komodit se nestřetlo s žádnou environmentálně motivovanou bariérou obchodu, zbývajících 88 procent komodit narazilo na tuto bariéru alespoň v jedné dovážející zemi. V rámci studie bylo vyděleno 44 produktů (s objemem obchodu 41 miliard USD), u nichž je více než 90 procent jejich světového obchodu vystaveno environmentálně motivovaným bariérám, a 258 produktů (s objemem obchodu 238 miliard USD), u nichž je těmto bariérám vystaveno více než 50 procent jejich světového obchodu. Pokud jde o životní prostředí v tom nejužším slova smyslu, je skutečností, že s nejvyšší mírou restriktivnosti v uvalených bariérách je spojena ochrana volně žijící fauny a planě rostoucí flóry (ačkoliv se týká velmi omezeného počtu obchodovatelných pro-

duktů). Závěrem autoři odhadují, že 13 procent z hodnoty světového obchodu je přímo ovlivněno environmentálně motivovanými bariérami obchodu.

Jiný pohled na váhu environmentálně motivovaných bariér obchodu přináší údaje WTO z r. 1999: z 2300 notifikací opatření, předložených na základě Smlouvy o technických bariérách obchodu, je 11 procent environmentálně motivovaných.

Standards k ochraně osob, zvířat a rostlin před riziky spojenými s pohybem rostlin, zvířat a potravin v mezinárodním obchodě se v rámci systému WTO zabývá Dohoda o sanitárních a fytosanitárních opatřeních. Stejně jako XX. článek GATT uznává legitimní právo každé členské země zvolit si standardy ochrany životního prostředí v souladu se svými podmínkami. Ve svém speciálním ustanovení však jde ještě dál: umožňuje přijmout dočasná opatření i v případě, že nejsou k dispozici vyčerpávající a vědecky nepochybné údaje o riziku spojeném se závažným poškozením zdraví obyvatelstva či životního prostředí. Přitom však existují nepřehlédnutelné indikátory, že tento dopad je potenciálně nebezpečný a není v souladu se zvolenou úrovní standardů ochrany zdraví a životního prostředí. Dohoda o sanitárních a fytosanitárních opatřeních WTO tudíž respektuje a expliálně uznává princip předběžné opatření, který je jedním ze standardních východisek politiky ochrany životního prostředí vyspělých zemí. Snad nejnámější aplikací principu předběžné opatření byl v poslední době zákaz exportu hovězího masa z Velké Británie v důsledku rizika přenosu BSE (bovinní spongiformní encefalidity) z května 1998.

Reálná praxe, resp. několik mezistátních sporů ohledně aplikace předběžné opatření, nicméně volá po širší diskusi o vazbě tohoto principu na obchodní pravidla WTO. Významné úsilí v tomto směru vyvíjí Evropská komise.³⁾ Požadované zpřesnění „pravidel hry“ by mělo vyloučit možnost zneužití předběžné opatření k protekcionistickým účelům, zajistit lepší informovanost o předpokládané regulaci zavedené z tohoto titulu a stanovit kritéria pro její přijatelnost z obchodního hlediska. Proto se požaduje zařazení tohoto problému do agendy nového kola multilaterálních obchodních jednání ve WTO.

Jedním z široce diskutovaných problémů v kontextu netarifních bariér obchodu je tzv. „ecolabeling“. Jde o **označování ekologicky šetrných výrobků**, které motivuje spotřebitele vybrat si mezi alternativními produkty takový, který je z hlediska dopadu na životní prostředí prokazatelně méně škodlivý. Toto označování je v obecné rovině kompatibilní se Smlouvou o technických bariérách obchodu WTO tehdy, jsou-li jeho požadavky a praktické provádění nediskriminační jak pokud jde o obchodní partnery (tj. zacházení podle doložky nejvyšších výhod), tak pokud jde o zboží a služby vyráběné v tuzemsku a zboží a služby z dovozu (tj. národní zacházení).

Nedořešenou otázkou a současně zdroj určitého napětí mezi WTO a nevládními ekologickými organizacemi představuje **ecolabeling, založený na zpracovatelských a výrobních metodách** daného produktu (tzv. PPMs – process and production methods).

Z hlediska mezinárodního obchodu je podstatné rozlišit, zda PPMs ovlivňují konečný výrobek, či nikoliv. V prvním případě je z hlediska mezinárodního obchodu přípustná určitá diskriminace (např. jablka vypěstovaná za pomoci pesticidů vyžadují odlišnou manipulaci, jejich spotřeba se řídí určitými zdravotními normami, jejich obchod může podléhat určité regulaci). Na druhé straně existují případy, kdy odlišné výrobní a zpracovatelské metody neovlivní významně konečný produkt (produkt je určen ke stejnému konečnému využití, nevyžaduje rozdílnou manipulaci nebo způsob prodeje, vyhovuje stejným standardům). Přesto se může významně lišit svou environmentální šetrností (např. novinový papír vyráběný s využitím recyklovaného materiálu či vyráběný výhradně z přírodní vlákniny). V tomto případě WTO nepřipouští jakoukoli diskriminaci mezi „shodnými“ produkty.

Světová obchodní organizace se tudíž neztotožňuje s rozlišováním obchodovatelných komodit podle environmentální šetrnosti jejich výroby, která nemodifikuje výsledný produkt. Uplatňování tohoto kritéria pokládá naopak za zásah do výrobních pravidel jiných zemí, resp. za vnucování určitých standardů „zvnějšku“ bez ohledu na podmínky té které země. Proti tomuto stanovisku protestují především nevládní ekologické organizace, které pokládají ecolabeling – rozlišující environmentální šetrnost výroby – za vysoce účinný nástroj politiky životního prostředí. Žádají proto přenést diskusi o PPMs na pořad následujících kol mnohostranných obchodních jednání WTO. Světové obchodní organizaci připisují v této oblasti pouze jediný úkol, a to dbát na to, aby ecolabeling nebyl zneužíván k protekcionistickým účelům.

V rámci usnadnění přístupu některých skupin produktů na trh se v poslední době rozvíjí práce na kategorizaci či seznamu tzv. environmentálních produktů.⁴⁾ Patří sem především produkty spojené s kontrolou znečištění ovzduší, s hospodařením s odpadními vodami, s ukládáním odpadů, zařízení pro environmentální monitoring, čistší technologie a produkty, stejně jako produkty spojené s šetrným hospodařením se zdroji. Snahou je snížit či zcela odstranit tarifní a netarifní bariéry, které ztěžují přístup tohoto – z hlediska ochrany životního prostředí významného – zboží na trh. Dané úsilí je integrální součástí širších snah o zlepšení přístupu na trh s nezemědělskými výrobky, které odstartovalo Uruguayské kolo mnohostranných obchodních jednání.

Dalším často diskutovaným environmentálně-obchodním problémem je **vazba mezi pravidly mnohostranného obchodního systému, garantovaného WTO, a mnohostrannými environmentálními smlouvami**

(dále MEA), které představují významný stavební kámen mezinárodní politiky ochrany životního prostředí. V současné době je v platnosti více než 200 MEAs, které řeší naléhavé globální či transhraniční problémy ochrany životního prostředí. Z jejich celkového počtu však přibližně jen 20 smluv obsahuje ustanovení ovlivňující obchod, která mohou být potenciálně v rozporu s pravidly mnohostranného obchodního systému WTO.

Obchodní opatření, která jsou součástí vybraných MEAs, přitom sledují různé cíle. Pokud obchod jako takový může způsobit některé ze složek životního prostředí přímé škody, je smyslem obchodních opatření v MEAs vlastní obchod omezit, kontrolovat či řídit. Takto koncipovaná obchodní opatření obsahuje např. Úmluva o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin (CITES).⁵⁾ Jejich cílem je zabezpečit, aby mezinárodní obchod nebyl příčinou nevratného ničení živé přírody.

Jiná opatření omezující obchod mohou být zaměřena na vynutitelnost cílů dané MEA nebo být stimulem pro připojení se k dohodě. Například pokud země neparticipuje na Úmluvě o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování (tzv. Basilejská úmluva), nemůže vyvážet či dovážet odpad z žádné ze smluvních stran úmluvy.

Opatření vedoucí k restrikci obchodu s nesignatářskými státy mohou výrazně přispět i k zabezpečení efektivnosti příslušných MEA. Například Montrealský protokol o látkách, které porušují ozónovou vrstvu, zakazuje obchod s látkami poškozujícími ozónovou vrstvu a obchod s produkty obsahujícími tyto látky se stranami, které protokol nepodepsaly. Podle mnoha pozorovatelů právě díky tomuto ustanovení získal Montrealský protokol tak širokou podporu.

Striktní zastánci liberalizace obchodu a nezastupitelné role WTO v tomto procesu kritizují, že obchodní opatření MEA, která umožňují chovat se jinak ke smluvním a nesmluvním stranám, porušují základní povinnosti členských států WTO v mezinárodním obchodě (princip nediskriminace, doložku nejvyšších výhod, princip národního zacházení aj.). Pro odstranění výše uvedeného konfliktu předkládají dva návrhy.⁶⁾ Podle prvního by smluvní strana MEA mohla přijmout opatření omezující obchod pouze ve vztahu k jinému účastníkovi dané smlouvy. To může být účinné v případě, že je příslušné obchodní opatření v dohodě explicitně obsaženo. Pokud však dohoda (jako je to např. u Kjótského protokolu) obsahuje pouze cíle a nechává na smluvních stranách, jakými prostředky těchto cílů dosáhnout, může docházet k nejasnostem. Podle druhého návrhu by smluvní strana MEA mohla využít obchodní opatření proti nesmluvní straně pouze v případě, že jsou obě členy WTO. Tento návrh je podepřen argumentem, že země, které nepřistoupily k MEA, často protestují proti obchodním opatřením, která jsou na ně uvalena.

Též Komise pro obchod a životní prostředí WTO vypracovala varianty řešení kompatibility obchodních opatření v MEA s pravidly WTO. Uvažuje především o širší interpretaci článku XX GATT, který by se vztahoval i na obchodní opatření v MEA, zvažuje doporučení posuzovat každou mezinárodní obchodní dohodu individuálně a v neposlední řadě i návrh na vypracování seznamu kritérií platných pro obchodní opatření v MEA, jejichž splnění by zaručovalo jejich akceptovatelnost z hlediska pravidel WTO.

Výše uvedené návrhy jsou dosud předmětem diskuse. Na jedné straně panuje obava, aby nová úprava neotevřela WTO nekontrolovatelnému protekcionismu, na druhé straně stojí snaha neztláčit pozici vyjednávačů budoucích MEA. Navíc některé země pokládají stávající úpravu za zcela dostatečnou k tomu, aby řešila potenciální konflikty, a nepodporují proto žádné změny.

Na druhé straně nevládní ekologické organizace (především WWF)⁷⁾ pokládají přístup WTO a její komise k obchodním opatřením obsaženým v MEA za alarmující. Varují před pozvolným pronikáním WTO do jurisdikce mnohostranných environmentálních dohod, které pokládají za jediný efektivní prostředek pro řešení transhraničních a globálních ekologických problémů. Poukazují na určité nepochopení role obchodních opatření v MEA ze strany WTO (např. obchodní opatření proti nesignatářským zemím Montrealského protokolu jsou pro ochranu ozónové vrstvy naprosto klíčová). Za legitimní považují pouze to, aby WTO kontrolovala, že obchodní opatření v MEA ve vztahu k nesignatářům MEA nebudou zneužita k protekcionistickým účelům.

Konsenzuální řešení vztahu mezi obchodním opatřeními v MEA a pravidly mezinárodního obchodu nebylo dosud dosaženo.

Zastánci liberalizace mezinárodního obchodu stále častěji argumentují, že obchodní restrikce v MEA nejsou jedinou a nejefektivnější cestou k dosažení vytčených ekologických cílů. Poukazují na další alternativní opatření, která nemusejí mít bezprostřední vazbu na podstatu smlouvou řešeného ekologického problému, přesto ale stimulují jeho řešení. Mezi tato opatření (P. Mickwitz) je nazývá „pozitivními opatřeními“⁸⁾ patří:

- přímý finanční transfer, bilaterální nebo multilaterální, který může mít podobu grantů nebo půjček se subvencovanou úrokovou mírou aj. Přímé finanční transfery obsahuje např. Kjótský protokol nebo Rámcová úmluva OSN o změně klimatu;

- transfer technologií, který je součástí jak Kjótského protokolu, tak Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu;

- pomoc při budování kapacit (ať již vědeckých, technologických, organizačních či institucionálních), umožňujících zavádění a kontrolu MEA. Tato opatření jsou součástí obou výše uvedených dohod;

- usnadnění přístupu na trh pro určité země či pro určité produkty např. cestou příznivějších celních sazeb. Tato možnost je li-

mitována mezinárodními obchodními pravidly WTO. Ani jedna z výše uvedených dohod toto opatření neobsahuje;

- společná implementace jako specifická dohoda mezi investorem (donorem) a příjemcem, kdy donor investuje v hostitelské zemi do zařízení na snížení emisí či jiných opatření. Za finanční účast na tomto projektu dostane právo využít část dosaženého snížení znečištění (či celé snížení emisí) na pokrytí svého vlastního závazku ve snížení emisí. Společná implementace umožňuje zemím s vysokými náklady na snížení emisí splnit své závazky s mnohem nižšími náklady. Možnost využít tohoto pozitivního opatření obsahuje jak Kjótský protokol, tak Rámcová úmluva OSN o změně klimatu;

- bude-li vytvořen mezinárodní trh s obchodovatelnými emisními povoleními, obdrží země, která prodá „právo“ emitovat určitý objem dané znečišťující látky, dohodnutou kompenzaci. Tuto alternativu předpokládá Kjótský protokol.

Efektivní implementace mnohostranných environmentálních dohod bezesporu vyžaduje kombinovat obchodní opatření s vhodným typem pozitivního opatření. Přes různost výše uvedených názorů je však možno konstatovat, že do současné doby nebylo žádné opatření ovlivňující obchod a přijaté v rámci mezinárodní dohody (včetně MEA) v GATT-WTO systému odmítnuto.

Všechny výše analyzované problémové okruhy dokládají snahu o nalezení takového mechanismu, který umožní, aby se liberalizace mezinárodního obchodu a ochrana životního prostředí vzájemně pozitivně ovlivňovaly. Tento mechanismus by měl současně zajistit, aby přijatá environmentálně motivovaná opatření nevedla k zavádění nepřiměřených ochrannářských praktik.

eva.tosovska@cerge.cuni.cz

Zpracováno v rámci grantu IČ 67985998
Grantové agentury Akademie věd ČR.

¹⁾ Viz Dohodu o WTO, jejíž přílohou je jak Všeobecná dohoda o clech a obchodu (dříve známá jako GATT), tak 19 dalších mnohostranných dohod.

²⁾ Viz „Environmental Trade Barriers: Who Wins, Who loses, What's the Score?“ (interview s F. von Kirchbachem), International Trade Forum, 2/2002. Tato studie nezahrnovala služby a pracovala s údaji roku 1999.

³⁾ Viz např. „Precaution in the WTO, Towards a New Round Trade“, EU contribution to the WTO, July 2001.

⁴⁾ Viz „OECD's Illustrative Categories of Environmental Goods“ anebo „Proposed Coverage of Environmental Goods“ /WTO, October 2002/.

⁵⁾ CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. Úmluva byla podepsána v r. 1973 ve Washingtonu.

⁶⁾ Viz např. „Environment and Trade – A Handbook“, UNEP, 2000.

⁷⁾ WWF – World Wildlife Fund, viz „The WTO Committee on Trade and Environment – Is it Serious?“, <http://www.panda.org/resources/publications/sustainability/wto/other.htm>

⁸⁾ Viz Mickwitz, P. „Positive measures – Panacea or Placebo in International Environmental Agreements“, Nord 1998:11, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 1998, str. 38–41.

Švédské referendum o EU:

proč

Jakub Dürr, Dan Marek

tolik rozčarování?

Švédskému vstupu do Evropské unie (EU) v roce 1995 předcházelo národní referendum, jehož výsledek potvrdil hluboké rozpolcení švédské společnosti na stoupence a odpůrce členství. Autoři tohoto textu se pokoušejí analyzovat a zhodnotit hlavní faktory, které způsobily, že se ve Švédsku nejvíce ze zemí čtvrtého rozšíření EU (Rakousko, Švédsko, Finsko) vyskytl tzv. „fenomén rozčarování“ z členství.

Podání švédské oficiální přihlášky do ES 1. července 1991 nebylo jen nejvýznamnějším zahraničněpolitickým rozhodnutím země v její poválečné historii, ale stalo se i významným impulsem pro obdobné kroky ze stany Finska a Norska, pro které bylo švédské rozhodnutí vstoupit do ES vzhledem k tradiční severské spolupráci významnější než podání rakouské přihlášky v roce 1989.¹⁾ Argumenty ve prospěch členství vyplynuly z kombinace politických a ekonomických faktorů. Mezi hlavní politické impulsy můžeme zařadit změněné mezinárodní klima (pád komunismu a konec bipolarity) a z toho vyplývající přehodnocení pohledu na tradiční švédskou neutralitu. Stěžejní ekonomické faktory představovaly tradiční ekonomická závislost na trzích ES (jak v oblasti exportu, tak importu), nespokojivé výsledky jednání o Evropském hospodářském prostoru (EHP)²⁾ a rostoucí přesvědčení o významu ES jako nástroje k řešení domácích ekonomických problémů, které reflektoval názor, že „tradiční švédský model se chýlí ke konci a éra členství v ES by měla pomoci s jeho transformací“.³⁾

Postoje švédské veřejnosti k EU

S rostoucím vlivem ES/EU na švédskou domácí politiku během druhé poloviny 80. let a první poloviny 90. let došlo k posunu ve vnímání otázek spojených s touto organizací ve veřejném mínění. Na počátku 90. let se stal švédský vztah ke Společenství jednou z priorit veřejné diskuse a postoje veřejnosti k evropským záležitostem byly předmětem stále intenzivnějšího zájmu švédských politických a ekonomických elit. Počáteční intenzivní diskuse o švédském vstupu do ES v průběhu roku 1990 vyústily v poměrně značnou podporu veřejnosti tomuto zásadnímu zahraničněpolitickému rozhodnutí. Nicméně již ve druhé polovině roku 1991 nastala zásadní změna tohoto trendu. Švédská veřejnost získávala stále více informací o postupu jednání v rámci mezivládní konference ES (jež byla uzavřena

v Maastrichtu v prosinci 1991 podpisem Smlouvy o Evropské unii), která směřovala k přijetí myšlenek, z nichž vyplývala postupná transformace ES v politickou unii s vlastní měnou a zahraniční, bezpečnostní a obrannou politikou. Rozšíření integrace do oblastí, které jsou tradičně velmi citlivé z hlediska národní suverenity, bylo značnou částí švédské populace vnímáno velmi negativně.

Mezi další faktory, které v této době přispěly k radikálnímu propadu podpory členství, patřila přetrvávající stagnace švédské ekonomiky a z ní vyplývající izolacionistické nálady a skepse vůči navrhovaným reformám, které obsahovaly drastické škrty v sociálních výdajích. Sociální demokraté byli po neúspěchu v zářijových volbách roku 1991 nuceni uvolnit vládní křesla středopravicové koalici, což u sociálnědemokratických voličů posílilo tendenci stavět se negativně ke vstupu do ES. Veřejná diskuse o vstupu do Společenství začala být stále více dominována skupinami, které odmítaly členství v ES.⁴⁾

Tendence k oslabování podpory vstupu dramaticky pokračovala i v průběhu následujících let. Jedním z významných vlivů, které působily na veřejné mínění v letech 1993 a 1994, byla probíhající vstupní vyjednávání, o nichž velice podrobně informovala švédská média. Ta se v naprosté většině svých komentářů zaměřovala na analýzu problematických bodů jednání a jen okrajově hodnotila úspěchy, jichž švédští vyjednávači dosáhli. Odpůrci vstupu dominovali v průzkumech veřejného mínění nad jeho stoupenci až do podzimu 1994. Od konce roku 1993 lze zaznamenat postupné snižování rozdílů v podpoře mezi oběma tábory, které lze přičíst vlivu intenzivní informační kampaně stoupenců členství a úspěchům dosaženým v předvstupních jednáních. Tento posun ve veřejném mínění je o to zajímavější, že ještě v polovině roku 1993 rozdíl mezi oběma tábory dosahovaly téměř 20 procent (viz graf). Tyto rozdílly se zcela srovnaly až několik týdnů

nů před konáním referenda v listopadu 1994.

Komunikační strategie švédské vlády a hlavní aktéři informační kampaně

Základy vládní komunikační strategie⁵⁾ byly položeny v období po říjnu 1991, kdy se k moci dostala koalice středo-pravicových stran. Předseda vlády a leader Konzervativní strany Carl Bildt po nástupu do funkce navrhl, aby vstupu do ES předcházelo národní referendum. Tato myšlenka postupně získala podporu všech parlamentních stran. Vládní strategie, jejíž příprava navazovala na toto rozhodnutí, vycházela z předpokladu, že všechny strany vládní koalice musejí podporovat vstup do ES. Jak již bylo výše zmíněno, konzervativci tuto podmínku jasně deklarovali již při jednáních o sestavení vlády. Zejména křesťanští demokraté, kteří před rokem 1990 členství odmítali, se museli pevně zavázat k jeho podpoře.

Strategie byla založena na předpokladu, že veřejnost musí pro své rozhodnutí v referendu získat co nejvíce *objektivních* informací o EU. Za tímto účelem byl založen zvláštní sekretariát pro poskytování informací o Evropské unii, který byl nezávislý na vládě a na jehož činnosti se podílela i opozice. Sekretariát zpracoval a vytiskl značné množství informačních publikací, které svým obsahem pokrývaly všechny významné aspekty EU. Tyto publikace byly distribuovány veřejnosti přes síť veřejných knihoven, které se nacházejí prakticky v každém švédském městě či obci. Každá švédská domácnost navíc obdržela dvě publikace, které obsahovaly základní informace o fungování EU, jejích cílech, jednotlivých politikách a přehled výsledků vstupních jednání mezi švédskou vládou a Unií.

Zároveň byly pořádány stovky setkání politiků, ekonomů a dalších expertů s veřejností, které byly zaměřeny na jednotlivé důsledky členství v EU. Mnoho z těchto setkání bylo specificky zaměřeno na jednotlivé profesní skupiny (farmáře, rybáře, malé a střední podnikatele atd.).

Mezi aktivity sekretariátu patřilo i zřízení speciální bezplatné telefonní linky, na které se veřejnost mohla informovat o záležitostech souvisejících s EU. Tato linka fungovala sedm dní v týdnu od 8 do 22 hodin. Její fungování pro sekretariát zajišťovali univerzitní studenti, kteří se ve svém studiu specializovali na otázky Evropské unie. Během posledních několika týdnů před referendem tato linka zaznamenávala až tisíc telefonních dotazů denně.⁶⁾

V období po roce 1991 se do informační kampaně začaly zapojovat desítky nevládních organizací. Konzervativní strana a liberálové v roce 1991 iniciovali založení nadace „Ano Evropě“. Ta zastřešovala většinu zájmových skupin a organizací, které podporovaly členství v EU. Mezi ty nejvýznamnější patřila například velmi vlivná Švédská federace průmyslu (Svenskt

Näringsliv), jež sdružuje většinu švédských firem, včetně největších nadnárodních koncernů jako Ericsson, Volvo, Scania, Electrolux a další. Na kampani vedené touto nadací se aktivně podíleli všichni bývalí ministři vlády Carla Bildta, kterou po zářijových volbách roku 1994 vystřídali v čele země sociální demokraté.⁷⁾

Druhou nejvýznamnější platformou podporující vstup do ES byla organizace založená sociálními demokraty. Ti si tímto chtěli zachovat nezávislost, která logicky vyplývala z jejich prominentního postavení na švédské politické scéně. Nezávislost na ostatních proevropských organizacích odpovídala i jejich strategii pro informační kampaně, která akcentovala tradiční sociálnědemokratická témata jako zaměstnanost, sociální programy apod.⁸⁾ Kromě dvou výše uvedených proevropských organizací existovalo mnoho dalších zájmových skupin, které vedly kampaně samostatně (mezi ty významnější patřily odborové federace).

Také na straně odpůrců členství byl založen značný počet organizací, uskupení a platform, z nichž většina vznikla účelově jen s cílem ovlivnit výsledek referenda. Většina z těchto uskupení aktivně vstoupila do informační kampaně až v období 1993–1994. Nejvýznamnější platformu vytvořila Levá strana společně se Stranou zelených, k jejichž aktivitám se postupně připojovala řada dalších zájmových skupin ve snaze o dosažení větší efektivity a dopadu společně pořádaných informačních akcí.

Vláda postupně přidělila organizacím, které se aktivně zapojily do kampaně, částku, jež se pohybovala mezi 40 až 60 miliony švédských korun. Tyto fondy byly rovnoměrně rozděleny mezi subjekty reprezentující stoupence a odpůrce členství.⁹⁾

Argumenty zastánců a odpůrců členství

Na rozdíl od většiny kontinentálních členských Unie, kde existuje vysoká míra konsenzu v souvislosti se základními hodnotami spojovanými s procesem evropské integrace, jsou pro Švédsko typické zásadní neshody vztahující se k těmto hodnotám. Klíčové hodnoty jako neutralita, demokracie, suverenita a prosperita byly úzce spojovány s otázkou členství v EU a v debatě před referendem patřily k nejčastěji diskutovaným tématům. Stoupenci i odpůrci členství prezentovali radikálně odlišné názory na to, jak případný vstup do EU tyto hodnoty ovlivní (viz tabulka 1 a 2).¹⁰⁾

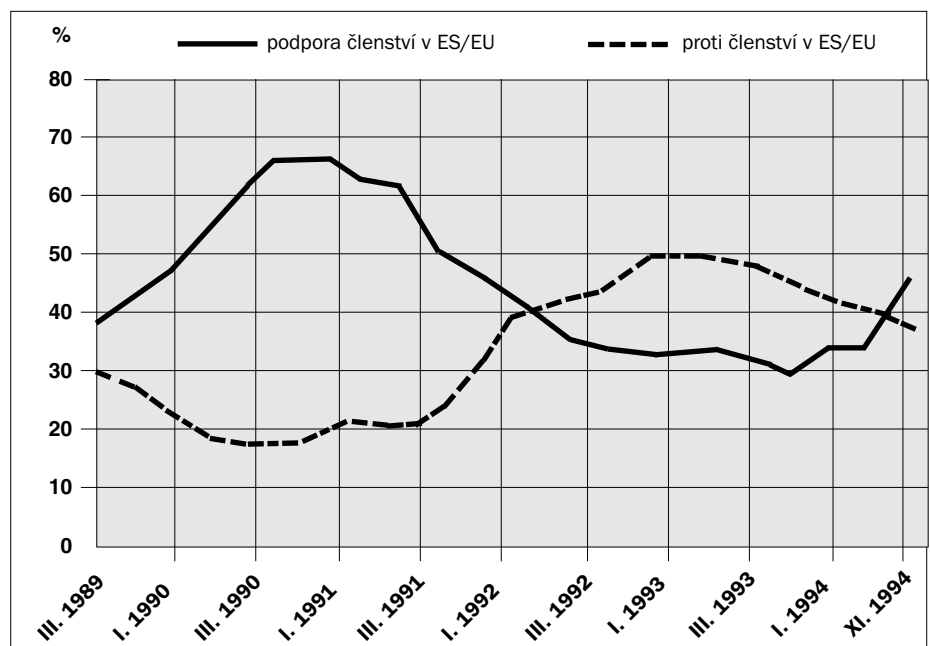
Aplikace těchto hodnot na otázku členství vedla ve veřejné diskusi o výhodách a nevýhodách členství k postupné krystalizaci stěžejních témat a argumentů jak mezi odpůrci členství, tak mezi jeho stoupenci. Tato témata poté dominovala diskusím během samotné kampaně.

Argumenty odpůrců členství je možné sumarizovat do níže uvedených témat:

- Dohoda o EHP by Švédsku poskytla přístup na vnitřní trh Evropské unie, a země by tak mohla plně požívat výhod, které ga-

Graf

Vývoj postupu švédské veřejnosti ke členství v ES/EU (1989–1994)

Poznámka: Hodnoty vždy za poslední měsíc uvedeného čtvrtletí kromě posledního údaje, který je z počátku listopadu 1994.

Zdroj: Widfeldt, A.: „Sweden and the EU“, in: Miles, L. (ed.): *The European Union and the Nordic Countries*, Routledge, London, 1996. str. 107 (upraveno autory).

Tabulka 1
Argumenty proti členství v EU mezi jeho odpůrci (%)

Demokracie/Nezávislost	53
Národní suverenity, nezávislost	15
EU jako nedemokratický režim	26
Ekonomika	29
Trh práce, nezaměstnanost	10
Příliš drahé, příliš mnoho nejistoty	10
Mír/Vojenská spolupráce	9
Životní prostředí	29
Ekologická politika	12
Kvalita potravin/léků	20
Kultura/Morálka/Vyznání	3
Primární sektor	4
Zemědělství	3
Rybolov, ztráta suverenity	0
Ochrana hranic/Imigrace	1
Horší ochrana hranic/více drog	19
Sociální výhody	11
Další argumenty	13
Nejistá budoucnost	9
Počet těch, kteří vyjádřili alespoň jeden argument (%)	86
Průměrný počet uvedených argumentů	2,05
Počet respondentů, kteří vyjádřili alespoň jeden argument	662

* Hlavní skupiny argumentů uvedeny tučným písmem.

Zdroj: Oskarson, M. A., Ringdal, K.: „The arguments“, in: Janssen, A.T., Pesonen, P. A., Giljam, M.: *To Join or Not to Join: Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Scandinavian University Press, Oslo, 1998, str. 153.

rantují volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu. Navíc EHP by umožnil účast na některých politikách EU. EHP je tedy dostatečným nástrojem k získání hlavních ekonomických výhod, které jsou obsahem členství v EU.

- Vstup do EU by přinesl pouze omezený počet ekonomických výhod a na druhé straně by si vyžádal značné náklady. Ekonomické dopady členství by tak byly spíše negativní. Švédsko vzhledem k vysokému HDP, malému a modernímu zemědělskému sektoru a nízkému počtu ekonomicky zaoštvávajících regionů by se stalo tzv. čistým přispěvovatelem bez možnosti získání zpětných transferů z rozpočtových kapitol vyčleněných na zemědělskou a regionální politiku, skrze které se přerozděluje více než 75 procent společného rozpočtu EU.

- Plné členství by sice umožnilo podíl na rozhodovacích mechanismech EU, ale malé státy mají tradičně zanedbatelný vliv ve velkých organizacích. Členský příspěvek by tak byl příliš vysokou cenou za hlasovací práva pochybné hodnoty.

- Švédskou domácí politiku by určovali byrokraté v Bruselu, kteří postrádají demokratickou legitimitu. Takovéto rozhodování by bylo obzvláště neakceptovatelné v oblas-

tech citlivých z hlediska národní suverenity, jako jsou měnová politika, životní prostředí, zahraniční, bezpečnostní a obranná politika.

- Odmítnutí členství není rozhodnutí, které by nebylo možné v budoucnu změnit – například v případě, že by se EHP neosvědčil jako vhodný nástroj k zajištění švédských zájmů. (Viz tabulka 1.)

Argumenty stoupenců členství mohou být shrnuty následovně:

a) Ve srovnání se členstvím je dohoda o EHP velmi nedostatečným nástrojem pro zajištění švédských národních zájmů, jelikož neposkytuje žádný vliv v záležitostech, které přímo nebo nepřímo Švédsko ovlivňují. Jen plné členství umožní ovlivňovat rozhodnutí tak, aby byly vzaty v potaz zájmy a specifické potřeby Švédska.

b) Členství zemi přinese ekonomické výhody, které nejsou obsaženy v dohodě o EHP, například odstranění hraničních kontrol.

c) Pouze členství v EU může ujistit investory, že švédské firmy budou mít bezproblémový přístup na trhy EU a zajištěny rovné podmínky s konkurencí. Členství je tak významným stimulem pro švédské i zahraniční investice, což je pro zemi ležící na geopolitické periferii Evropy obzvláště dů-

ležitý. Ekonomické přínosy členství, včetně dlouhodobých efektů podporujících ekonomický růst, tak mnohonásobně převyšují švédský národní příspěvek do rozpočtu EU.

d) Jestliže bude členství v referendu odmítnuto, bude muset země v krátké době opětovně požádat o vstup, neboť EHP není adekvátní alternativou. Na další šanci vstoupit by Švédsko muselo čekat mnoho let. V této souvislosti je důležité, aby se země mohla aktivně jako plnoprávný člen podílet na mezivládní konferenci v roce 1996 a spoluvzářet budoucí podobu Unie. (Viz tabulka 2.)

Průběh a výsledky referenda o členství v EU

Rozhodnutí o datu konání referenda bylo učiněno v březnu 1994 na základě konzultací mezi vládní koalicí a opozicí. Hlavním argumentem v těchto debatách byl požadavek, aby se referendum uskutečnilo až po zářijových volbách do švédského parlamentu.

Za datum konání byl vybrán 13. listopad 1994, což znamenalo, že švédští voliči půjdou k urnám již se znalostí výsledku referend v Rakousku (12. 6. 1994) a Finsku (16. 10. 1994). Odpůrci členství kritizovali vládu, že volba data byla záměrně ovlivněna snahou o maximalizaci šancí na podporu vstupu ve všech uchazečských zemích, neboť podpora členství v Rakousku a Finsku byla vyšší než ve Švédsku. Ve skutečnosti však uchazečské země tento časový plán na konání referend mezi sebou vůbec nekonultovaly a obvinění ze snah o dosažení tzv. dominového efektu byla neopodstatněná.¹¹⁾

Samotná předreferendová kampaň byla zahájena ihned po oznámení data konání referenda a postupně nabývala na intenzitě. Argumenty, které dominovaly kampani, byly značně různorodé, ale obecně reflektovaly tradiční politické rozdíly mezi levicí a pravicí.

Několik týdnů před referendem začaly narůstat obavy v táboře odpůrců členství o jeho výsledek. V důsledku těchto obav upravili svou strategii a začali své argumenty prezentovat ve zjednodušené podobě. Mezi hlavní témata v tomto období patřilo ohrožení národní nezávislosti a negativní důsledky členství na oblast životního prostředí.

Stoupenci členství soustředili své aktivity v posledních týdnech před referendem na získání podpory u voličů sociální demokracie. Tyto snahy vycházely z přesvědčení, že strana drží klíč k vítězství v referendu vzhledem k faktu, že mnoho jejích voličů bylo stále nerozhodnuto, jak hlasovat, nebo byli skeptičtí k členství (nejvýznamnější cílovou skupinu zde představovaly ženy, které pracují ve veřejném sektoru). Bylo zřejmé, že kdyby se vedení strany podařilo přesvědčit své voliče, referendum by skončilo jasným vítězstvím stoupenců členství.

Stoupenci členství uvnitř sociální demokracie, povzbuzeni vítězstvím v zářijových parlamentních volbách, tak v poslední fázi

kampaně spojili podporu členství s otázkou důvěry v samotného premiéra Ingvara Carlssona. Jejich strategie stavěla na tradičně silné stranické loajalitě mezi voliči této strany. Ingvar Carlsson a vedení strany tak svým stoupencům vyslali jasný emotivní signál, který lze interpretovat takto: „*Opravdu si myslíte, že vedení vaší vlastní strany by podporovalo členství v EU, kdyby bylo v rozporu se sociálnědemokratickými ideály? Prosím, dejte nám svou důvěru, když vás můžeme ujistit, že členství je pro Švédsko výhodné.*“

S cílem zvýšit důvěryhodnost kampaně podpořila předsedkyně Odborového svazu pracovníků ve veřejné správě, mezi jehož členy je značný počet žen s nižším vzděláním, vstup do EU a požádala členy tohoto odborového svazu, aby hlasovali pro členství. Ministr financí Göran Persson v jednom ze svých posledních televizních vystoupení před referendem varoval, že jestliže voliči členství odmítnou, bude muset vláda zvýšit daně.¹²⁾

Výsledky referenda ukázaly, že informační kampaň stoupenců členství byla úspěšná. Vstup do EU byl podpořen v poměru 52,7 procenta k 47,3 procenta hlasů.

Velmi vysoká byla účast. Referenda se zúčastnilo 83,3 procenta všech oprávněných voličů.¹³⁾

Referendum nepřineslo jasný konsenzus ohledně členství. Většinu hlasů pro vítězství v referendu zajistili voliči z tří největších švédských měst – Stockholmu, Göteborgu a Malmö. Naopak nejvíce negativní postoj ke členství zaujali obyvatelé regionů v severní a střední části Švédska a voliči žijící na venkově.¹⁴⁾ Proti členství hlasovala také většina švédských žen. Výsledek referenda tak nezajistil celkový regionální ani sociální konsenzus pro podporu švédského členství v EU. Schválení vstupu do EU těsnou většinou hlasů naznačilo, že diskuse o výhodách a nevýhodách členství bude pokračovat i v následujícím období. (Viz tabulka 3.)

Reakce občanů po vstupu do Evropské unie

Švédsko se stalo plnoprávným členem EU od 1. ledna 1995. Negativní reakce na členství se mezi švédskou veřejností začaly objevovat již během prvních měsíců členství.

Podle výzkumu veřejného mínění uskutečněného v květnu 1995 by 57 procent voličů hlasovalo proti členství, pouhá 32 procenta by členství podpořila. Trend poklesu podpory potvrdil i další průzkum uskutečněný v říjnu téhož roku. V tomto období by již počet odpůrců členství narostl na 62 procenta a podpora poklesla na 26 procent.¹⁵⁾

Švédský premiér Ingvar Carlsson, jehož emotivní apel na švédské voliče byl jedním ze stěžejních krátkodobých vlivů, které poznamenaly rozhodování značné části voličů v posledních dnech před referendem, pocítil změnu ve vnímání EU zejména uvnitř své členské základny a ze strany svých stoupenců. Členství v Evropské unii již během prvních měsíců po vstupu prohloubilo vnitřní názorový rozkol mezi vládnoucími sociálními demokraty v postojích k EU. Carlssonova strategie, založená na přehlížení euroskeptických stoupenců, nespĺnila naděje, které do ní její tvůrce vkládal. Zklamání byli zejména ti, kdo byli do poslední chvíle nerozhodnutí, ale nakonec v referendu hlasovali „pro“, a během prvních měsíců po vstupu nezaznamenali dostatek hmatatelných výsledků vyplývajících ze členství země v Unii. To podle mnohých nepřineslo naplnění slibů, které byly v kampani před referendem tolik zdůrazňovány. Velká očekávání byla spojována s poklesem nezaměstnanosti a nižšími cenami potravin.¹⁶⁾ Ceny potravin ve Švédsku klesly během prvního roku členství jen nepatrně (na rozdíl od Finska) vzhledem k zemědělské reformě, která značně liberalizovala tento sektor již na počátku 90. let.

Ve stejné době se začaly objevovat první problémy se zaváděním evropské legislativy do praxe. Švédská média pravidelně přinášela stále nové případy byrokratických výstřelků Unie.¹⁷⁾

Mezi nejznámější patřil případ švédských jahod. Brusel za jahody považuje pouze plody, které mají průměr větší než 22 mm a na výšku přesahují 25 mm. Nepříznivé skandinávské klima však způsobuje, že většina jahod v této oblasti do požadovaných rozměrů nedorůstá. Na rozhořčenou kritiku švédských pěstitelů reagovala Evropská komise tím, že jim doporučila exportovat více džemu. Podobných případů se objevilo více. Silničáři kritizovali fakt, že nové evropské směrnice neumožňují používat tradiční švédské žáruvzdorné kabáty, poněvadž nesplňují regulace EU týkající se luminescence. Přepravci zavazadel na stockholmském letišti si stěžovali na nové celní regulace Unie, neboť prý způsobují, že stovky zavazadel denně nedorazí na místo svého určení. Majitelé obchodů s potravinami po nalezení několika zásilek salmonelou nakaženého masa kritizovali zrušení hraničních kontrol, vyplývajících ze švédského členství v EU.¹⁸⁾

Nedostatek hmatatelných dopadů členství a problémy s implementací mnohých, často významem okrajových směrnic a nařízení Unie tak opět vyvolaly debatu o výhodách členství. Předmětem veřejné diskuse se staly již dříve diskutované hodnoty

Tabulka 2

Argumenty pro podporu členství v EU mezi jeho stoupenci (%)

Demokracie/Nezávislost	57
Zabránit izolaci země	37
Spolupráce je nutná/nadnárodní instituce jsou potřebné	13
Zajištění národního vlivu	8
Ekonomika	54
Obchod a průmysl, export, přístup na trhy EU	27
Ekonomika, ekonomický růst	21
Trh práce, nezaměstnanost	18
Čtyři svobody jednotného trhu	2
Mír/Vojenská spolupráce	18
Zajištění míru	14
Bezpečnost, obrana	1
Životní prostředí	7
Ekologická politika	6
Kultura/Morálka/Vyznání	7
Patříme, chceme patřit k západní Evropě	0
Primární sektor	2
Ochrana hranic/Imigrace	1
Sociální výhody	1
Další argumenty	10
Počet těch, kteří vyjádřili alespoň jeden argument (%)	96
Průměrný počet uvedených argumentů	1,82
Počet respondentů, kteří vyjádřili alespoň jeden argument	762

* Hlavní skupiny argumentů uvedeny tučným písmem.

Zdroj: Oskarson, M. A., Ringdal, K.: „The arguments“, in: Jenssen, A.T., Pesonen, P. A., Giljam, M.: *To Join or Not to Join: Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Scandinavian University Press, Oslo, 1998, str. 152.

Tabulka 3

Rozdělení hlasů v referendu podle jednotlivých politických stran (%)

Strana	Ano	Ne	Prázdňý hlas. lístek
Levá strana	10	90	0
Sociální demokracie	50	49	1
Centristická strana	45	54	1
Liberalové	81	18	1
Konzervativní strana	86	13	1
Křesťanští demokraté	41	59	0
Zelení	15	84	1
Nová demokracie	34	62	4

Zdroj: Widfeldt, A.: „Sweden and the EU“, in: Miles, L.(ed.): *The European Union and the Nordic Countries*. Routledge, London, 1996, str. 109.

jako nezávislost či demokracie. Švédská veřejnost je ve vnímání těchto hodnot v souvislosti se členstvím v Unii stále velmi polarizovaná. „Referendum nemělo ukončit diskusi o tom, zda se Švédsko mělo stát členem EU, či zůstat mimo. Naopak (v referendu – pozn. autorů) zastávané postoje a používané argumenty nadále ovlivňují evropskou debatu ve Švédsku. Zdá se, jako by ve Švédsku probíhalo permanentní referendum o Evropské unii.“¹⁹⁾

Od počátku 90. let, kdy Švédský statistický úřad začal pravidelně sledovat postoje veřejnosti k Evropské unii, měli stoupenci členství vyšší podporu než jeho odpůrci jen v jednom období, tj. těsně před referendem na podzim roku 1994. Od uskutečnění listopadového referenda mají odpůrci členství převahu. Například v květnu 2000 byla 42 procenta Švédů proti členství, 38,6 procenta pro a 19,3 procenta nemělo na tuto otázku názor.²⁰⁾

Otázka členství v Unii stále do značné míry rozděluje švédskou společnost. Toto rozdělení má několik charakteristik. Za prvé, většina stoupců pochází z větších měst a z jižních regionů země. Nejvíce odpůrců žije na venkově a na severu Švédska. Druhá dělicí linie se shoduje s rozdělením politického spektra na pravici a levici, kde většina levicových voličů členství odmítá. Naproti tomu stoupenci pravicových stran se ve své většině stavějí k Evropské unii pozitivně. Třetí konfliktní linie poukazuje na zásadní rozdíly v postojích mezi politickou elitou a veřejností. „Politické strany podporující členství kontrolují 83 procenta křesel ve švédském parlamentu, kdežto téměř 40 procent voličů členství odmítá.“²¹⁾

Navzdory faktu, že členství v Unii nadále rozděluje švédskou společnost, nelze říci, že by bylo v rozporu s předvstupními očekáváními. Je zřejmé, že malé země jako Švédsko nemohou zásadně změnit fungování Unie, ale zároveň se mohou efektivně podílet na procesu rozhodování. Pomineme-li byrokratické výstřelky, na které se soustředila pozornost veřejnosti v období těsně po vstupu, je možné tvrdit, že se běžný život Švédů v podstatě nezměnil. Navíc většina změn byla očekávána, neboť tyto změny byly předmětem

diskuse v období před referendem. Švédové se díky členství necítí být více „evropští“, což potvrzují průzkumy veřejného mínění. „Pouze dvě procenta Švédů prohlašují, že se ztotožňují pouze s evropskou identitou, kdežto 57 procent se identifikuje výhradně se švédskou národní identitou.“²²⁾

Průzkumy veřejného mínění neposkytují jasné, srozumitelné důvody, které by objasnily odmítavé postoje značné části švédské populace k Evropské unii. Je však zřejmé, že Švédové nehodnotí členství a aktivity EU ve světle stěžejních idejí evropské integrace. Spíše vnímají EU jako problematiku, která je součástí domácí politiky.²³⁾

Následující příležitostí pro zhodnocení postojů švédské veřejnosti k evropské integraci bude referendum o přistoupení k Evropské měnové unii (EMU). Vláda i parlament potvrdily, že tuto otázku musejí rozhodnout samotní voliči. Švédové pozorně sledovali realizaci poslední fáze EMU, ve které byla do oběhu zavedena jednotná měna euro. Dá se předpokládat, že případný úspěch projektu EMU bude mít vliv i na postoje švédské veřejnosti. Stoupenci přistoupení Švédska ke společné evropské měně již zahájili informační kampaň, která má zvýšit podporu veřejnosti tomuto projektu tak, aby v referendu, které je plánováno na září 2003, Švédové podpořili vstup do EMU.

¹⁾ Norové odmítli členství v EU poměrem 52,5 procenta ku 47,5 procenta v národním referendu, které se konalo v listopadu 1994.

²⁾ Švédsko a další země ESVO usilovaly o vyšší, více strukturovanou formu spolupráce s ES, která by zajistila nediskriminační přístup na trhy členských zemí pro jejich export. Evropská komise reagovala na tyto požadavky návrhem na vytvoření EHP mezi ES a ESVO, který by byl založen na tzv. čtyřech svobodách jednotného trhu, tj. volném pohybu zboží, služeb, kapitálu a pracovních sil. Impulsem pro jednání se stal projev předsedy Komise Jacquesa Delorse před Evropským parlamentem v lednu 1989. V něm Delors nabídl zemím ESVO projekt, který vycházel ze strukturovaného partnerství se společnými rozhodovacími a administrativními institucemi. Již během vyjednávání této dohody se však ukázalo, že tento projekt nezajistí naplnění očekávání, která s ním byla na počá-

ku spojována. Stejně jako v případě Finska a Rakouska největší úskalí vyjednané dohody představovalo vyloučení zemí ESVO z rozhodovacího procesu a nemožnost podílet se na tvorbě legislativy. Ukázalo se, že jedině, co mohly země ESVO v rámci EHP dělat, bylo pasivně se přizpůsobit požadavkům ES.

³⁾ Miles, L.: „The Nordic countries and the forth EU enlargement“, in: Miles, L.(ed.): *The European Union and the Nordic Countries*. Routledge, London, 1996, str. 63–64.

⁴⁾ Luif, P.: *On the Road to Brussels: The Political Dimension of Austria's, Finland's and Sweden's Accession to the European Union*. Braumüller/Austria Institute for International Affairs, Vienna, 1995, str. 315.

⁵⁾ Švédská komunikační strategie neměla oporu v žádných psaných dokumentech (např. usnesení vlády), ale vycházela z konsenzu, který byl výsledkem diskusí mezi politickými stranami a zájmovými skupinami (např. odbory apod.).

⁶⁾ Interview s Frankem Belfragem, bývalým vedoucím švédského vyjednávacího týmu. Stockholm, září 2001.

⁷⁾ Interview s bývalým švédským ministrem pro evropské záležitosti a zahraniční obchod Ulfem Dinkelspielem. Stockholm, září 2001.

⁸⁾ Interview s Ingrid Hedströmovou, korespondentkou deníku Dagens Nyheter. Stockholm, září 2001.

⁹⁾ Interview s bývalým švédským ministrem pro evropské záležitosti a zahraniční obchod Ulfem Dinkelspielem. Stockholm, září 2001.

¹⁰⁾ Petersson, O.: *The European Debate in Sweden*. Notre Europe, Paris, Research and Policy Paper, No. 12, 2000, str. 10.

¹¹⁾ Klíčové členové švédského vyjednávacího týmu Frank Belfrage a Ulf Dinkelspiel jednoznačně potvrdili, že takováto jednání mezi uchazeči nikdy neproběhla a každá země si stanovila datum konání referenda nezávisle na základě svých domácích priorit. Interview s Frankem Belfragem a Ulfem Dinkelspielem. Stockholm, září 2001.

¹²⁾ Telefonní konverzace s Johanem Magnussonem, bývalým pracovníkem švédského ministerstva průmyslu. Brusel, říjen 2001.

¹³⁾ Luif, str. 320.

¹⁴⁾ Lindahl, R.: „Swedish Public Opinion and the EU“, in: Miles, L.: *Sweden and the European Union Evaluated*. London, Continuum, 2000, str. 105.

¹⁵⁾ Pesonen, P., Vesa, U.: *Finland, Sweden and the European Union*. Tampere Peace Research Institute, Research Report No. 77, 1998, str. 11.

¹⁶⁾ Marek, D.: „Švédské strážlivění: Jak chutná členství v Evropské unii“, in: Respekt, 12/1996, str. 6.

¹⁷⁾ Interview s Ingrid Hedströmovou, korespondentkou deníku Dagens Nyheter. Stockholm, září 2001.

¹⁸⁾ Marek, str. 6.

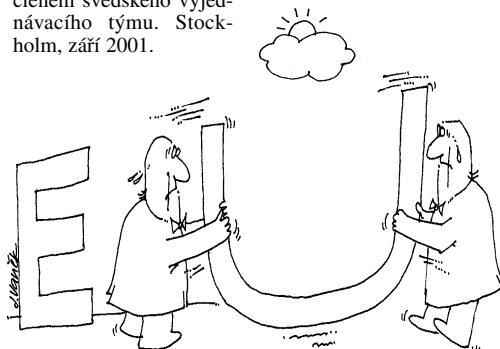
¹⁹⁾ Petersson, str. 10.

²⁰⁾ Petersson, str. 12.

²¹⁾ Tamtéž.

²²⁾ Eurobarometr. No. 47, 1997, str. 55–56.

²³⁾ Interview s Carlem Hamiltonem, bývalým členem švédského vyjednávacího týmu. Stockholm, září 2001.

Nizozemsku odbila třináctá hodina

PETR DRULÁK

Tímto obrazem začíná také Poeova satira „Dábel ve zvonici“. Autor zde líčí klidné a nekonečně nudné městečko kdesi v Nizozemsku, kde vše má svůj neměnný, ospalý řád vyplněný pěstováním zelí, chovem prasat a přípravou obědů. Vrcholem celého dne je odbítí dvanácté hodiny na radničních hodinách, zvoucí každý den k témuž obědu. Jednoho dne však městečko Vondervotteimittiss navštíví dábel v podobě prapodivné postavičky působící spíše komicky než hrůzně. V posvátné době oběda zmlátí zvoníka, zmocní se hodin a začne zběsile vyzvánět. V okamžiku, kdy zvonění neskončí po obvyklém dvanáctém odbítí, nýbrž pokračuje dál, vypuká v městečku naprostý chaos. Lidé zmateně pobíhají, hrnce lítají a domácí zvířectvo plení pečlivě pěstěné zahrádky. Vše se ocitá vzhůru nohama a autor městečko raději rychle opouští.

Poeovu povídku můžeme použít jako trefný přírůbek loňských událostí na nizozemské politické scéně. O zběsile vyzvánění, které zahýbalo politickými pořádky, se před květnovými parlamentními volbami postaral pravicový populist Pim Fortuyn. Jako Poeův vetřelec vtrhnul do jinak tradičně ospalé předvolební kampaně a začal tepat do vládnoucí koalice způsobem, který nizozemská politika do té doby neznala. Jeho hlavním terčem byla purpurová koalice sociálnědemokratické PvdA, pravicově-liberální VVD a levicově-liberální D66, která vládla Nizozemsku od roku 1994. Ačkoliv proti purpurové koalici mobilizovaly všechny důležité politické síly, ať už šlo o středovou, křesťansko-demokratickou CDA či radikálně levicové SP a GL, s Fortuynem a jeho stranou LPF (Kandidátka Pima Fortuyna) držet krok nedokázaly.

Fortuyn mluvil o problémech, které již delší dobu trápí nizozemské voliče a jejichž veřejné diskusi často bránila snaha o politickou korektnost. Šlo zejména o problém nepřizpůsobivých imigrantů. O Fortuynovu úspěchu však rozhodoval v ještě větší míře styl. Charismatický vůdce s výjimečnými mediálními schopnostmi převálcoval své politické rivály. Nizozemská politická diskuse je obvykle strážlivá, věcná a kompetentní. Fortuyn však oslovoval voliče především emocionálně a své strážlivé a racionální rivály odsunul do role nudných patronů, kteří nemají představu o tom, co voliče skutečně trápí. Během několika týdnů se z Fortuynova hnutí stala druhá nejsilnější politická síla v zemi. Nic na tom nezměnila ani vražda Pima Fortuyna, spáchaná ekologickým extremistou týden před volbami. Kromě samotného Fortuyna se obětí atentátu totiž staly ty politické síly, které proti Fortuynovi nejvíce brojily. Jak „purpurové“ PvdA a VVD, tak i opoziční GL byly Fortuynovými stoupenci obviněny z vytváření nenávislné kampaně ústící až do vraždy. Strany purpurové koalice tak ztrácejí v květnových volbách mezi dvěma pětina (VVD) až jednou polovinou (D66, PvdA) parlamentních křesel. Jasným vítězem z 43 křesly ve stodesátičlenném parlamentu se stává CDA, jejíž vůdce Balkenende uzavřel v předvolební kampani s Fortuynem tajný pakt o neútočení. LPF s 26 křesly se stává druhou nejsilnější stranou.

V očích zahraničních pozorovatelů už několik století platí, že Nizozemsko je zemí klidu, míru, pořádku, efektivity, demokracie, spolehlivosti a tolerance.

Vítězná CDA sestavuje během dvou měsíců vládní pravicovou koalici s LPF a dříve purpurovou VVD. Tato na holandské poměry blesková rychlost byla dána obavami politických elit o stabilitu země. Záhy se však dostává za pravdu těm, kteří pochybují o schopnosti LPF přežít svého zakladatele a vůdce. Političtí nováčci v LPF upadají do vzájemných sporů, které v říjnu po necelých třech měsících vedou k pádu Balkenendeho vlády a k vypsání nových voleb na leden 2003. Na podzim se proto rozjíždí další volební kampaň.

Překvapivý návrat PvdA

Této kampani již však nedomnuje LPF. Fortuynova strana se rozpadá a její torzo mizí v bezvýznamnosti. Dvacet šest křesel z května se v lednu scvrkává na osm. Na druhou stranu Fortuynovo dědictví přetrvává. Řada hráčů vidí v rozkladu LPF příležitost, jak získat zpět voliče, které Fortuyn odlákal. Týká se to především VVD, která je sice součástí vládní koalice, ale intrikami pomáhá uspsit její pád.

Na počátku kampaně se zdá, že nejvíce voličů LPF naloví radikálně levicová SP. Tato strana poprvé vstoupila do parlamentu v roce 1994 jako krajní levice zaměřená proti establishmentu s negativním heslem „hlasuj proti“. V době, kdy nejsilnější opoziční strana CDA se zmiřovala v vnitřních konfliktech a postrádala osobnosti, charismatický vůdce SP Jan Marijnissen se stal hlavním kritikem purpurové koalice a hlasem opozice. SP se v průběhu devadesátých let přeměnila z krajně levicové strany na stranu levicově populistickou s cílem nahradit PvdA jako hlavní politickou sílu na levici. Na dosah byl tento cíl ještě v listopadu, když se SP, která v květnu získala devět křesel, dostala v průzkumech nad 20 křesel, čímž se přiblížila 23 křeslům PvdA.

Strana levicového populisty Marijnisena nabízela v mnohém ohledu ideální útočiště přeběhlíkům od pravicového populisty Fortuyna. Má charismatického vůdce, který se umí postavit do role politicky nekorektního oponenta zaběhnutých pořádků. Jako jediná levicová strana neútočila na Fortuyna, a není jí proto fortuynistů přičítána odpovědnost za jeho smrt. Na rozdíl od LPF, která se krátce po volbách propadla do anarchie, má navíc SP pevnou a autoritativní strukturu, která dá

vá záruku, že strana bude mít určitou životnost.

Podstatně hůře na tom byla jinak rovněž výrazně levicová GL (Zelená levice), která na rozdíl od SP oslovuje spíše intelektuály. GL se sice také profilovala jako výrazná opozice proti purpurové koalici, ale ostrými útoky na Fortuyna si uzavřela cestu k bývalým fortuynistům. Po ztrátě jednoho křesla i v lednu a se svými osmi poslanci má v současnosti stejně početné zastoupení jako LPF.

Nicméně ani SP nakonec u uren nezískala ani křeslo navíc. Jednou z příčin byl fenomenální návrat PvdA, která během šesti neděl dokázala zvýšit svou podporu z 26 křesel na 42 a potvrdit tento nárůst volebním výsledkem. Zasloužil se o to především nový, mediálně obratný leader Wouter Bos. Strana se distancovala od své „purpurové“ minulosti a nabídlá nové tváře. V kampani se profilovala jako hlavní opoziční strana proti možné pravicové dvojkoalici CDA a VVD. I když po raketovém vzestupu preferencí připustil Bos zájem na středové koalici s CDA, kategoricky odmítl, že by usiloval o funkci premiéra, a až do posledního týdne před volbami odmítal říci, kdo by v případě volebního vítězství PvdA sestavoval vládu.

Bosův postup přinesl ovoce. Přitáhl zájem médií o to, koho strana považuje za svého premiéřského kandidáta. Zvýšil důvěryhodnost PvdA u voličů, neboť strana dávala najevo, že jí jde o principy a že funkce považuje za druhořadou záležitost. Zbavil se tak purpurového image strany zajišťující teplá místa. Bos tak dosáhl toho, že PvdA má v současnosti pouze o tři křesla méně, než měla v pozici leadera purpurové koalice před květnovými volbami.

Se svým volebním výsledkem může být spokojena i CDA, neboť se jí podařilo potvrdit květnový výsledek posílením o jedno křeslo na 44 a je téměř jisté, že Balkenendeho coby leader nejsilnější strany opět stane v čele nové vlády. Naopak příliš důvodů ke spokojenosti nemůže mít VVD. Sice si v lednu o čtyři křesla polepšila, nicméně stávajících 28 křesel je stále dosti daleko od 38 křesel v purpurovém období. Když VVD pomáhala poslat ke dnu Balkenendeho kabinet, očekávala více než zisk čtyř křesel, jejím cílem byla dvojkoalice

ZEMĚMI SVĚTA

s CDA. Nyní ji však asi čeká odchod do opozice.

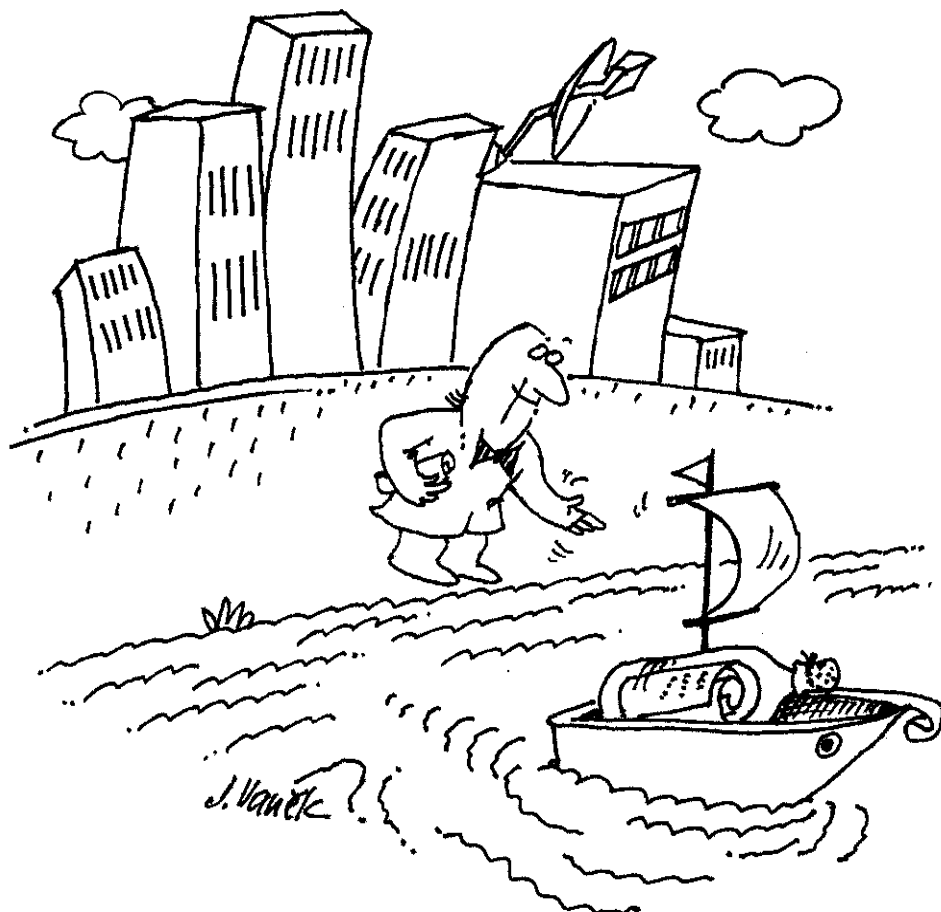
Přesto však vycházejí praví liberálové z loňského rušného roku úspěšně ve srovnání s levicovými liberály v D66. Právě tuto stranu, jejíž 24 křesel získaných v roce 1994 umožnilo vznik purpurové koalice, postihlo purpurové dědictví nejtěživěji. S rostoucími výhradami k purpurové koalici nadproporcionálně klesala i podpora tohoto prostředníka mezi pravíkovou VVD a levicovou PvdA: v roce 1998 na 14 křesel a v loňském květnu na 7 křesel. Po letošní ztrátě dalšího křesla panuje v D66 přesvědčení, že politické přežití může straně zajistit pouze zásadní přeměna v podmínkách opoziční strany.

Finance a imigranti

Zatímco předcházejícím volbám dominovala osobnost Pima Fortuyna a kritika purpurové koalice, současné volby byly ve znamení spíše věcných diskusí. Hlavním tématem voleb se stal stav veřejných financí a budoucnost sociálního státu. Pravíkové strany CDA a VVD se hlásily k odstranění deficitů státního rozpočtu do konce volebního období, a to zejména snížením výdajů na sociální politiku, a k následnému splacení státního dluhu během jedné generace (25 let). Podobný postoj měla i ekonomicky neoliberalní LPF. Levicové strany, PvdA, SP a GL, sice nepovažovaly odstranění státního dluhu za prioritu, nicméně k ozdravení veřejných rozpočtů navrhovaly odstranění některých daňových výhod pro osoby s vyššími příjmy. K podobné polarizaci došlo i v otázkách reformy zdravotnictví a sociální péče. Pravíkové strany navrhovaly v těchto oblastech zavedení prvků soutěže a zvýšení finanční spoluúčasti občanů, zatímco levice zdůrazňovala rovný přístup občanů.

Otázky vnitřní bezpečnosti a imigrace, jimiž Fortuyn ovládl kampaň před květnovými volbami, se již netěšily zdaleka tak velké pozornosti. Nikoliv však proto, že by politické strany ignorovaly Fortuynovo dědictví, nýbrž proto, že ve snaze přetáhnout bývalé Fortuynovy voliče převzaly řadu věcí z programu LPF. Otázkou již proto nebylo, zda, nýbrž jak přitvrdit při potírání kriminality a při integraci imigrantů. V otázce postavení imigrantů se politická debata jednoznačně přesouvá směrem k důrazu na úspěšnou společenskou integraci cizinců a na to, aby si osvojili normy a hodnoty nizozemské společnosti.

Změnu od dřívějšího multikulturního přesvědčení, podle něhož měla nizozemská společnost především poskytnout každé skupině co možná největší prostor k rozvoji vlastní kulturní identity, nelze přičíst pouze Fortuynovi. Multikulturní politika s sebou nese některé negativní důsledky. Normy některých, zejména muslimských skupin, se dostávají do příkrého rozporu s tradičně liberálními nizozemskými normami např. v otázce postavení žen či vztahu k homosexuálům. Podpora svébytnosti se tak někdy stává podporou dogmatických společenských struktur odmítajících moderní západní model společnosti a přispívá k uzavření těchto společenství do jakýchkoli ghett izolovaných od zbytku společnosti. Obyvatelé těchto ghett potom

nemají šanci nalézt trvalejší zaměstnání, jsou závislí na státních dávkách a východiskem jejich frustrace bývá radikální islám či kriminalita.

Názory na integraci neodpovídají obvyklému pravo-levému dělení. Nejvyhraněnější pozice sice zaujímají pravíková VVD, která hlásá tvrdou prointegrační politiku podpořenou sankcemi, a levicová GL, která se stále nezrekla konceptu multikulturní společnosti, nicméně rovněž levicová SP má v těchto otázkách blíže k VVD než ke GL a CDA se někdy blíží GL. Ukazuje se to například na otázce islámských škol v Nizozemsku. VVD je považuje za překážku integrace a žádá zmrazení jejich počtu, proti se nestaví pouze GL, nýbrž také CDA a malé, ultrakonzervativní křesťanské strany, které se obávají, že státní regulace islámských škol by mohla přerůst do státních zásahů do křesťanského školství. Debata o integraci tak oživuje tradiční spory mezi konfesijními a nekonfesijními silami.

Irák a Evropa

Zahraniční a evropská politika obvykle nehraje v nizozemské volební kampani větší roli. Může to trochu překvapit, Nizozemsko patří k otevřeným státům s mimořádně aktivní zahraniční politikou a podle některých odhadů polovina nové legislativy přichází z Bruselu. Nezájem voličů o tyto otázky načas prolomila diskuse o nizozemské podpoře případnému vojenskému útoku na Irák. Pravíkové strany v čele s VVD vyhlásily více méně bezpodmínečnou podporu americké politice, zatímco levicové strany SP a GL se

postavily jednoznačně proti vojenskému řešení a PvdA podmiňovala svůj souhlas mandátem Rady bezpečnosti OSN.

Evropská integrace se dlouhá léta těšila bezvýhradné podpoře hlavních politických sil, a proto ani dříve nebylo o čem debatovat. To se od poloviny devadesátých let mění. Zejména VVD přichází s požadavkem, do té doby neslychaným, na obhajobu „národních zájmů“ v EU. Posun souvisí s tím, že Nizozemsko se v devadesátých letech dostává z pozice čistého příjemce z unijního rozpočtu do pozice čistého plátce. V přepočtu ročního příspěvku na obyvatele je Nizozemsko dokonce příspěvatelem největším. Politické strany jsou proto téměř jednotné v otázkách, které přímo souvisejí s financemi. Příkladem je budoucnost společné zemědělské politiky, kde všichni žádají radikální reformu směrem k liberálnějšímu a ekologičtějšímu modelu. Mimo finančního cíle zde rezonuje další dlouhodobý cíl holandské politiky, jímž je posilování ochrany životního prostředí na úrovni Unie.

V otázkách evropské zahraniční politiky, institucionální reformy a rozšiřování dochází k většímu ideologickému rozrůznění. Společná bezpečnostní a obranná politika rozděluje pravíkové atlantisty zdůrazňující nezastupitelnou úlohu NATO (VVD, LPF), levicové pacifisty, kteří vytváření vojenských struktur buď přímo odmítají (SP), nebo jsou dosti skeptičtí (GL), a středové „Evropany“ (CDA, PvdA, D66), kteří jednoznačně podporují její posilování. Strany se odlišují i v představách o institucionálním modelu, existuje zde silná středolevá pod-

pora federalistickému uspořádání (CDA, D66 a GL), pravcová podpora statu quo při posílení transparency a efektivity (VVD) a spíše negativistický postoj radikální pravice (LPF) i levice (SP), jehož hlavním obsahem je kritika bruselské byrokracie. PvdA zaujímá kompromisní postoj mezi první a druhou skupinou, proto se jako jediná nizozemská strana pozitivně postavila k lednovému návrhu Chiraka a Schrödera na institucionální reformu EU. Jinak se však hlavní politické síly shodují, že mezivládní uspořádání EU by zájmy Nizozemska jako malého státu výrazně poškodilo.

Různost názorů se objevuje i v otázce rozšiřování EU. Podobně jako například severské státy Nizozemsko tradičně patří ke státům podporujícím rozšiřování. Nicméně debata věnovaná zprávě Evropské komise navrhnoucí uzavřít přístupová jednání s deseti kandidátskými zeměmi v říjnu rozdělila Balkenendeho kabinet. Hlavní roli hrála vládní VVD, která se proti zprávě postavila s tím, že Polsko, Slovensko a Lotyšsko neplní kodaňská kritéria. K tomuto postoji se připojila LPF, již bylo rozšiřování vždy trnem v oku. CDA se naopak za zprávu Komise postavila, v čemž ji podpořila i levicová opozice. Ačkoliv argument kritiků rozšiřování byl principiální, tj. nedodržení kodaňských kritérií, důležitou roli sehrála také snaha oslovit či přetáhnout voliče Pima Fortuyna, kteří se stavějí k rozšiřování skepticky.

Balkenende, který v kampani sázel na budoucí vládní dvojkoalici s VVD a vymezoval se především vůči PvdA, se nyní musí vyrovnat s volebním výsledkem, který vynášá PvdA do role nejpravděpodobnějšího koaličního partnera a zároveň posílá VVD do opozice. Dvojkoalice CDA s VVD nemá parlamentní většinu, její případné posílení o D66 vylučuje nezáměrně zdecimované D66, opakování trojkoalice s LPF nebudí důvěru a jiné kombinace nedávají programově smysl. Nizozemské politiky patrně čekají několikaměsíční koaliční jednání, během nichž bude třeba přemostit programové rozdíly zejména v otázkách veřejných financí a sociálního a zdravotního zabezpečení a útoku na Irák. Na druhou stranu v evropské politice mají CDA a PvdA blíže k sobě navzájem než k VVD. Pokud se však podaří tuto koalici sestavit, mohla by vydržet celé čtyři roky.

Život městečka Vondervotteimittiss se uklidnil. Větrelec zmizel, záhonky jsou opět pěkně uhrabané, nádoby na políčkách vyrované, čuníci ve chlívěch a na radnici synové starých známých konšelů. Radniční hodiny však občas tropsí neplechu. Většinou bijí dvánáct, jak se sluší a patří, ale sem tam si přidají jedno či dvě odbití navrch. Ani obědy už nejsou, jaké bývaly, než odbila třináctá hodina. Přesto je starý Vondervotteimittiss zpátky se svým klidem, pořádkem a nudou.

(psáno 15. ledna 2003)

drulak@iir.cz

Informace o kampaních jsem čerpal ze zpravodajství a komentářů deníku NRC Handelsblad. Za cenné konzultace vděčím dr. Casovi Muddemu z Universiteit Antwerpen.

Oblasti pôsobnosti zahraničnej politiky Slovenskej republiky

Slovensko je so svojimi geografickými a demografickými parametrami malým stredo európskym štátom (49 036 km² a 5,4 mil. obyvateľov). Výška hrubého domáceho produktu na jedného obyvateľa je asi iba jednou tretinou tohto ukazovateľa vo vyspelých západných krajinách.

Slovenská ekonomika je silne podkapitalizovaná, vyžaduje reštrukturalizáciu, modernizáciu a priaznivé prostredie pre medzinárodný obchod. Slovensko je totiž neobyčajne závislé na medzinárodnej obchodnej výmene.

Kultúrne sa Slovensko hlási k západnej časti európskej civilizácie (k tradíciám civilizácie kresťanstva západného typu), hoci vždy tu boli silné kontakty aj s priestorom východoeurópskym i balkánsko-stredomorským. Súčasný stav spoločnosti, jej názorov a hodnôt je dnes determinovaný predovšetkým štyrmi desaťročiami komunistickej diktatúry a viac ako jedným desaťročím „postsocialistického“ marazmu. Ďalšou dodnes traumatickou skúsenosťou je obdobie maďarizácie (fakticky prvý ideologický režim s totalitárnymi sklonmi), protimaďarský obranný syndróm je vo veľkej časti populácie i po mnohých rokoch prítomný a populistické strany ho dokážu umne využívať.

Z vojenského hľadiska je síce Slovensko pri dobrom vedení a odhodlaní schopné čeliť niektorému svojmu stredo európskemu susedovi, no v prípade globálneho zhoršenia medzinárodnej situácie nie je schopné samostatnej obrany (mimo rámca medzinárodných vojensko-politických organizácií).

Vnútropolitická scéna je ešte stále pomerne nestabilná a neprehľadná, čo samozrejme nezvyšuje prestíž a dôveryhodnosť Slovenska.

Základné priestory medzinárodných aktivít Slovenska sú:

- **Stredná Európa a regionálna spolupráca** (predovšetkým postsocialistickí susedia) a rámec V4
- **Európsky kontinent**
- **Európske integračné zoskupenia: NATO, EÚ, RE**
- **Východo európsko-eurázijský priestor (bývalý ZSSR)**
- **Spojené štáty** ako rozhodujúca svetová veľmoc
- **Ostatný svet**
- **Medzinárodné organizácie**

STREDOEÚÓPSKA DIMENZIA

Strednú Európu môžeme definovať „objektívne“ napr. kultúrne, vojensko-bezpečnostne atď. Každá definícia dáva inú odpoveď na otázku, čo stredná Európa vlastne je. Dnes môžeme strednú Európu vidieť hlavne ako priestor postsocialistických krajín s najväčšou šancou sa zaradiť do západoeurópskych integračných štruktúr.

No pre našu momentálnu potrebu je lepšie vnímať stredo európsky priestor ako štáty, ktoré

sú voči Slovensku susedné. Ide hlavne o Poľsko, Maďarsko, Česko, Rakúsko a čiastočne i Ukrajinu. Nesmieme zabúdať ani na tzv. vzdialenejších susedov – štáty, s ktorými priamo Slovensko nehraničí, avšak intenzita vzájomných väzieb i potenciál spolupráce nás núti, aby sme ich za susedné štáty považovali – Nemecko, Slovensko, Chorvátsko, Rumunsko. Problematika Ukrajiny sa samozrejme prelína s ďalšou úrovňou medzinárodného prostredia SR, a to priestorom bývalého ZSSR, a v prípade Rakúska a Nemecka je tu prítomná väzba na celoeurópsky a integračný rozmer slovenskej zahraničnej politiky.

Kľúčovými politickými partnermi v tomto priestore sú krajiny V4, Rakúsko a Nemecko. Slovensko v tomto prostredí je vnímané ako jeden z najslabších aktérov. Zároveň sa zdá byť najviac závislé na regionálnej spolupráci. Jeho výhodou je stredová poloha v rámci strednej Európy. Bez Slovenska sú rôzne formy regionálnej spolupráce postsocialistických krajín ako CEFTA a V4 dosť sťažené – avšak nie nemožné, za istých situácií môžu odstaviť Slovensko bokom. Nemecko je pre Slovensko jedným z najvýznamnejších partnerov, pretože ide o regionálnu veľmoc a štát s kľúčovým slovom pri východnom rozširovaní NATO a EÚ, a zároveň jedným z najväčších zahraničných investorov. Nezanedbateľnou je i spolupráca s jednotlivými nemeckými spolkovými štátmi, najmä Bavorskom, Saskom, Braniborským. Istou výhodou pre Slovensko v porovnaní s Čechmi a Poliakmi je, že otázka karpatských Nemcov nikdy nevstúpala tak do nemeckej politiky ako v prípade odsunutých Nemcov z ČR a Poľska.

Rakúsko je taktiež svojho druhu historickou a aj súčasťou „bránou na Západ“. Obzvlášť markantne to je vidieť na západnom Slovensku. Postoj Rakúska voči svojim chudobným stredo európskym susedom je rozporuplný. Na jednej strane prežíva akýsi stredo európsky sentiment a snaha hrať úlohu kultúrneho a politického integrátora oblasti, mnoho Rakúšanov má slovenské a maďarské korene – na druhej strane tu cítiť odpor voči týmto chudobným susedom, strach z toho, že rozšírenie EÚ bude mať negatívne následky na životnú úroveň v Rakúsku, a aj iracionálny postoj v otázke jadrových elektrární. Zdá sa, že rakúska stredo európska politika bude lavírovať medzi extrémami v závislosti od nálad rakúskych voličov.

Poľsko má nábeh stať sa významnou regionálnou mocnosťou. Ostatné štáty postsocialistickej strednej Európy sú až ďaleko za ním. S Poľskom nemá Slovensko žiadne väčšie spory, v podstate

vždy sa k nemu správalo korektné. Sú tu veľké rezervy na spoluprácu. Problémom je, že pre Poľsko asi vždy Slovensko bude len okrajovým partnerom. Poľsko sa už skôr vidí ako súčasť európskej prvej ligy (Veľká Británia, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Španielsko). Menšie štáty strednej Európy na juh od Krkonôš a Tatier nie sú pre Poľsko až tak životne dôležité – čo sa nesmie však interpretovať tak, že dôležité nie sú. Z menších susedov sa do centra pozornosti poľskej zahraničnej politiky dostala Litva. Je to dôsledok starých väzieb i prežívajúcej poľskej menšiny.

Najväčšie historické väzby má Slovensko s Maďarskom a Českom. Pre Česko zostáva jedným z prvoradých partnerov. Význam Slovenska v českej politike v deväťdesiatych rokoch postupne klesol, hoci posledné dva-tri roky môžeme vidieť vzostup záujmu o Slovensko a prípadné vzájomné nadštandardné vzťahy. Pre Česko je Slovensko prirodzeným priestorom pre ekonomickú a kultúrnu expanziu. Česi sa dokázali rýchlejšie oprostíť od sentimentu za bývalou federáciou a Slovenskom, než naopak. Česko určite nemá záujem, aby sa Slovensko dostalo na „inú orbitu“ avšak ich solidaritu so Slovenskom nemožno preceňovať. Pre Českú republiku je prvoradý vlastný úspech na ceste do Európskej únie.

Pre Maďarsko je Slovensko dôležitá pre dĺžku spoločnej hranice a pre prítomnosť maďarskej menšiny na Slovensku. Menšinová agenda totiž zohráva veľmi dôležitú úlohu v maďarskej vnútornej politike. Existujú tu aj isté putá z čias Uhorska. Ekonomická spolupráca nadobúda na význame. Bariérou možného srdečnejšieho slovensko-maďarského vzťahu je odlišná národná mytológia a martyrológia, iná interpretácia spoločných dejín a rozpadu Uhorska. Latentný post-trianonský komplex je stále prítomný v maďarskej spoločnosti. Akákoľvek vhodná politická a spoločenská konstelácia ho opakovane môže prebudíť k životu. Jedinou nádejou je viera v racionalizmus maďarskej politiky, ktorá zatiaľ vždy uprednostnila pred kriesením duchom minulosti hlavný cieľ – modernizáciu a „westernizáciu“ krajiny.

Poloha Slovenska je zaujímavá aj z toho hľadiska, že pri jeho hraniciach žije obyvateľstvo s istým potenciálom novej etnogenézy (Rusíni, Moravania). Zdá sa, že prípadné emancipačné hnutia týchto etnických skupín by videli v Slovensku svoj vzor alebo dokonca základňu pre svoje aktivity.

EURÓPSKA SCÉNA:

Slovensko je dnes, žiaľ ešte stále, mimo NATO a Európskej únie, i keď v roku 2002 sa „ľady pohli“. Za diskvalifikáciu v prvej vlne rozširovania NATO môže jeho nezodpovedná politika v rokoch 1994–98. Prijatie Slovenska do NATO je po pražskom summite už takmer isté, ale nie stopercentne.

To isté v trocha modifikovanej podobe sa týka i vstupu do EÚ. No zdá sa, že v krajinách EÚ nepanuje prílišná ochota prijať do radov EÚ nejaké napoly neznáme chudobné postsocialistické štáty. Za integrálnu súčasť európskej civilizácie považujú krajiny strednej a východnej Európy na západe len niektorí politici a intelektuáli. Zvyšok obyvateľstva si vie pokojne predstaviť budúcnosť toho, čo oni chápu ako Európa, aj bez Varšavy a Bukurešti. V skutočnosti sú kandidátske krajiny s výnimkou Cypru, Malty a Slovín-

ska stále nedostatočne pripravené na reálnu hospodársku konkurenciu v Európskej únii.

Orientácia na západné trhy je veľmi výrazná a celý pás stredo-európskych postsocialistických krajín už fakticky hrá úlohu doplnkových ekonomík k ekonomike Európskej únie. Slovensko je i napriek tomu, že nie je členom EÚ, na Únii hospodársky závislé a vďaka asociačnej zmluve, artikulovanému cieľu dosiahnuť členstvo v NATO a EÚ a celkovej polohe a významu, na EÚ a NATO závislé aj politicky. Priestor na vlastné manévrovanie je malý.

Z bezpečnostného a politického hľadiska je pre Slovensko dôležitá spolupráca na úrovni OBSE a Rady Európy. Ak aj môžeme hovoriť o istom význame Slovenska v rámci strednej Európy, v európskom kontexte je Slovensko dosť bezvýznamný štát. Prípadný hlas Slovenska môže zaznieť predovšetkým z fóra medzinárodných organizácií, ak ich Slovensko dokáže saturovať kvalitnými zástupcami a pracovníkmi.

EURÓPSKE KRAJINY

Pre významné západoeurópske štáty – Francúzsko, Britániu, Taliansko sa Slovensko nachádza na okraji ich záujmu – vždy ho budú brať len ako súčasť vyššieho celku stredo-európskych krajín. Alebo ako člena skupiny kandidátov na rozširovanie. Absentujú tu tradičné väzby s niektorými západoeurópskymi krajinami a tradičné pozitívne stereotypy o danej krajine (ako napr. o Poľsku a Česku) na Západe. Je tragické, že ak sa aj Slováci podieľali na budovaní pozitívneho imidžu Uhorska či Česko-Slovenska, za jediných dedičov tejto tradície sú považovaní Česi a Maďari.

Jedinou väčšou európskou krajinou so stabilným záujmom o strednú Európu je Nemecko.

Spolupráca s Talianskom je pre Slovensko zaujímavá z ekonomického hľadiska, a i preto, že Taliansko dnes posilňuje svoje medzinárodné postavenie a svojím spôsobom by mu aj spolupráca so Slovenskom mohla prísť vhod.

Veľmi dôležitým členom NATO je Turecko – a to dnes taktiež hľadá partnerov, pomocou ktorých by mohlo vylepšiť svoj imidž a viac sa začleniť do európskej rodiny. Postoj Turecka môže mať veľký vplyv na celý proces integrácie.

Momentom vstupu Slovenska do NATO a Európskej únie sa však mnohé z hore uvedeného dramaticky zmení. V rámci NATO a najmä EÚ totiž začnú vznikáť iné, nové, väzby, ktoré môžu vychádzať z iných záujmov, ktoré sa ešte teraz neprejavujú (napr. potreba spoločného hlasovania a pod.). Potom môžu ad hoc vznikáť rôznorodé, dnes nepredstaviteľné aliancie.

VZŤAH SO SPOJENÝMI ŠTÁTMI

Za osobitnú, no takmer prvoradú kapitolu je treba považovať i oblasť vzťahov medzi Slovenskom a Spojenými štátmi ako faktickým svetovým hegemonom. Môžeme mať morálne a ideologicky podmienené výhrady voči americkej pozícii vo svete, no nie sme schopní s tým nič urobiť a opozíciu voči USA si Slovensko môže iba škodíť. Voči USA v dohľadnej dobe dvoch desaťročí nevznikne žiadna protiváha. Pre dominantné postavenie USA vo svete je v skutočnosti reálnejšie ovplyvňovať americkú politiku prostredníctvom amerických vnútropolitických kanálov než pomocou klasických diplomatických metód.

Spojené štáty sú pre Slovensko kľúčovým partnerom. Žiaľ, opačne to neplatí. Slovensko

môže zohrávať v americkej zahraničnej politike nejakú úlohu len v rámci celkového vzťahu voči Európe a transformujúcim sa krajinám, pokiaľ tu nebude dochádzať ku krízovým situáciám a pomerom, ktoré Američania chápu ako porušovanie demokracie. Treba poznamenať, že význam Európy a Stredomoria v americkej politike relatívne poklesol v prospech ázijsko-pacifického regiónu a Latinskej Ameriky. Dochádza aj k etnickým zmenám priamo v USA. Rastie skupina hispánskych a ázijských imigrantov, ktorí začínajú výraznejšie ovplyvňovať americkú politiku a vnašať do nej vlastné priority. Postavenie a funkcia komunity amerických Slovákov by si zaslúžila samostatnú štúdiu, no rozhodne ich vplyv nesmieme preceňovať.

POSTSOVIETSKY PRIESTOR

Priestor bývalého ZSSR, ktorý z geopolitického hľadiska predstavuje oblasť porovnateľnú s kontinentom, ku ktorému síce nepatríme, ale priamo s ním susedíme, stále zostáva dôležitou oblasťou, ktorú slovenská zahraničná politika nesmie ignorovať. Navyše ruská ekonomika preukázala v posledných rokoch nezanedbateľné náznaky dlhodobého oživenia.

Rusko a iné postsovietske štáty budú pre Slovensko významnými obchodnými partnermi a zrejme dlhodobým zásobovateľom surovín. Zároveň však aj zdrojom možných bezpečnostných rizík vyplývajúcich z tamojšej politickej a ekonomickej nestability a i znovuprebudenia ruského imperiálneho syndrómu. Pre toto všetko bude tento priestor v centre pozornosti našej zahraničnej politiky. Pre Ukrajinu je Slovensko relatívne dôležitý partner (teraz my pre nich hráme úlohu jedného z okien na Západ, no bez dosiahnutia podstatného vnútorného pokroku s ňou nemožno v medzinárodnej politike a v obchode príliš počítať).

Istá ekonomická spolupráca sa črtá okrem Ruska a Ukrajiny i v prípade Kazachstanu a zakaucaských republík.

Dôležitou problematikou pre Slovensko je organizovaný zločin s pôvodom v krajinách Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ).

SVET A MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE.

Ostatné kontinenty budú asi vždy mimo hlavnej pozornosti slovenskej zahraničnej politiky.

Určitý význam môže mať Čína, Japonsko, India, i Brazília, Indonézia, Kórea, Tchaj-wan, Južná Afrika, Kanada, Mexiko, Argentína, Austrália, Izrael a niektoré arabské a africké štáty, kde spolupráca má už dlhšiu tradíciu. Väčšinou však pôjde o určitú okrajovú ekonomickú spoluprácu, spoluprácu na báze spoločného členstva v medzinárodných organizáciách, respektíve o príviv investícií z niektorých exotických investorov na Slovensko.

Pre Slovensko ako malý štát je významné pôsobenie v rámci OSN, WTO a OECD. To sú fóra, kde slovenský hlas môže zaznieť relatívne najviac.

Reálnym vstupom Slovenska do EÚ a NATO dôjde k zásadným zmenám v postavení Slovenskej republiky. Na jej postavenie vo svete budeme nazeráť úplne inak a objavia sa nové klasifikácie oblastí pôsobnosti slovenskej zahraničnej politiky. Hlavné delenie medzinárodného prostredia bude napríklad Európska únia – zvyšok sveta. Mnohé faktory spomenuté v tomto článku však zostanú trvalo platnými.

Dějiny mezinárodních vztahů nabízejí pestrou paletu příkladů utváření přátelských vztahů, jejich ochlazení, popřípadě narůstání rivality mezi státy. V mnoha jejich variacích je však nesnadné vybrat dva státy navzájem tak blízké, a přitom tolik odlišné jako Československo a Kuba v období studené války. Není proto od věci zabývat se vývojem kubánské ekonomiky se záměrem zmapovat určité posuny, ke kterým došlo během „zvláštního období 1990–2000“ a které navzdory přetrvávajícím ideologickým rozporům nabízejí potenciál širšího rozvoje vzájemných vztahů.

Některé aspekty česko-kubánských vztahů

Vnitrozemský stát *kontra* ostrovní ekonomika, z vlastních zdrojů zformovaná demokratická tradice *proti* často zvenčí podporované stabilitě autoritářských vlád, politicky podřízený průmyslově vyspělý sovětský satelit *versus* aktivně do třetího světa revoluci šířící, převážně agrární Kuba. Mocenské soupeření bloků ve studené válce nicméně dokázalo tyto i mnohé další difference obou států překonat a nečekaně je přiblížit. Do roku 1990 zastupovalo Československo zájmy Kuby ve Washingtonu a brzy po vstupu Kuby do RVHP se stalo jejím druhým nejvýznamnějším obchodním partnerem. Významné, i když asymetrické, bylo kapitálové propojení obou zemí, které dnes už bohužel připomíná jenom nedořešený kubánský dluh 100 milionů USD.

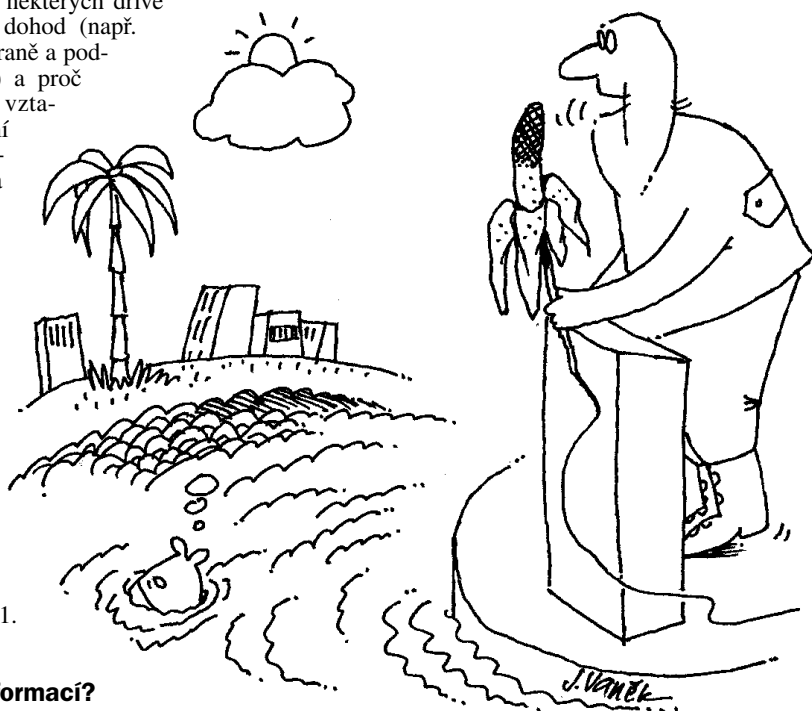
Úzké vzájemné vztahy obou zemí, rychle utužené pod vlivem soupeření mocenských bloků v bipolárním světě, však stejně rychle zanikly s jeho koncem. Přestože od poloviny 90. let došlo k mírnému oživení vzájemného obchodu, v hodnotovém vyjádření nedosáhl ani dvacetiny objemu z 80. let.¹⁾ Česko-polský a následný český návrh rezoluce o porušování lidských práv na Kubě z roku 1998, resp. 2001 (obě rezoluce byly Komisí OSN pro lidská práva přijaty), stejně jako česká neúčast při hlasování Valného shromáždění OSN o rezolucích požadujících ukončení americké finanční a hospodářské blokády Kuby v letech 1992–1995, byly kubánským politickým vedením interpretovány jako gesta otevřeného nepřátelství a zrady. Kubánská politika záměrně obecných „ideologických“ závazků, vytvářející pevné přátelské vztahy často za cenu nekonkrétních národních zájmů, se zde střetla s novou linií české diplomacie favorizující trvalé zájmy před trvalými přátelskými svazky. Tento rozpor stojí v pozadí vzájemné diplomatické roztržky, která již v roce 1991 vedla ke snížení diplomatických vztahů na úroveň *chargé d'affaires*. Konkrétní zahraničně-politické kroky české strany, vyplývající z nově definovaných národních zájmů, jsou hlavním důvodem, proč kubánská strana odmítá přistou-

Kubánská republika

V „el período especial 1990–2000“

PETR PAVLÍK

pit k podpisu některých dříve připravených dohod (např. dohoda o ochraně a podpoře investic) a proč hospodářské vztahy obou zemí dosud probíhají pouze na bázi *Dohody o ekonomické a obchodní spolupráci (1996)* a smlouvy mezi Hospodářskou komorou ČR a Cámara de Comercio de Cuba z roku 2001.

Prochází Kuba transformací?

Transformace je ne zcela jednotně definovaný proces, mezi jehož základní cíle patří fundamentální změna povahy ekonomického systému. Dějiny bývalých evropských socialistických zemí naznačily, že „znovuobjevení“ úlohy trhu v rámci ekonomického systému není myslitelné bez předchozí změny politického systému. Rigidita politického systému, zesílená hrozbou případné vnější intervence (viz Brežněvova doktrína), po dlouhé období umožňovala pouze dílčí reformní pokusy, které nemohly narušit dirigistický charakter centrálně plánovaného hospodářství. Když s příchodem 90. let došlo k naplnění zmíněné „politické“ podmínky, nově vzniklé transformační scénáře středo- a východoevropských států shodně proklamovaly tržní hospodářství jako cíl připravované transformace. V rámci procesu transformace těchto evropských zemí lze pro potřeby výzkumu dále rozlišovat jeho integrální součásti: změny systémové, strukturální a institucionální.²⁾

Politický systém Kubánské republiky zůstává i přes některé formální úpravy (novela Ústavy 1992) prakticky nezměněn. Konec sovětské hospodářské pomoci s krutou

otevřeností odhalil kubánskému vedení vliv ekonomické výkonnosti země na její vojenský i politický potenciál. Castrova rétorika o tom, že i malá země je schopna provádět „velkou“ politiku, při nové mezinárodní konstalaci náhle pozbyla přesvědčivý zvuk. Dílčí ekonomické reformy se tak staly nutností (neměla-li být ještě více ohrožena stabilita režimu), a to i přes zřejmou skutečnost, že reálná podoba ekonomiky je s to zpochybnit ideologickou koherentnost politického vedení. V první polovině 90. let došlo k určitým úpravám legislativy, které přinesly částečnou liberalizaci zahraničního obchodu, soukromého podnikání a podporu některých forem nestátního vlastnictví. Od roku 1995 se změny legislativy soustředily především na reformu bankovního a finančního sektoru a usnadnění přílivu zahraničních investic. Vyjma bankovního sektoru šlo ale spíše o drobnější úpravy posilující význam tržních sil, ke komplexním systémovým změnám (privatizaci, liberalizaci cen a vnějších ekonomických vztahů) ani institucionálním změnám nedošlo. Diskontinuita a neúplnost systémových a institu-

cionálních změn zabránila podstatným změnám ve struktuře ekonomiky. Již při hrubém pohledu na charakter změn na Kubě je tedy zřejmé, že šlo o dílčí (třebaže průlomové) reformy, na rozdíl od obsáhlejšího, systematického procesu transformace, jak jí v 90. letech procházela většina ostatních zemí bývalého socialistického bloku.

Ekonomický pohled

Ekonomická strategie, která po tři dekády od revoluce směřovala zemi k socialismu, zohledňovala mnohem více politické aspekty než racionální kritéria zahraničně-obchodní specializace. Náhlá ztráta exportních trhů po roce 1989 byla ještě znásobena přerušením výhodného externího financování. Oslabená schopnost profinancovat stávající objem importů (využíváných z velké míry jako vstupy pro exportně orientovanou výrobu) se odrazila v prudkém poklesu zahraniční směny i domácího produktu. Ke zhoršení ekonomické situace nepochybně přispěl také zesílený politický nátlak Spojených států, vedený snahou s konečnou platností prosadit cíle bezprecedentně dlouhého embarga (viz Torricelliho a Helms-Burtonův zákon). Přičteme-li ještě klesající světové ceny surovin a zemědělských produktů, je zřejmé, že situace kubánského hospodářství na začátku 90. let byla značně neutěšená.

Za období 1989–1993 se HDP kumulativně propadl o 35 procent, import poklesl téměř o pětinu, zatímco rozpočtový schodek se vyšplhal na jednu třetinu HDP. Největší kontrakce postihla stavebnictví a zemědělskou výrobu.

V důsledku nedostatku deviz klesla potřeba paliv o více než polovinu. Cynická poznámka o Kubáncích, z nichž ti movitější pod tlakem předělového systému pohonných hmot přesedli z komfortních, byť letitých amerických limuzín do sedel nejistých bicyklů domácí provenience, tak nebyla příliš daleko od pravdy. Vedle okamžitých opatření typu rozšířeného použití animálních spřežení v dopravě a zemědělství byla vláda nucena přikročit i k souboru reform, které – jak předem deklarovala – neměly opustit principy socialismu. Jednalo se zejména o připuštění zahraničního kapitálu do vybraných odvětví (turistický ruch, ovocnářství, ropný a těžební průmysl), částečnou decentralizaci řízení veřejných podniků při oslabení redistribuční role státu, rozdělení větší části zemědělské půdy mezi nestátní vlastníky, legalizaci drobného podnikání a volného obchodu se zemědělskými produkty, částečnou liberalizaci externího sektoru, bankovní reformu a změnu metodiky podnikového plánování. Některá z těchto pragmatických opatření (např. převod většiny zemědělské půdy do soukromého vlastnictví) de facto popírala funkčnost porevolučních opatření (pozemková reforma, etatizace), jiná implicitně poukazovala na neproveditelnost socialismu (přechod k finančnímu plánování, vynucený nemožností racionální kalkulace při materiálním plánování).

Od roku 1993 byla zákonem rozšířena možnost soukromého podnikání, legalizována držba deviz a zavedena částečná vnitřní směnitelnost. Rok 1994 přinesl kýžený ekonomický oživení, které přerostlo ve vysoký, byť značně kolísavý růst.³⁾ Klesající míra nezaměstnanosti (v rozmezí 6 až 8 procent) byla po celou druhou polovinu 90. let doprovázena pozvolným růstem cenové hladiny, přičemž výjimkou nebyla ani deflace. Od roku 1996 se ustálil i neoficiální měnový kurz kubánského pesa k americkému dolaru. Velké rozpočtové deficity z počátku dekády se podařilo eliminovat a udržet v rozmezí dvou až tří procent. Jistým problémem byl schodek obchodní bilance způsobený z velké části zhoršením reálných směnných relací (Terms of Trade), nicméně přebytek finančního účtu nadále dostatočně k mírné akumulaci národních devizových rezerv.

Zahraniční dluh tvořily na konci dekády téměř z jedné čtvrtiny krátkodobé závazky.⁴⁾ Jeho nadpoloviční část měla bilaterální povahu (exportní úvěry s garancí cizích vlád), dále šlo o pohledávky zahraničních finančních institucí (téměř třetina celkového externího dluhu) a nezanedbatelný byl i přímý podíl zahraničních dodavatelů. Objem dluhu zhruba dvaapůlkrát převyšoval roční export zboží a služeb, v delším časovém horizontu lze sledovat zlepšení tohoto poměru. Teritoriální struktura dluhu i hlavní měny, ve kterých je denominován, ukazují na fundamentální změny v kubánských vnějších vztazích. Zatímco v roce 1989 se přes 80 procent zahraničního obchodu uskutečňovalo se zeměmi východní Evropy (včetně bývalého SSSR), dnes je celá Evropa zastoupena zhruba polovičním procentem, přičemž prudce expandoval obchod Kuby se zeměmi Asie a Latinské Ameriky. Předními obchodními partnery Kuby jsou Španělsko, Venezuela, Kanada, Holandsko, Rusko a Čína.

Na Kubě dnes existuje asi 350 domácích podniků autorizovaných k zahraničně-obchodní činnosti a více než 1600 poboček významných zahraničních obchodních, průmyslových a finančních firem (včetně dvanácti velkých zahraničních bank). Příliv zahraničního kapitálu byl sice legalizován už na počátku 80. let, nicméně teprve v roce 1988 na ostrov přichází španělský kapitál a v sektoru turistického ruchu zakládá první společnost se zahraniční účastí. Skutečný přelom nastává po roce 1995 s novým zákonem o zahraničních investicích, který byl o rok později doplněn právní úpravou režimu vznikajících obchodních a průmyslových zón. Od té doby se Kuba začíná více otvírat zahraničním investorům.

Součástí kubánského hospodářství je dnes zhruba 400 podniků se zahraniční účastí (Joint Ventures), které přispěly k vytvoření přibližně třiceti tisíc nových pracovních míst a zavázaly se na ostrově investovat okolo 5 mld. USD. V průběhu let 1993–2000 uzavřela Kuba s nejnámějšími investorskými státy přes padesát recipročních dohod o ochraně a podpoře in-

vestic. Se sedmi zeměmi jsou navíc v platnosti dohody o zamezení dvojího zdanění.

Daňová reforma uvedená novým daňovým zákonem z roku 1994 přinesla efektivnější výběr a zvýšení váhy nepřímých daní. To se spolu s poklesem subvencí státním podnikům odrazilo v ozdravení veřejných financí. Na druhé straně ale přetrvávají vysoké skryté subvence zabraňující růstu spotřebních cen, které dosud nerespektují inflační trend cen výrobců. Penzijní systém zahrnující 1,4 mil. příjemců zůstává deficitní, přičemž sociální výdaje představují největší část veřejných výdajů a zhruba dvanáct procent HDP. V posledním období rostly státní výdaje jak na obranu, tak na kulturu, vědu, vzdělání i zdravotnictví. Výdaje na obranu se však zvyšovaly dvojnásobným tempem oproti výdajům na zdravotnictví.

Kubánské zdravotnictví vychází při sebehodnocení tradičně z několika vybraných příznivých statistik. Jsou jimi nejnižší koenecká úmrtnost v rámci kontinentu (7,2 %), vysoká naděje dožití (76 let) a nejvyšší poměr lékařů k pacientům na světě (1 lékař na 172 pacientů). Je nutné přiznat, že Kuba jako jedna z mála rozvojových zemí má určitě zkušenosti v oblasti chirurgie (transplantace orgánů) a výrobě speciálních medikamentů (kardiiovaskulární léčiva). I v 90. letech vznikala na Kubě nová výzkumná centra v oblasti medicíny, biologie a biotechnologií. Patří mezi ně například havanský institut FINLAY, který se od roku 1991 specializuje na vývoj vakcín proti tropickým epidemiím.

Perspektivy vývoje

Kubánská ekonomika prošla strukturálními změnami, jejichž podnětem byla hluboká čtyřletá krize vyvolaná rozpadem socialistické soustavy v roce 1989. Tyto změny se zvláště významně projeví ve vnějších vztazích, které v současnosti ve větší míře zohledňují kritérium komparativní výhody při určování národní specializace. Součástí „*el periodo especial 1990–2000*“ byly i určité minoritní změny v oblasti institucí, socialistické základy ekonomického systému však odstraněny nebyly. Méně efektivní státní sektor nadále váže zhruba tři čtvrtiny práce-schopného obyvatelstva. Pravidelné příjmy ze zaměstnání se však relativně propadly, a to zejména na úkor remitend od příbuzných v zahraničí, které dnes představují více než třetinu příjmů domácností. Po deseti letech byl kubánský HDP stále o pětinu nižší než v roce 1989.

„*El periodo especial 1990–2000*“ jasně ukázalo, že akcent na komparativní výhody je nutnou podmínkou sanace kubánského hospodářství. Mezi významné exportní položky se tradičně řadí niklové rudy, tabák a třtinový cukr, který je pro kubánský průmysl navíc nenahraditelným vstupem pro více než tři desítky subproduktů (mimo jiné i světoznámý kubánský rum Havana Club). Avšak nejdynamičtějším sektorem a současně největším zdrojem devizových

Humanitární intervence – srozumitelný pojem?

příjmu je dnes, na rozdíl od období před rokem 1989, cestovní ruch. Prudký nárůst počtu zahraničních návštěvníků svědčí o tom, že se „ostrov svobody“ – po více než čtyřiceti letech od revoluce – znovu stává vyhledávanou destinací organizované luxusní turistiky s nevšední příchutí tropického socialismu.⁵⁾

Podstatné je, že zmírnění politického klimatu vytváří velmi důležitý prostor pro pozitivní incentivy ze zahraničí. V případě socialistické Kuby tím spíše, že mezi pět zemí, z nichž na Kubu přijíždí nejvíce turistů, patří Kanada, Německo, Itálie, Španělsko. Tři z těchto zemí jsou současně největšími poskytovateli investic pro kubánskou ekonomiku. Evropská unie zatím, z důvodu odlišného pohledu na otázku lidských práv, odmítá začlenit Kubu do skupiny asociovaných zemí s úzkými vztahy k Unii. Sílí mezínárodní lobby za zrušení severoamerického embarga i rozvíjející se zahraničně-obchodní a kapitálové vazby mezi Kubou a EU i latinskoamerickými sdruženími Mercosur a Caricom nicméně dávají naději na nalezení způsobu, jak překonat americko-kubánské antipatie. Ukazuje se, že politika malých kroků stavící na společných zájmech by mohla hrdou Kubu přiblížit prosperitě a demokratickým strukturám spíše než dosavadní neústupný externí nátlak či hrozby.

ppavlik@email.cz

¹⁾ V současnosti se obrát vzájemného obchodu ČR a Kuby pohybuje okolo 240 mil. Kč.

²⁾ Viz např. KOLEKTIV: Proměny světové ekonomiky a Česká republika. Kap. XI (s. 203–212), I. vyd., Nakladatelství Máchova kraje, Praha 1996, ISBN 80-901730-4-7.

nebo viz Adámková, V.: Transformace a integrace České republiky do evropské ekonomiky. Acta Oeconomica Pragensia, č. 8/2000, VŠE Praha.

³⁾ V roce 1996 vzrostl HDP per capita (s.c.) o 7,3 procenta, ale v roce 1998 jen o 0,8 procenta.

⁴⁾ Bez závazků k býv. SSSR a zemím RVHP vzniklých před rokem 1989.

⁵⁾ V roce 2000 navštívilo Kubu 1,7 milionu turistů, zatímco v roce 1990 jen 340 tisíc. Průměrný turista v roce 2000 na Kubě vydal přes 90 USD za den.

Zdroje

Economic Survey 2000–2001, ECLAC (UN), ISBN 92-1-121319-3

Informe Económico 2000, Banco Central de Cuba, ISSN: 0138-7812

Panorama Económico y Social 2001, Oficina Nacional de Estadísticas, Cuba 2002.

Carlos Lage: „Estrategia de la Economía Cubana“, La Habana 1993, ISBN 959-01-0103-8

La Economía Cubana en El Período Especial 1990–2000, Banco Central de Cuba 2001.

Cuba – Inversiones y negocios 1998–2000, ISBN: 959-7058-20-0

Acuarela de las Inversiones, La Habana 1998, ISSN: 1028-2696

MSc. David Paulovich Escalona: „Stručný přehled česko-kubánských vztahů“.

www.mzv.cz – Bilaterální vztahy s americkým zeměmi v roce 2001: Kubánská republika.

www.miami.com – The Miami Herald.

S pojmem humanitární intervence (HI) se lze v poslední době setkat poměrně často, a to jak v akademické debatě, tak v médiích. Docela běžné užívání tohoto pojmu ovšem neznamená, že se jedná o pojem neproblematický, pod nímž by všichni rozuměli zhruba totéž. Následující text si klade za cíl alespoň základně ozřejmit problémy, s nimiž se definování pojmu HI potýká, a také upozornit na kritiku tohoto pojmu a možnosti jeho nesprávného užívání.

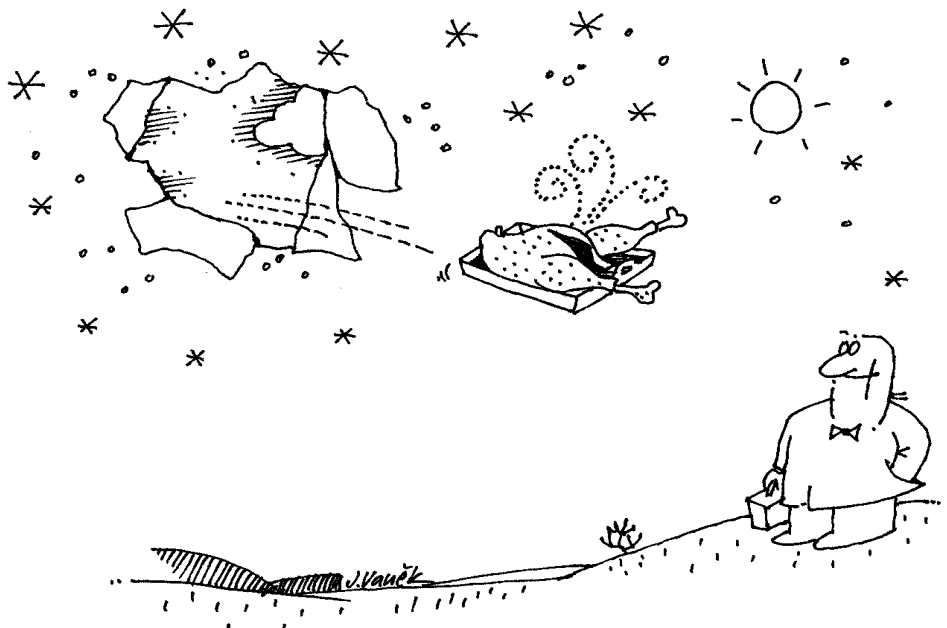
PŘEMYSL ŠTĚPÁNEK

Definice humanitární intervence

Dnes je možné setkat se s vymezením pojmu humanitární intervence v širším a užším smyslu. V prvním případě lze chápat HI jako pojem zahrnující jak nevojenské, neozbrojené formy intervence, mezi něž lze zařadit činnost humanitárních nevládních organizací, tak ozbrojené formy intervence. V tomto smyslu chápe intervenci za účelem řešení humanitárních krizí například generální tajemník OSN Kofi Annan, podle něhož nemá být intervencí rozuměn pouze vojenský zásah, ale také činnosti spojené s udržováním míru, humanitární pomoc a obnova postižené země.¹⁾ V užším smyslu míněnou HI lze definovat jako vojenský zásah intervenujícího státu či aliance států na území jiného státu s cílem ochránit životy a lidská práva osob, které se na tomto území nacházejí a nejsou příslušníky intervenujícího státu nebo aliance států²⁾.

Diskuse o HI jako o možném prostředku řešení humanitárních krizí uvnitř suverénních států se rozvinula ve druhé polovině 20. století – jak v oboru mezinárodních vztahů, tak mezinárodního práva. Tato diskuse, která do té doby prakticky nebyla možná kvůli převládající představě o nedotknutelnosti státní suverenity vycházející ze smluv Vestfálského míru (1648), byla podnícena několika faktory. Za prvé je to rozvoj ochrany lidských práv jako významné součásti mezinárodního práva po roce 1945, jež počíná již Chartou OSN a pokračuje přes Všeobecnou deklaraci lidských práv po konkrétní mezinárodní úmluvy. Za druhé, postupující propojování států a regionů v rámci vzájemných vztahů a s tím nutnost rostoucího zájmu státu na vnitřní stabilitě ostatních států. Za třetí se jedná o pokračující proces dekolonizace po roce 1945 a s ním související vznik mnoha nových nezávislých států – často vnitřně nestabilních. Konec studené války a rozpad bipolárního světa na přelomu 80. a 90. let 20. století zmíněnou nestabilitu některých států ještě prohloubily, takže lze pozorovat v poslední době výraznou převahu výskytu vnitrostátních ozbrojených konfliktů nad mezinárodními³⁾ a stále narůstající podíl civilních obětí v konfliktech vzhledem k vojenským. V neposlední řadě je nutno upozornit na rozvoj médií ovlivňujících veřejné mínění přinášením obrazů o utrpení civilistů v různých částech světa.

Ačkoli není doposud zaveden a kodifikován institut humanitární intervence v mezi-

národní právu,⁴⁾ lze se setkat v odborné literatuře mezinárodních vztahů v posledních čtyřiceti letech s množstvím studií zkoumajících podmínky, které by ospravedlnily intervenci za účelem ochrany lidských práv.⁵⁾

Solidaristický pohled na legitimitu HI tvrdí, že existují kritéria, podle nichž lze posoudit a legitimizovat určitou intervenci jako humanitární, a odlišit ji tak od obecně definované intervence, představující narušení suverenity jednoho státu druhým z mocenskopolitických důvodů, která je výslovně mezinárodním právem zakázána. V kritériích legitimizujících humanitární intervenci lze vystopovat rysy zásad teorie spravedlivé války. Již Hugo Grotius ve svém spise *De jure Belli ac Pacis* (1625) připouštěl – podle něj v souladu s teorií spravedlivé války – právo na intervenci za účelem zastavení represí vlády proti vlastním lidem.⁶⁾ Je ovšem nutné upozornit na rozdíl mezi pojmem spravedlivé války a HI, neboť koncepce spravedlivé války je za prvé mnohem starší než debata o HI, vždyť její počátky lze spatřovat již v křesťanské etice ve 4. století, a za druhé, tato koncepce zahrnuje obecnou teorii spravedlivého užití síly včetně práva na sebeobranu, kdežto humanitární intervence by měla být použita ve speciálním případě ochrany příslušníků cizího státu. Z toho vyplývá, že nelze koncepci spravedlivé války a HI jednoduše ztotožňovat.

Pro jednoduchost – s přihlédnutím k tomu, že většina kritérií mnohých autorů se dosti překrývá – uvedme kritéria legitimacy humanitární intervence v podání Nicholase Wheelera, který je rozlišuje na minimální, tj. bezpodmínečně nutná, a dodatečná.⁷⁾ K první skupině patří za prvé podmínka existence spravedlivé příčiny, t. j. jestliže nastane situace, v níž jsou hrubě, stále a systematicky poškozována lidská práva, a jediné zásah z vnějšku je schopný odvrátit blížící se nebo zastavit již probíhající humanitární katastrofu. Za druhé, musí být prostředek ozbrojené humanitární intervence použit až jako poslední možnost, za třetí musejí být forma a způsob intervence přiměřené situaci, na niž HI reaguje. Použití síly musí být proporční – tak, aby nezpůsobilo větší škody, než kdyby k němu nedošlo. Posledním nezbytným kritériem je dosažení pozitivního humanitárního výsledku, kterým se rozumí nejen odvrácení humanitární katastrofy, ukončení humanitární krize nebo záchrana životů, ale také obnova a zajištění pořádku, který zaručí i do budoucna, že po stažení intervencujících sil opět nedojde k poškozování lidských práv. K dodatečným kritériím určujícím legitimitu humanitární intervence patří za prvé převaha humanitárních motivů pro intervenci, za druhé, zdůvodnění intervence humanitárními argumenty a za třetí, legalita, zaručená např. zmocněním Radou bezpečnosti OSN.

Co není humanitární intervence

Humanitární intervenci je možné vymezit také negativně. Lze uvést několik pozná-

mek k tomu, co humanitární intervencí není. Předně, je od ní nutno odlišovat intervenci obecně definovanou jako násilný zásah jednoho státu do vnitřních záležitostí druhého státu za účelem jeho podmanění, změny režimu nebo ztráty části území. Takovým příkladem mohou být intervence cizích vojsk v Maďarsku (1956) nebo v ČSSR (1968). Dále, pojem HI je poměrně nový – vykrystalizoval z debat o lidských právech po roce 1945, a nelze jej tedy jednoduše používat pro určité intervence uskutečněné před rokem 1945, byť byly ospravedlňovány humanitárními důvody, např. ozbrojené zásahy evropských mocností na Balkáně v 19. století. Navíc šlo tenkrát spíše o pokračování tradiční reálpolitiky evropských mocností, jež byla prosazována prostředky intervence opírající svou legitimitu o humanitární důvody. Za třetí, pod rouškou humanitární intervence nelze také rozumět jakýkoli preventivní ozbrojený úder – tady platí, že HI je prostředkem, který nastupuje v situaci rozsáhlého poškozování lidských práv s rizikem humanitární katastrofy, kdy všechny diplomatické možnosti řešení sporu selhaly.

V neposlední řadě je nutné upozornit na humanitární či mírové akce pod vedením OSN nebo jednotlivých států zmocněných OSN, jež se určitými aspekty odlišují od definované HI. Termín *mírové operace* (Peace Operations) je vnímán jako zastřešující pojem pro *operace k udržování míru* (Peacekeeping) a *vynucování míru* (Peace Enforcement). *Operace k udržování míru* nemají donucovací povahu. Vojskové jednotky účastníci se v těchto operacích jsou oprávněny pomáhat kontrolovat a řešit konflikty mezi znesvářenými stranami, a to na základě souhlasu těchto stran. *Operace k vynucování míru* naopak – a tady se v definici přibližují humanitární intervenci – představují „použití vojenské síly nebo její hrozbu, obvykle po zmocnění mezinárodním společenstvím (prostřednictvím rezoluce RB OSN), za účelem vynucení jednání v souladu s obecně přijatými rozhodnutími“.⁸⁾ Cílem takových operací je nastolení míru a podpora úsilí pro dlouhodobé politické řešení humanitární krize. Tyto operace mohou zahrnovat jak ozbrojené akce, tak humanitární akce nebojového charakteru. Zmíněné operace jsou iniciovány Radou bezpečnosti OSN, pokud tato uzná, že daná krize je ohrožením míru a bezpečnosti pro daný region.

Kritika pojmu humanitární intervence

Solidaristický přístup k humanitární intervenci napadají pluralisté či realisté. Podle nich nelze přistoupit na legitimitu HI, protože existují různá pojetí spravedlnosti v mezinárodních vztazích. Kdyby se rozpadl mezinárodní konsenzus o pravidlech nedotknutelnosti státní suverenity, vzniklo by nebezpečí, že „státy budou jednat na základě svých morálních principů, čímž oslabí mezinárodní řád postavený na

pravidlech suverenity, neintervence a zákazu použití síly“.⁹⁾ Hlavní námitka realistů tvrdí, že za humanitárními proklamacemi se vždy skrývá prosazování národních mocenských zájmů, a tak se stává humanitární intervence nástrojem silnějšího. Pokud by se její používání mělo stát legitimní praxí, pak by vzrostlo nebezpečí daleko většího zneužívání takových intervencí ve prospěch prosazování vlastních zájmů. Státy by pak neintervenovaly vždy, když budou splněny podmínky pro zásah HI, ale selektivně – jen tehdy, pokud by to spadalo do okruhu jejich vlastních zájmů.¹⁰⁾ Určitou míru selektivity již ostatně lze vysledovat z posouzení případů dosavadní intervenční praxe, kdy k zásahu došlo, a kdy nikoli, ačkoli by to situace vyžadovala (Čečensko, Tibet, Rwanda, Súdán, Západní Sahara aj.). Z realistického hlediska lze taktéž napadnout kritérium proporčnosti. Humanitární intervence jako kterýkoli jiný ozbrojený zásah může způsobit utrpení také nevinným lidem. V této souvislosti se diskutovalo např. o nepřímé měřenosti zásahu NATO proti Jugoslávii v roce 1999.

V praxi mezinárodní politiky představují opozici vůči prosazování myšlenek HI převážně státy tzv. třetího světa, přičemž zejména Čína, Indie nebo Zimbabwe zastupovaly názor, že projednávání lidských práv není hlavním úkolem Rady bezpečnosti OSN.¹¹⁾ Negativní postoj většiny zemí třetího světa k obhajobě legitimacy HI lze patrně přičítat tomu, že tyto země získaly svou suverunitu v relativně nedávné době a mohou vnímat přístup zemí Západu k humanitární intervenci jako pokus o narušení své mladé nezávislosti.

Kritika pojmu HI nezaznívá jen od realistů, kteří koncept humanitární intervence zpochybňují od základu, ale také od nevládních humanitárních organizací, jež se jinak v souladu se svými úkoly drží solidaristické linie v přístupu k ochraně lidských práv.¹²⁾ Na regionálních jednáních Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverunitu (ICISS) podporovaly tyto organizace vyjmutí termínu *humanitární* z konceptu vojenské intervence, neboť byly znepokojeny používáním adjektiva *humanitární* v souvislosti s vojenským zásahem.¹³⁾

Užívání pojmu humanitární intervence

Odhlédneme-li od spojení *humanitární válka*, případně jiných výrazů spojujících adjektivum *humanitární* s nějakým vojenským pojmem, které zkušení autoři používají jen v uvozovkách¹⁴⁾ a které by se pro svou významovou rozporuplnost v médiích či politické řeči raději neměly objevovat, zůstane nám problém s užíváním pojmu HI. Humanitární intervence je pojem normativní, neboť definuje v teorii kritéria, která by ozbrojený zásah za účelem ochrany lidských práv a životů měl splňovat. Nejedná se tedy o pojem deskriptivní, tj. nehodí se k popisu již uskutečněné intervence. Proto

Občan – bezpečnost – stát

Na okraj otázky jedné soutěže

JOSEF FUČÍK

V čísle 12/2002 zveřejnila Mezinárodní politika příspěvek Víta Vaníčka „Občan nemá žádný závazek zajišťovat bezpečnost státu v době míru – Ano, či ne?“, který se stal vítěznou esejí III. ročníku ceny Dominika Freie. Mladí autoři zde soutěžili v odpovědi na otázku, zda „je občan povinen zajišťovat bezpečnost státu v době míru“, a jejich práce hodnotili přední odborníci v oboru národní bezpečnosti. Myslenka takové soutěže je jistě podnětná a užitečná, neboť dává příležitost poznat, co si o problémech bezpečnosti a obrany státu myslí badatelé současné mladé generace, kteří jako kvalifikovaní odborníci budou vytvářet pojetí bezpečnostní politiky v náročném budoucím vývoji.

U autora vítězného příspěvku je nutno především ocenit to, že přes velmi mlhavě položenou otázkou nachází úskalí tohoto složitého problému a nakonec vyslovuje svou pozitivní odpověď.

je zavádějící označovat takové intervence (severní Irák – 1991, Somálsko – 1992/93, Kosovo – 1999 aj.) jednoduše jako humanitární a pracovat s tímto pojmem při jejich popisu. Každá z těchto intervencí splňovala kritéria pro legitimitu humanitární intervence jen do určité míry, takže se ideálu HI jen do určité míry přiblížila. Pojem HI by měl být tedy používán jen ve svém normativním významu.

V současnosti se zdá, že debata o humanitárních intervencích z 90. let 20. století včetně praktických pokusů zachraňovat lidi v humanitárních krizích pomocí tohoto nástroje je zatlačena do pozadí bojem USA a jejich spojenců proti terorismu. Doktrína prezidenta Busha, publikovaná 17. 9. 2002 v dokumentu Národní bezpečnostní strategie USA, je implicitně hluboce intervencionistická, zahrnuje boj proti teroristům, diktátorům a určitým hrozbám ještě ve chvíli, než se zcela vyvinou.¹⁵⁾ Znovu tedy bude posílen názor z tábora realistů, který se obává, že intervence deklarované humanitárními účely mohou skrývat širší politické úmysly. Přestože má současná debata o bezpečnosti jiné priority, než je koncepce HI, je nutno poznamenat, že problém masivního porušování lidských práv tu bez ohledu na nová či nově akcentovaná nebezpečí zůstává. Stejně tak tu zůstává i pojem humanitární intervence.

premstep@seznam.cz

¹⁾ Viz Annan K.: „Two Concepts of Sovereignty“. In: The Economist. 18. 9. 1999, s. 49.

²⁾ Srv. Shaw, Malcolm N. (1997): International Law, s. 802.

³⁾ Srv. Bílková, V.: „Klasifikace ozbrojených konfliktů 90. let“. In: Mezinárodní politika, 7/2001, s. 16.

⁴⁾ Viz např. Hohenveldern, I.-S. (1999): Mezinárodní právo veřejné. Praha, s. 133.

⁵⁾ Viz Abiew, F. K.: „Assessing Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Period: Sources of Consensus“. In: International Relations, vol. XIV, no. 2, August 1998, s. 89. Bibliografie k tématu HI viz také The Responsibility to Protect. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, December 2001.

⁶⁾ Srv. Evans, G. – Newnham, J. (1998): Dictionary of International Relations, s. 232.

⁷⁾ Wheeler, N. J. (2000): Saving Strangers. Oxford: UP, s. 33 an.

⁸⁾ Ramsbotham, O. (1999): International Peacekeeping Operations, s. 20.

⁹⁾ Wheeler, N. (2000): cit. d., s. 29.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 30 an.

¹¹⁾ Srv. Abiew, F. K. (1998): cit. stať, s. 67.

¹²⁾ Např. krutosti během občanské války v Nigérii (1967–70) a následný vznik organizace Lékaři bez hranic nemalou měrou přispěly k diskusi o právu na humanitární intervenci. (Srv. Abiew, F. K. (1998): cit. stať, s. 83.)

¹³⁾ Viz blíže The Responsibility to Protect, s. 350 a 362.

¹⁴⁾ Viz např. Roberts, A.: „NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo“. In: Survival, vol. 41, no. 3, Autumn 1999, s. 102–23.

¹⁵⁾ Viz Roberts, A.: „The Price of Protection“. In: Survival, vol. 44, no. 4, Winter 2002–03, s. 161.

Přesto považují za účelné komentovat zadanou otázku i některá tvrzení tohoto příspěvku a poukázat na další významné souvislosti, kterých se měl autor příležitost jen letmo dotknout; pro jejich společenskou závažnost by bylo vhodné jejich hlubší rozpracování.

Složitě postavení občana

Pátrat po tom, zda má občan závazek zajišťovat bezpečnost státu v době míru, znamená nejprve si ujasnit, co by tato povinnost měla vlastně znamenat. Předně by otázka neměla být odbyta u nás univerzálním, ale málo říkajícím slovem „zajišťování“ (zajistit = zabezpečit, tj. zařídit, aby něco bylo nebo něco zůstalo jisté, aby se uskutečnilo, zaručit.¹⁾ Může tedy jít o podíl občana na této činnosti.

Takový závazek již existuje a nepochybně bude existovat i nadále. Nepřímé zajišťování má uloženo ze zákona již tím, že platí daně, jejichž nemalou část vynakládá stát právě k uvedeným účelům. Lze samozřejmě těžko vyčíslit její konkrétní podíl u jednotlivých daňových poplatníků, určitou hrubou představu si však lze učinit z agregací státního rozpočtu, jehož převážná část příjmů pochází právě z daní občanů.

Vezmeme-li např. v úvahu státní rozpočet České republiky na rok 2003, jsou jeho úhrnné příjmy (zaokrouhleno zde i dále; v mld. CZK) 684 mld. a výdaje 795,4 mld. Celkové výdaje na bezpečnost státu (tedy souhrn kapitol 305 – BIS, 307 – MO, 308 – MBÚ, 314 – MV) činí 97,1 mld.²⁾ Vezmeme-li přitom v úvahu, že další rozpočtové prostředky budou velmi pravděpodobně „přihozeny“ v průběhu roku z kapitoly 398 – všeobecná pokladní správa, i možné výdaje z jiných kapitol (např. 374 – Správa státních hmotných rezerv), činí konzervativní odhad celkového objemu rozpočtových prostředků na bezpečnost státu v roce 2003 nejméně 100 miliard CZK. Případný vládní úzel na nadzvukové letouny zde ponechme zcela stranou.

I tak je to pro občany závazek, který nelze přehlédnout. Autorem připomínaný Hobbesův Leviathan a jeho „společenská smlouva“ občana z ničeho neosobozuje, občan není v tomto „smluvním“ procesu rovnoprávnou smluvní stranou. Nemá na vybranou a zajišťuje-li v tomto směru vzpomínané státní instituce ze své kapsy, činí tak v demokratické

společnosti ve valné většině s porozuměním. Nelze však tento jeho závazek opomíjet.

K tomu možno namítnout, že zadavatelé neměli ve svém dotazu na mysl tuto nepřímou účast v „zajišťování“ bezpečnosti státu, ale implicitně hovoří o přímé angažovanosti občana v příslušných institucích, jako je služba v armádě či plnění jiných podobných povinností v době míru. Ale ani zde nejsou občané, lépe řečeno jejich mužská část, bez závazků.

Z dosud platného zákonodárství stále ještě vyplývá všeobecná branná povinnost. Že jde o institut považovaný za překonaný, s nímž si dnes stát neví rady, neboť jeho řádné plnění neumí prosadit, to, že se i z civilní služby stala převážně formální záležitost (tím se nechci dotknout té menšiny mladých mužů, kteří v jejím rámci obětavě pracují), ještě neznamená, že závazek neplatí. Lze předpokládat, že až v roce 2006 u nás všeobecná branná povinnost skončí, jisté závazky a povinnosti k obraně státu zůstanou i v novém zákonodárství. Většina vyspělých států tak činí, neboť je pro to mnoho důvodů.

Nakonec k časovému ohraničení otázky „v době míru“. Možno si to vykládat tak, že tazatelé (opět implicitně) uvažují, že ve válce (krizovém období) budou takové závazky k přímému angažování občana existovat. Je-li tomu tak, je to uvažování málo reálné a z hlediska samotného občana i málo odpovědné. Občan musí být na takovou náhlou výzvu k plnění služeb či povinností kvalifikován a připraven. To platí zvláště u mužů povolovaných k osobní službě v některé ze složek v systému obrany či ochrany státu. Jejich potřebná schopnost nevzniká v okamžiku přechodu od míru k válce, ale právě v dlouhodobé mírové přípravě.

Autor článku současně uvažuje i o druhé stránce pojmu bezpečnost, jíž nazývá bezpečností občanů ve státě. Přijímá (byť jako zjednodušující) závěr, že občan deleguje zajištění své bezpečnosti na instituce vytvářené a řízené státem. Opět se zde použítým pojmem vytváří jistá fikce (delegovat = zmocnit, zmocňovat, přenášet pravomoc na jiný orgán nebo osobu než původně oprávněné). Je v této souvislosti velmi odvážně tvrdit, že občan něco takové činí, ať i symbolicky. Vše, co mohou občané v tomto směru v demokratickém státě učinit, je odpovědná volba zákonodárského sboru, v němž bude předpo-

klad, že přijme zákony maximálně chrání občana a že stát je dokáže prosadit do praxe.

Nebezpečná historická iluze

V úvaze o této druhé stránce bezpečnosti, tedy o úloze státu jako dostatečného garanta bezpečnosti občanů, se autor uchyluje k historické, jak sám říká, poněkud extrémní úvaze o tom, zda „v období protektorátu Čechy a Morava byla narušena jiná bezpečnost než bezpečnost státu“. K tomu uvádí: „Pokud protektorát zajišťoval běžnou bezpečnost obyvatel země, z tohoto hlediska byl v souladu s požadavky občana na služby demokratického státu. V teoretickém diskurzu je tato úvaha relevantní, jakkoli extrémně vyhlížející.“

Takovou úvahu nelze připustit ani v tom nejteoretičtějším „diskurzu“, ani v té nejvydestilovanější teorii. Autor se může jistě dívat na toto temné období našich dějin nezátížen vlastní zkušeností a s odstupem nejméně dvou generací, stále by však neměl přehlédnout samotnou podstatu toho, co byl tzv. *Protektorat Böhmen und Mähren*. Byl to od počátku přechodný útvar do vyřešení „české otázky“, které nacisté plánovali po svém vítězství ukončení války. To, jak si toto *Endlösung* představovali, bylo mnohokrát a zcela prokazatelně popsáno a vysvětleno. V takovém útvaru tedy byla bezpečnost každého jeho občana ohrožena programově a nepřetržitě, a to tím nejzločinnějším způsobem.

O bezpečnosti občana nemohlo být řeči ani v tom nejběžnějším slova smyslu. Policejní nařízení vydával říšský protektor bez jakéhokoliv omezení a při tom jediné on sám rozhodoval, kde má jeho rozhodovací pravomoc své meze. Předpisy vydané říšským protektorem (a zároveň autorem řešení české otázky) nesměly protektorátní soudy a úřady přezkoumávat atd.³⁾ V zemi, kde se na titulních stránkách deníků pravidelně objevovaly sloupce jmen osob popravených například za poslech nepovolených rozhlasových stanic, stalo se již samotné vydávání tisku součástí bezudného policejního teroru. V elementární podstatě tohoto „státu“ byly takové příhody, v nichž výrostci z Hitlerovy mládeže bili občany na ulicích jen proto, že včas nesmekli před jejich standartou, za nečinného přihlížení protektorátní policie, jen nevýznamným denním koloritem.

Geneze asymetrických konfliktů

Z původně jakéhosi pomocného pojmenování nových tendencí ve vojenství se stala kategorie, o které bylo napsáno nepřehledné množství traktátů a úvah, v nichž si početné množství asymetrií definuje každý autor podle svého. Filozofie asymetrického konfliktu (války, hrozby) ovládla pole dnešních analýz a úvah o budoucích ohroženích a střetnutích, zejména v boji proti nepříteli nazývaném mezinárodním terorismem. Vzhledem ke zmíněnému širokému chápání popisovaných neúměrností se stává asymetrie konfliktu stále vágnějším, spíše módním pojmem.

Navíc tato teorie není, jak se dnes často uvádí, produktem 11. září, ale ve svém principu vznikla již dávno předtím. Pokud jde o „politické zakotvení krizí v kontextu světa“, charakterizoval podstatu „asymetrického“ válčení a jeho důsledků již Clausewitz:

„Kdyby válka byla taková, jak jí podává pouhý pojem, pak by válka mezi státy, jejichž síly jsou ve znatelném nepoměru, se musela jevit jako absurdní... Vidíme-li tedy, že dochází k válkám mezi státy nestejně silnými, pak je tak proto, že se válka ve skutečnosti často velmi vzdaluje od svého původního pojmu.“⁴⁾

K porovnání jednu ze současných nespočetných definic asymetrického konfliktu: „Terorismus je produktem racionálního rozhodovacího procesu, v němž slabý může asymetricky napadnout silného... Charakter mezinárodního teroristického útoku si vynucuje vojenskou reakci, rozdílnou od historické reakce vedení války zákonitými prostředky.“⁵⁾

Tato dnešní inovovaná teorie vznikala ve studijních pracích publikovaných v USA na přelomu století;⁶⁾ po nich přišla vlna dalších, rozměňujících již dané téma. Dopouštěly se jednoho podstatného omylu, který dnes jejich autoři jen neradi přiznávají – byly orientovány na teroristického protivníka, asymetricky působícího především proti slabině moderní společnosti, v takzvaném kybernetickém prostoru; scénáře očekávané *cyber war* si v mnohém nezdaly s filmovou produkcí na toto téma.

Tragická událost 11. září snesla tyto úvahy na reálnou zem, neboť ukázala, že tento dosud největší teroristický úder byl veden těmi nejjednoduššími prostředky („letenka za pár dolarů, nasednutí do civilního letounu s plnými nádržemi kerosinu, dva nože a pevně odhodlaní usmrtit sebe i ostatní“.⁷⁾ Dnes se úsilí soustřeďuje na záhadný bílý prášek, ampulky antraxu a zrezivělé kanystry od jedů všeho druhu. Stalo se tedy zřejmým, že charakter asymetrických střetnutí může být v mnoha případech zcela jiný.

U nás se média stále opájejí nekritickým barvitým líčením bojišť 21. století, v nichž bude válka dálkově ovládána z klimatizovaných velitelských stanovišť, vedená „letkami miniaturizovaných bezpilotních letounů velikostí hmyzu“ aj. V tomto zaujetí uniká, že mezitím v afghánských horách americké větší jednotky dohledávají početné skupiny teroristů v klasické pěšácké dřině, navzdory předchozím úderům přepočteného množství hi-tech prostředků.

Celý problém asymetrie, při přípustném zjednodušení, spočívá v tom, že současné (především evropské) armády, po celá dlouhá období organizované, cvičené a vybavené prostředky pro vedení klasických válečných operací a bojů, byly náhle postaveny před úkol vést akce policejního charakteru. To se netýká pouze armád bývalé Varšavské smlouvy, jak se u nás často uvádí, ale i rozhodující většiny armád „starých“ členských zemí NATO. Není divu, léta odkládaná fundamentální restrukturalizace a přezbrojení vojsk jsou opatření nejen nákladná, ale narážejí i na tradiční konzervatismus, setrvačnost a špatné plánování armád.⁸⁾

Autor věnuje asymetrickým hrozbám značnou pozornost, přičemž také uvádí: „Asymetrická povaha ohrožení bezpečnosti se zdá být logickým vyústěním válečnictví 20. století, což je patrné například z historického faktu, že jen nepatrné množství válek bylo „vyhlášeno“. Toto zobecnění je nesprávné. První velký konflikt 20. století – 1. světová válka –

proběhl v tomto smyslu zcela regulérně (centrálním mocnostem vyhlásilo válku 20 států; jimž tak na oplátku učinily rovněž centrální mocnosti a navíc třem dalším; proběhlo tak celkem 23 vyhlášení války).⁹⁾

Situace se podstatně nezměnila ani ve 2. světové válce. S výjimkou nacistického Německa, které zahájilo svá tažení známými (i když vypočitatelnými) přepady, všechny ostatní země, včetně Hitlerových satelitů, válku vyhlásily. (Bylo to v letech 1940–41, 1941–42, 1942–43, 1944–4 a 1945 1 vyhlášení války).¹⁰⁾

Manýra nevyhlašování válek se spolu s pokračujícím úpadkem respektu k mezinárodnímu válečnému právu začala prosazovat až na sklonku 20. století. Je nesporné, že tento způsob ozbrojené intervence (ať s mandátem tzv. mezinárodního společenství, či bez něj) se stává rutinnou dneška. Vyvozoval z toho, že tento způsob je hlavní příčinou současných změn bezpečnostní politiky a úlohy občana, těžko postihuje skutečný stav věcí.

K profesionální armádě

Autor hovoří o profesionální armádě jako o východisku postavit se asymetrickým hrozbám a velmi výrazně podtrhuje její vysoký profesionalismus („profesionalizaci jednotlivých armádních profesí“).

Předně – nefetišizujeme možnosti profesionálního vojáka. Vysoce kvalifikovaní odborníci se do armády zajisté nepohrnou; jak ukazují americké zkušenosti, ke službě se hlásí především hoši z chudších vrstev a s nižším vzděláním – není důvodu pro to, aby to u nás bylo jinak. Profesionály si bude muset armáda pracně a nákladně vzdělat a vycvičit. Nutno i tak očekávat, že jistá část smluvních příslušníků armády zůstane během své několikaleté služby na úrovni dobře vycvičeného vojáka základní služby. Armáda je nebude moci vyměnit, neboť naplnění plánovaných počtů bude zřejmě vleklým problémem.

Dále – profesionalizace armád je dnes, opět zejména v Evropě, všeobecným vývojovým trendem odvozeným ze stavu společnosti a musela by proběhnout i bez toho, že se vynořila asymetrická ohrožení. Radu těchto jiných obecnějších důvodů autor nepostihuje v důsledku chybného tvrzení o změně „charakteru armády z konskripční na profesionální“.¹¹⁾

Problémem se stalo dnešní pojetí všeobecné branné povinnosti, narážející na civilizační změny v mužské populaci vyspělých států (prudce klesající počty vhodných branců, jejich zdravotní stav a tělesná zchátralost, nechuf k výkonu služby, různé politické, právní a etické problémy atd.); to vše bylo podrobně popsáno, statisticky doloženo a zhodnoceno. Často se rovněž uvádějí rostoucí nároky na obsluhu moderní vojenské techniky, což však nelze brát za důvod základní.

Právě přechod od armády všeobecné branné povinnosti a její široké a stále se obnovující vazby s občanskou společností, k relativně uzavřenému námezdnímu vojsku vede autora ke skeptickému názoru o „profesionalích, kteří jsou do určité míry součástí společnosti“. Zde je přínosné, že se zde i jinde snaží naznačit některé z negativních společenských rysů profesionální armády;

Bonifacova vidění současného světa

v dnešním zaujetí pro toto řešení zůstávají u nás zasunutý v pozadí. Poněkud přehnaně v těchto souvislostech působí autorův názor, že armáda je v moderních demokraciích „spíše nástrojem soupeřících politických stran“, či schematizace postavení armády ve společnosti na americký a německý model.

Dodejme k tomu jen namátkou, že řada nových problémů přinese profesionální armáda i v právní, operační a logistické oblasti; např. v otázkách své odolnosti (sustainability) spojené s rostoucími nároky na materiální zabezpečení všeho druhu,¹²⁾ zálohy a kvalitu rekrutovaných doplňků, souladu vojenské kázně a pracovních právních norem atd. Řada těchto jevů dnes vyvstává při zvýšeném intervenčním zasazení profesionálních jednotek. Americká armáda je nucena řešit některé operační úkoly najímáním speciálních soukromých společností;¹³⁾ v tom jako by se s přechodem k námezdnímu vojsku vracela i doba vojenských podnikatelů historie.

Nutno ocenit, že přes všechny tyto složité otázky dochází autor k závěru, v němž se vyslovuje, jak říká, pro přímou participaci občanů na řešení bezpečnostních otázek a pro větší povědomí občanů o civilní obraně. Na položenou otázku tedy odpovídá kladně, a pokud tak činí poněkud opatrně, asi aby nepobouřil, to lze v našem tradičně netečném prostředí pochopit.

Je zřejmé, že bezpečnost země bude z řady důvodů aktivní účast občanů stále potřebovat. Je čas se začít bavit o jejím vhodném rozsahu a formách. Najímání firem k uvedeným účelům by bylo na úkor nejen deficitního státního rozpočtu, ale především morálky národa.

Pascal Boniface: Le monde contemporain: grandes lignes de partage. Presses Universitaires de France, Paris 2002. 234 stran. ISBN 2 13 0501147 3.

V úvodu své knihy autor připomíná názorové neshody dvou hlavních škol – neorealistickej a transnacionalistickej – a dodává, že ani jedna z nich nemůže sama o sobě úplně vysvětlit současný svět. Proto i on „raději vychází ze skutečností, i když je nezbytné uvědomovat si, že existují i teoretické debaty“. Zdůrazňuje, že „nikdy neviděl žádného činitele, ať už v oblasti politické, nebo vojenské, který by rozhodoval na základě teorie. Tam se totiž rozhoduje na základě zájmů“. Dodává, že studium klíčových otázek mezinárodních vztahů se neobejde bez využívání řady dalších vědních oborů – právní vědy, politologie, ekonomie, sociologie, dějin a zeměpisu, které umožní lépe proniknout do toho, co se jinak zdá být příliš složité, nebo dokonce nepochopitelné.

První část knihy nese název Zásadní změny mezinárodní scény. Její úvodní kapitola věnoval Pascal Boniface globalizaci, kterou vymezuje jako „propojení světa, trhu a modemu“. Hlavní klad globalizace spatřuje v rychlém pohybu informací, zápory pak v posilování koncentrace, která dále zvýrazňuje nerovnoměrnosti jak ve světě, tak i uvnitř států. Z toho autor vyvozuje, že „globalizace, pokud bude kontrolována, bude pro lidstvo přínosem, ale pokud bude probíhat divoce, vytvoří spoustu dalších vážných problémů“.

Druhá kapitola upozorňuje na změny v přístupu k suverenitě, která je, spolu s územím, obyvatelstvem a vládou, dlouhodobě považována za jednu ze základních charakteristik států – připomíná reakce mezinárodní veřejnosti na vstup krajní pravice do vlády v Rakousku. Za další problém označuje to, že celkem 42 států má pověst stále více uchylující se k činitelům mezinárodních vztahů – gigantické nadnárodní firmy, ale také mafie, které pracují na rozkladu států jak ve vnitřních, tak i v mezinárodních strukturách. Pozitivně hodnotí zapojení CNN, Microsoftu a dalších gigantů do programů OSN.

Ve třetí kapitole se autor zaměřuje na čtyři hlavní oblasti uplatňování síly v mezinárodních vztazích. Ve vojenství již nejde tolik o počty jaderných hlavice nebo divize, ale především o kvalitu zbraňových systémů a o míru jejich sofistikovanosti. Rozhodující roli proto hrají přesné řízené střely, systémy pozorování, zachytávání a vyhodnocování cílů a přenosu dat. Dalším rozměrem síly je porodnost – podle Boniface se dokonce stala novou zbraní. Spolehá na ni Írán ve své cestě za dosažením ústřední role v Perském zá-

livu, stejně jako Etiopie a Nigérie v úsilí o prvenství v rámci Organizace africké jednoty. Třetí rozměr síly států spočívá v jeho nerostném bohatství. V rozvojevém světě je příčinou řady ozbrojených konfliktů, autor připomíná Libérii, Kongo a Angolu, kde jde o ovládnutí těžby diamantů. Ani tento rozměr síly však nelze absolutizovat. Autor připomíná kontrast mezi silnou ekonomikou Japonska, které je chudé na přírodní zdroje, a Ruska, jehož situace je zcela opačná.

Zvláště důležitým ukazatelem síly je podle P. Boniface hospodářství, zejména pak zvládnutí nejnovějších technologií. Jejich základem je „faktor K“ (knowledge) – společností, které jej zvládnou, zvládnou dobře i 21. století. Proto také vyspělé země nesnižují své rozpočty na školství. Korea má téměř 1,5 milionu studentů na 43 miliony obyvatel, zatímco Írán s 54 miliony obyvatel jich má jenom 145 000. Zároveň s tím Korea uděluje ročně tolik vysokoškolských diplomů jako Velká Británie, SRN a Švédsko dohromady. Za další důležitý rys 21. století považuje autor „hon na mozky“, ve kterém vynikají zejména USA. Kapitola autor uzavírá slovy, že síla států bude stále méně závislá na jeho rozlehlosti a bude se stále více opírat o fungování společnosti jako takové, o vzdělanost občanů, o jejich vzájemnou soudržnost a o hodnoty, na kterých daný stát spočívá. Hard power bude nadále spočívat na využívání hospodářských a vojenských nástrojů k donucování, soft power bude základem pro přitažlivost. V konkrétním případě USA to bude nejen ekonomická a vojenská síla, ale také Hollywood, CNN, Microsoft a další nástroje.

Ve čtvrté kapitole se autor zabývá strategií USA. Připomíná základní údaje o jejich obrovské hard power: 22 procenta celosvětového HDP, zdaleka největší vojenský rozpočet na světě, polovina světového arzenálu jaderných zbraní, polovina námořní síly celého světa. Po skončení studené války USA světu dominují ve všech klíčových rozměrech síly: v ekonomice, ve vojenství, v technologiích i v kultuře. Od toho se pak odvíjejí jejich sklony k unilateralismu: nepodepsání protokolu z Kjóto, odmítavé stanovisko k zákazu nášlapných min, přezíravé stanovisko k OSN nebo i k MAAE, zrušení smlouvy SALT z roku 1972. Zároveň s tím však Pascal Boniface upozorňuje na limity síly a vlivu USA, kterými jsou vnitroamerické problémy. Prohlubuje se propast mezi bohatými a chudými (jedno procento nejbohatších Američanů ovládá 40 procent celospolečenského bohatství), vyhrocují se problémy vnitřní bezpečnosti (např. Kalifornie vydává 9 procent svého ročního rozpočtu na vězeňství – stejně jako na školství), sílí napětí mezi bílými a barevnými (více černochů je ve

¹⁾ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Praha 1998, s. 539.

²⁾ Příloha č. 3 k zákonu č. 579/2002 Sb.

³⁾ Právní poměry – viz Svoboda, E.: Co to byl protektorát, Praha 1946.

⁴⁾ Clausewitz, Carl von: „O válce“, Praha 1966, s. 40.

⁵⁾ Hagen, P. C.: „Ethical Considerations in Combat Asymmetric Warfare“ (www.usafa.af.mil/)

⁶⁾ Z nich např. Bennet, Bruce W.: „What are Asymmetric Strategies?“, RAND 1999; Applegate, Melissa A.: „Preparing for Asymmetry“, Army War College 2001 aj.

⁷⁾ http://tubasis.tv/asymmetric-warfare.

⁸⁾ Sem patří i ACR, posílající svou NBC jednotku do náročného operačního zasazení proti Iráku s automobily V3S starými čtyřicet a možná i více let.

⁹⁾ Kleindl, W. K.: „Der Erste Weltkrieg Daten – Zahlen – Fakten“, Wien 1989, s. 21–22.

¹⁰⁾ Viz např. přehled dat v Šnejdárk, A.: „Druhá světová válka“, Praha 1963, s. 267–287.

¹¹⁾ Konskripční systém (u nás od tereziánských reforem do roku 1868, kdy byla zavedena všeobecná branná povinnost) je založen na soupisu mužů určitého věkového rozpětí, z nichž se ročně losoval schválený počet pro doplnění armády. Řada kategorií obyvatelstva však byla osvobozena (učitelé, duchovní, šlechtá, prvorození synové zemědělců, studenti atd.). Kromě toho se bylo možno vykoupiť zaplacením taxy.

¹²⁾ Např. současné definované požadavky na potravinové dávky a jejich úpravu pro americkou armádu: mikrovlnný ohřev, sterilizace potravin ozářením, chléb a pečivo s dlouhodobou trvanlivostí, mikrotablety výživných přípravků, lipidů a ochucovačů, nehořlavé prostředky pro ohřev, protiplísňové a antibakteriální přísady, chuť a vzhled „domácích“ jídel atd. Neméně složité jsou požadavky na úpravu vody, překračující kvalitativní standardy běžných vodovodních sítí, aj. US Army Science and Technology Master Plan 2001.

¹³⁾ Hospodářské noviny 5. 2. 2003, s. 5, s odvoláním na The New York Times.

věžnicích než na univerzitách). Ve Spojených státech neustále stoupá počet vyloučených, sílí rasová nenávisť a společenské násilí. S vážnými problémy se potýká i americký politický systém – současný prezident se do své funkce takřkajíc dosoudil, vyhrál díky preferenčním hlasům ve státě, jehož guvernérem je jeho bratr. Navíc se americká politika stává stále více rukojmím různých nátlakových skupin. Tlak na rozšíření NATO vzešel ze strany polské lobby ve státě Illinois, o politice vůči Castrovu režimu rozhoduje lobby kubánských emigrantů, přístup ke konfliktu na Blízkém a Středním východě je pod určujícím tlakem židovské lobby. Autor uzavírá slovy, že největším nebezpečím pro USA je jejich vlastní politika, která generuje vnitřní problémy a zároveň s tím radikalizuje rivaly Spojených států ve světě.

Pátá kapitola nese název Multipolární svět a pojednává o dalších významných aktérech, kteří spolu s USA ovlivňují světovou politiku. Oceňuje řadu předností japonského modelu, ale zároveň s tím připomíná jeho hlavní slabinu: z hlediska bezpečnostního je závislý na USA, ale v ekonomické oblasti je jejich hlavním konkurentem. U Čínské lidové republiky oceňuje její demografický a ekonomický potenciál, ale současně s tím připomíná její základní slabinu – nedostatečnou soft power. U Indie zdůrazňuje odhodlanost ve prospěch multipolárního světa a odmítavé stanovisko k ingerencím mezinárodního společenství jakožto zásahům západních zemí do vnitřní politiky zemí Jihu. Pokud jde o Rusko, považuje za jeho hlavní úkol nastolit skutečně tržní hospodářství a obnovit své postavení ve světě, které už ale nikdy nebude srovnatelné s někdejší SSSR. Afriku označuje za nejproblematičtější kontinent, který se v důsledku svých vlastních chyb může dostat ještě více na okraj světového dění a zcela se minout s globalizací. Naproti tomu oceňuje Latinskou Ameriku, a zejména pak Mercosur, který se vypracoval na čtvrtou nejvýznamnější hospodářskou oblast světa.

Šestá kapitola se zabývá „anomální Evropou“, která je velmocí v ekonomické, obchodní, technologické, demografické, kulturní i měnové oblasti, ale chybí jí ještě strategický rozměr. Jádrem problému je podle autora rozdílnost zájmů mezi hlavními evropskými státy. Za předurčující vnější činitel pak považuje snahu USA zabránit tomu, aby ve světě vzniklo uskupení, jež by se mohlo stát jejich konkurentem a oslabit jejich dominantní vliv na mezinárodní vztahy.

V úvodu závěrečné, sedmé kapitoly první části knihy, věnované mezinárodním organizacím, klade autor dvojjedinou otázku: Kdo řídí svět, má svět vůbec potřebu být řízen? Podle jeho názoru půjde spíše o regulaci, jejímž smyslem je udržovat rovnováhu a zajišťovat fungování systému. Při hodnocení OSN připomíná problémy spojené s mírovými misemi v 90. letech a také to, že OSN nemůže přijímat rozhodnutí ekonomického charakteru. Proto se autor vyjadřuje ve prospěch návrhu na vytvoření Rady ekonomické bezpečnosti. Připomíná také jakýsi klientelismus mezi stálými a nestálými členy při hlasování Rady bezpečnosti: Když teď budeš

hlasovat proti těm, kteří mne zpochybňují, já ti to oplatím při jiném hlasování.

Druhá část knihy se zabývá novými výzvami, což podle autora jsou takové tendence, které by se v případě zanedbání mohly stát hrozbami, a to hrozbami nezáměrnými, nicméně velmi naléhavými a vážnými. V první kapitole se autor zabývá proliferací jaderných zbraní, a to jak v rovině vertikální (zvyšování počtu jaderných zbraní), tak i horizontální (nárůst počtu států s jaderným arzenálem). Za největší problém současnosti považuje Indii a Pákistán, které se staly polooficiálními jadernými státy. Zároveň s tím však oceňuje, že vlastnictví jaderných zbraní nakonec vedlo oba tyto státy k větší zdrženlivosti v jejich vzájemných vztazích.

Samostatnou kapitolu věnoval Pascal Boniface svému oblíbenému tématu, kterým je tzv. státní proliferace, tedy vznikání nových států. Varovně připomíná, že před 80. lety bylo v Evropě 23 států a celkem 18 000 km státních hranic, ale dnes je to 50 států a 40 000 km. Dochází tak podle něho k balkanizaci světa, která se v mnoha případech odvíjí od ekonomického sobectví – státy s vyšším HDP na hlavu nechtějí doplácet na své spoluzitě se státy chudšími. Konkrétně pak připomíná zejména Slovinsce, na které připadalo osm procent obyvatelstva SFRJ, ale plná třetina jejího HDP, a proto usilovali o samostatnost. Nezapomíná ani na Čechy, kteří „se znovu uchýlili k nacionalistické rétorice, aby se zbavili Slovenska“. Připomíná iredentistická hnutí v západní Evropě – Lombardská liga, Katalánci, Baskové, ti všichni podle něho vedou boj za samostatnost, protože se o své bohatství nechtějí dělit s obyvatelstvem zemí, ve kterých žijí. Hlavní nebezpečí státní proliferace spatřuje autor v tom, že „vznikají umělé a neživotaschopné státy, a tím se vytvářejí sedé zóny plodící nestabilitu“. Navíc dochází k potlačování solidarity mezi národy a malé státy se dostávají do područí mafii. Jako příklad uvádí sílící ruský vliv na bankovní sektor monackého knížectví.

Další kapitole dal Boniface název Budoucí podoby války. Při nástinu nových paradigmat války připomíná, že Západ, a především USA si přilíhly zvykly na to, že se vymezují vůči nějaké životní hrozbě a že ji navíc zveličují. Nahrazení hrozby komunismu hrozbou zemí Jihu považuje za riziko – „Označit někoho za nepřítele znamená přispět k tomu, že on se tím nepřítelem opravdu stane! Takový typ klatby může vést jedině k tomu, že v arabských a muslimských zemích zesílí pozice a vliv těch, kteří jsou přesvědčeni, že spolupráce se Západem není možná.“

Nejdůležitější úkol Západu při řešení konfliktů po skončení studené války autor spatřuje v zajištění bezpečnosti v krizových zónách, v ochraně obyvatelstva před podněcovateli válek a v co nejrychlejší obnově veřejného pořádku. Předpovídá, že nejvyššími a nejbohatšími státy světa se budou stále více zaměřovat na neletální zbraně schopné vyřadit systémy spojení a velení, a tím rozhodnout o výsledku ozbrojeného konfliktu ještě před jeho faktickým vypuknutím. O výsledcích válek podle něho bude rozhodovat schopnost zjišťovat a zasahovat nepřá-

telské cíle na velkou vzdálenost. V závěru kapitoly pak varuje, že „dokud svět bude ekonomicky nerovný a dokud všechna společenství nebudou mít pocit, že se s nimi nakládá spravedlivě, dotud budou existovat rizika válek“.

Závěrečné kapitole druhé části své knihy dal Pascal Boniface název Tři velké globální výzvy. První z nich spatřuje ve zvýrazňování mezinárodní ekonomické nerovnováhy. Připomíná, že bohatství 20 nejbohatších států světa je 37krát větší než majetek 20 nejchudších států, že na 20 procent nejchudších lidí planety připadá pouze 1,1 procenta světových příjmů, 90 procent lidí infikovaných chorobou AIDS žije v zemích Jihu, ale 90 procent světových výdajů na boj proti této metle lidstva připadá na země bohatého a zajištěného Severu. Za druhou globální výzvu považuje boj za ochranu životního prostředí a přitom upozorňuje, že největšími znečišťovateli životního prostředí jsou státy Severu, na prvním místě pak USA, ale v nejhůře snesitelných podmínkách žijí lidé Jihu. A konečně třetí výzvu spatřuje Boniface v demografii, která před nás staví dva základní úkoly. Prvním je hledání cest k uspokojení potřeb narůstajícího počtu obyvatel světa, druhým pak zmiřování ekonomických nerovností.

Třetí část své knihy autor nazval Nástup nových hodnot. Nejprve pojednává o vztahu mezi suverenitou států a zasahováním (ingerencí) mezinárodního společenství do jejich vnitřních záležitostí. Uznává nezbytnost tohoto nového jevu v mezinárodních vztazích, ale dodává, že v mnoha zemích Jihu se to posuzuje jako právo velkých mocností zasahovat do vnitřních záležitostí slabých států. Klade přitom typicky bonifacovskou otázku: Jak by asi dopadly návrhy Íránu nebo Libye, že pomohou při hledání východisek z vleklých vnitřních konfliktů v Severním Irsku, v Baskicku nebo na Korsice? Uznává, že ingerence se zaměřuje na pomoc obětem, ale namítá, že „vždy přitom jde o oběti v ekonomicky slabých státech, kterým pomoc poskytují státy silně“. Bude proto podle něho potřebné, aby se jasně definovaly univerzálně platné hodnoty, na jejichž obranu se bude zasahovat, a aby se také jasně řeklo, které mezinárodní instituce o tom budou rozhodovat.

V další kapitole hledá Boniface odpověď na otázku, zda demokracie ve světovém měřítku skutečně vítězí. Uznává, že téměř 40 procent světové populace dnes žije ve svobodných zemích, 26 procent v zemích částečně svobodných a 35 procent v zemích nesvobodných. Zároveň s tím ale varuje, že demokracii nelze považovat za všelék a nelze ji vnucovat zvenčí. Upozorňuje také, že některé země se k demokracii hlásí především proto, aby dostaly půjčky od MMF a od Světové banky.

Závěrečnou kapitolu této části i celé své knihy věnoval Pascal Boniface úloze sportu, a zejména pak fotbalu ve světové politice. Upozorňuje, že FIFA má více členů než OSN (198 ku 188) a že fotbal se hraje na všech světadílech, takže „nad fotbalovou říší nikdy slunce nezapadá“. Fotbal často může být indikátorem nahromaděného napětí, nebo dokonce mezinárodních nenávistí. Autor připomíná

nejen tzv. fotbalové války v latinskoamerických zemích, ale také „mač století“, ve kterém Ukrajina v roce 1998 porazila Rusko, a tím si nesmírně posílila své sebevědomí. Stejně tak připomíná sílicí rivalitu mezi bělehradskými a záhřebskými kluby, která nakonec předznamenala násilný rozpad SFRJ – cituje vyhlášení chorvatského trenéra Blaževiče, že vítězstvím Dynamo Záhřeb v jugo-

slávské lize v roce 1982 se probudil pocit chorvatské národní identity. Zároveň s tím však fotbal v dobrém slova smyslu odráží, a někdy dokonce předznamenává pohyb evropské integrace – je to zejména volný pohyb hráčů jakožto pracovních sil, stále výraznější sblížení mentalit a překonávání vzájemných předsudků, vytváření evropského fotbalového prostoru atd.

Bonifacova kniha přináší ucelený pohled na současný stav i na výhledy dalšího vývoje mezinárodních vztahů. Obsahuje řadu důležitých poznatků a netradičních názorů, ale také provokativních otázek. Tyto přednosti jistě ocení i odborná čtenářská obec v České republice.

Jan Eichler

Markus A. Weingardt: Deutsche Israel- und Nahostpolitik: Die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949. 1. Aufl., Frankfurt am Main: Campus, 2002, 504 s. – ISBN 3-593-37109-X.

Publikace odráží trvalý a intenzivní zájem německé veřejnosti o blízkovýchodní konflikt. Autor se zamýšlí nad příčinami tohoto zájmu a dokazuje, že jej nelze zjednodušeně odvozovat z ekonomických zájmů o arabskou ropu či ze zvláštního vztahu k Izraeli v důsledku nacistické minulosti. Klade si otázky, jak se utvářely a projevovaly německé ekonomické zájmy na Blízkém východě, co je třeba chápat pod pojmy *zvláštní* a *normální*. Například spolkový kancléř Adenauer hovořil již v roce 1953 o „normalizaci vztahů mezi Spolkovou republikou Německo a Izraelským státem, v roce 2000 naproti tomu spolkový prezident Rau pokládal tyto vztahy za něco zvláštního“.¹⁾

V těchto souvislostech vystupují další otázky – co se událo ve vytyčeném mezidobí, co určovalo politiku v Německu, na Blízkém východě i ve světě vůbec. Politika Spolkové republiky Německo vůči Izraeli a Blízkému východu byla v nedávné době doprovázena konflikty – šlo například o *německou otázku, blízkovýchodní konflikt a konflikt mezi Západem a Východem*.

Autor se pokouší o ucelený výklad německé blízkovýchodní politiky s ohledem na všechny nastíněné otázky, zvláště týkající se rozmanitých konfliktů, ale i minulosti Německa i Izraele. Zároveň poukazuje na skutečnost, že snaha o udržování vztahů k oběma stranám, Izraeli i arabským zemím, musela nevyhnutelně vést ke konfliktům a sporným kompromisům. Obě strany zúčastněné v konfliktu na Blízkém východě se staly současně obětí i subjektem profitujícím z německé politiky.

K pochopení západoněmecké blízkovýchodní politiky i izraelsko-palestinského konfliktu napomáhá i členění publikace. Například při studiu významu založení Izraele poslouží přehled předchozích událostí na Blízkém východě.

Úvodní kapitola k historicko-politickému vývoji na Blízkém východě do roku 1948 poskytuje hrubý přehled blízkovýchodní politiky velmocí od poloviny 19. století. I z něho je patrné, jaký ústřední geostrategický význam měl již tehdy Blízký východ v hospodářských a mocensko-politických sporech velmocí. „Jak německá říše usilovala až později o získání kolonií, dostal se speciálně Blízký východ do zorného pole jejich zájmů, zatímco ostatní velmocí se zde již nejrůzněj-

Německá blízkovýchodní politika

ším způsobem uchytily.“²⁾ Z vývoje židovské imigrace do Palestiny asi od roku 1880 a v zesílené míře od počátku 20. století je patrné, jaký význam pro židovský národ získalo vytvoření vlastního státu. Podobné platí pro palestinské národní hnutí. Autor dokazuje, že blízkovýchodní konflikt není důsledkem založení Izraelského státu, ale začal mnohem dříve a opakovaně kulminoval, a proto alespoň ve zkrácené podobě popisuje židovsko-arabská, popřípadě palestinská napětí v tehdejším palestinském regionu. Kromě toho zachycuje i německou politiku vůči Palestině od doby císařství až do „třetí říše“.

Kapitoly tři až sedm jsou sestaveny chronologicky (třetí zachycuje období 1949–1965 – éru K. Adenauera, čtvrtá – léta 1966–1974 (éru W. Brandta), pátá – období 1974–1982 (éru H. Schmidta a H.-D. Genschera), šestá – období 1982–1998 (éru H. Kohla) a sedmá – léta po roce 1998 (zahraniční politiku G. Schrödera a J. Fischera). Podstatné je, že publikace se v těchto kapitolách neorientuje na hlavní blízkovýchodní události, např. izraelsko-arabské války. Takový postup by znamenal, že obsah i charakter německé politiky vůči Izraeli nevychází ze spolkových vlád, ale z událostí na Blízkém východě. S postupem práce autorovi připadalo takové pojetí německé politiky vůči Izraeli, kterou není možno ztotožňovat s německo-izraelskými vztahy, jako dále neudržitelné. V jednotlivých kapitolách jsou názorně uvedeny předěly v německé blízkovýchodní politice, ale ne na základě vnějších událostí, ale vědomě zdůrazněných rozhodnutí vedoucích vládních politiků v SRN. Konkrétní fáze západoněmecké politiky vůči Izraeli je nutno rozlišovat podle těch činitelů, kteří jí vtiskovali charakter podle svých politických přesvědčení při měnících se okolnostech a vlivech – zvláště, hovoříme-li o spolkových kancléřích či ministrech zahraničí.

V souladu s těmito zásadami začíná třetí kapitola u spolkového kancléře **Konrada Adenauera** a zahrnuje i působnost kancléře **Ludwiga Erharda**. „Nacismus a druhá světová válka zruinovaly prestiž i hospodářskou sílu Německa... Adenauer usiloval o to, aby zajistil Spolkové republice blahobyť, důvěryhodnost a suverenitu. To bylo jeho cílem, jemuž vše ostatní bylo podřízeno.“³⁾ Hod-

noceno je zde navázání diplomatických vztahů mezi Izraelem a Spolkovou republikou Německo, ale celkově autor dochází k závěru, že u Ludwiga Erharda zatím nelze v tomto období hovořit o svébytné etapě, neboť Erhard neprosadil žádné vlastní podstatné akcenty v německé politice vůči Izraeli a zcela pokračoval v kurzu svého předchůdce.

Čtvrtou kapitolu charakterizuje nová fáze německé blízkovýchodní politiky. Ve velké koalici funkci spolkového kancléře vykonával **Kurt Georg Kiesinger**, jehož osoba však byla pro Izrael kvůli nevyjasněné minulosti sporná, a proto přenechal blízkovýchodní politiku svému ministru **Willy Brandtovi**. „U W. Brandta to byla i jeho minulost, jež ho předurčovala, aby utvářel německé blízkovýchodní vztahy. Jako mladý sociální demokrat, působící v odboji, byl již roku 1933 donucen k emigraci do Norska a pak do Švédska. Jeho postoj k židovskému obyvatelstvu nebudil žádné pochybnosti... Přesto se v Izraeli setkal se skeptickou zdrženlivostí...“⁴⁾ Publikace dokazuje, že ani šestidenní válka roku 1967, ani z roku 1973 neznamenal skutečné mezníky v německé politice vůči Izraeli. Za mnohem významnější mezník v blízkovýchodní politice je označeno působení W. Brandta ještě i před zmíněnými válkami – působení ve funkci nejprve ministra zahraničních věcí, od roku 1969 spolkového kancléře sociálně liberální vládní koalice. W. Brandt přesvědčoval silou své osobnosti, zaměřil se na různá těžiska zahraničně-politického zájmu. Zvláště situace Palestinců silněji pronikala do zorného pole německé blízkovýchodní a izraelské politiky.

Pátá kapitola analyzuje německou blízkovýchodní politiku za spolkového kancléře **Helmuta Schmidta**, jíž zásadní charakter vtiskoval ministr zahraničních věcí **H.-D. Genscher**. Pozoruhodná přítom byla intenzivní snaha států ES o jednotnou blízkovýchodní politiku. Pod vlivem pozdější kontroverze mezi spolkovým kancléřem a jeho izraelským protějškem, emotivním ministerským předsedou Beginem i z toho plynoucích důsledků ze strany spolkové vlády, vtiskl H. Schmidt tomuto období německé politiky vůči Izraeli specifický charakter, formovaný spíše chladnou stagnací než pozitivním sblížením. „Volba Beginova za

izraelského ministerského předsedu dávala málo naděje na mírové řešení blízkovýchodního konfliktu. Obavy vzbuzovala jeho tvrdá linie v otázce stažení izraelských jednotek z dobytých území... Na německé pozice v blízkovýchodní politice je nutno nahlížet v zahraničněpolitickém kontextu, ve spolupráci s OSN a ES... Německá politika se musela osvědčovat i v rámci napětí Západ–Východ.⁴⁵⁾

Šestá kapitola zachycuje vývoj německé blízkovýchodní politiky za spolkového kancléře **Helmuta Kohla** a ministra zahraničních věcí **H.-D. Genschera**, později **K. Kinkela**. Vztahy s Izraelem se uklidnily, celkové blízkovýchodní iniciativám byla nadřazena v zahraniční politice výstavba evropské jednoty. Čtenáři je přibližován specifický charakter německé politiky vůči Izraeli během působení H. Kohla ve funkci spolkového kancléře. Jeho umírněný postup způsobil stabilizujícím způsobem a zprostředkovával v Izraeli pocit vnímání spolehlivosti. „Jaký význam pro blízkovýchodní politiku SRN mělo zvolení nové izraelské vlády roku 1992, ukázala i návštěva nového ministerského předsedy Jicchaka Rabi... Německo se stalo pro Izrael jako obchodní partner a brána k ES důležitější než kdy dříve.“⁴⁶⁾

V sedmé kapitole jsou zkoumána první léta *rudozelené vlády* za spolkového kancléře **Gerharda Schrödera** (SPD) a ministra zahraničních věcí **Joschky Fischera** (Zelení). „Poprvé se objevili ve vládě zástupci pová-

lečné generace, kteří osobně nezažili události během „třetí říše“. V Izraeli to vyvolalo obavy, že Schröder a Fischer se budou cítit méně zavázáni ke zvláštnímu vztahu k Izraeli na základě historicky podmíněné zodpovědnosti... Rudozelená koalice důsledně podporovala mírový proces, což ulehčila změna předsedy vlády v Izraeli, kdy místo Netanjahua nastoupil Barak. Na jedné straně se pokračovalo v německo-izraelské spolupráci v nejrůznějších oblastech s udržením stejné míry prostředků, což bylo významné v době šetření při spolupráci s jinými státy. Ještě pozoruhodnější bylo, že německá vláda – přes radikální programy šetření – dokonce ještě finančně rozšířila projekty výstavby v palestinských oblastech, aby tím podpořila mírový proces.“⁴⁷⁾ V německé politice lze zde vysledovat zpočátku jen zdrženlivé posuny blízkovýchodních akcentů, vedle toho ale nelze na základě relativně krátkého období hovořit o „ěře“.

Osmá kapitola shrnuje základní výsledky kapitol dvě až sedm. S ohledem na celý časový rozsah německé politiky vůči Izraeli je zpracován její vývoj podle formy i obsahu a podstatné rysy jejího utváření v jednotlivých fázích. Osvětlovány jsou i všechny vlivy působící na německou blízkovýchodní politiku, zvláště vůči Izraeli.

Závěrem lze konstatovat, že přes značný rozsah literatury o německo-izraelských vztazích všeobecně přináší předkládaná publikace nové pohledy na politiku Spolkové republiky Německo vzhledem k Izraeli

na základě osvětlování pozadí této politiky, a to v období od založení SRN až k současnosti. Čtenáři chce umožnit, aby si na základě ucelených informací vytvořil vlastní názor a byl schopen minulých událostí i současnost posuzovat v novém světle, nezaslepen dobovými hesly a titulky.

Pro pochopení německé blízkovýchodní politiky je její vývoj zachycen v historických dimenzích s použitím historicko-deskriptivní metody. Při teoretické analýze dbá autor na srozumitelné zprostředkování komplikovaného obsahu. V popředí jsou zachyceny bilaterální politické vztahy mezi Izraelským státem a SRN, uvedené v souvislostech blízkovýchodních konferencí a dalších vztahů Německa na Blízkém východě. Autor se pokusil vyložit, jak se německé politice podařilo skloubit přátelské vztahy k Izraeli s rovněž přátelskými vládními kontakty s arabským světem, často nepřátelsky naladěným vůči Izraeli. Celá publikace je postavena na množství zpracované literatury a pramenného materiálu, o čemž svědčí příložený seznam literatury.

Ivona Řezanková

¹⁾ Viz Markus A. Weingardt: Deutsche Israel- und Nahostpolitik: Die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949. 1. Aufl., Frankfurt am Main: Campus, 2002, s. 11.

²⁾ Tamtéž, s. 52.

³⁾ Tamtéž, s. 72.

⁴⁾ Tamtéž, s. 181.

⁵⁾ Tamtéž, s. 252.

⁶⁾ Tamtéž, s. 355.

⁷⁾ Tamtéž, s. 376, 394–5.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Mgr. Jakub Dürr, nar. 1976; v roce 2000 vystudoval obor politologie a evropská studia na Palackého univerzitě v Olomouci, vedle toho studoval i na Masarykově univerzitě v Brně, Jagelonské univerzitě v Krakově a Miami University v Oxfordu (USA). Vyučoval na Valdosta State University v USA, v současnosti působí jako odborný asistent na katedře politologie a evropských studií FF UP a přednáší na Anglo-American College v Praze. Specializuje se na problematiku politických systémů evropských zemí, komparaci jejich stranických systémů a tranzitologii. (str. 22)

Ing. Josef Fučík, nar. 1933, absolvent vojenské akademie v Brně. Jako důstojník z povolání zastával řadu funkcí v Čs. armádě. V r. 1971 byl nucen odejít z Generálního štábu, pracoval na Státní plánovací komisi. Od prosince 1989 do konce r. 1992 zastával funkci ředitele odboru vojenské ekonomiky a zbrojní výroby Federálního ministerstva hospodářství, nyní působí jako konzultant zahraniční firmy; člen redakční rady MP. (str. 35)

Mgr. Radek Khol, nar. 1972; vystudoval obor mezinárodní vztahy na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a obor válečná studia na King's College v Londýně. Nyní je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se problematikou OSN a evropské bezpečnosti, jakož i globálními problémy. (str. 7)

Mgr. Dan Marek, M.A., PhD., nar. 1969; vyučuje evropskou integraci na katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci. Studoval na Palackého univerzitě (Olomouc), University of Umea (Švédsko), University of California, Los Angeles (USA) a Hull University (Velká Británie). Specializuje se na proble-

matiku Evropské unie se zaměřením na institucionální reformu, regionální politiku, rozšiřování a externí vztahy EU. Problematiku Evropské unie přednášel na univerzitách v Nizozemsku, Velké Británii a USA. (str. 22)

Petr Pavlík, nar. 1977; student magisterského studia fakulty Mezinárodních vztahů VŠE v Praze, hlavní specializace Mezinárodní politika a diplomacie, vedlejší specializace Evropská ekonomická integrace. V období od září 2001 do června 2002 byl na externí stáži v rámci ÚMV. (str. 31)

Mgr. Klára Polednová, nar. 1975; vystudovala Filozofickou fakultu UK (1997). Absolvovala magisterské studium na katedře západoevropských studií Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK (2000), kde nyní pokračuje v doktorandském studiu. Kromě toho studuje na Pontificia Universitá Urbaniana v Římě. Zabývá se sociální filozofií lidské mobility. (str. 10)

Erik Siegl, nar. 1977; vystudoval historii a etnologii na FF UK, zaměstnán na MZV ČR. Zabývá se bezpečnostní politikou a problematikou jihovýchodní Evropy. (str. 14)

PhDr. Emil Souleimanov, nar. 1978 v Jerevanu, Arménie. V letech 1995–1997 byl studentem Moskevské státní pedagogické univerzity, obor germanistika-rusistika. V letech 1997–1999 pokračoval ve studiu na FF UK v Praze, obor germanistika-rusistika. V r. 2001 dokončil magisterská studia oboru mezinárodní vztahy na FSV UK v Praze. Doktorát tamtéž (2001). Nyní se zabývá zejm. vojensko-politickými a ekonomickými aspekty mezinárodní bezpečnosti, se zvláštním zřetelem na kaspický region, Rusko a Turecko. (str. 18)

Michal Sviatko, nar. 1979; student politických věd na UMB, Fakultě politických věd a mezinárodních vztahů,

Banská Bystrica. Zabývá se politickou analýzou, globálními problémy a srovnávací politikou. (str. 16)

JUDr. et MUDr. Daniel Šmihula, nar. 1972; absolvoval Lékařskou (1996) a Právnickou fakultu (2001) Komenského univerzity v Bratislavě a Výběrový vzdělávací spolek (2001) se specializací na mezinárodní vztahy. V roce 2002 obhájil doktorát z mezinárodního práva na Právnické fakultě Trnavské univerzity. V současné době je doktorandem v Ústavu politických věd SAV. (str. 29)

Přemysl Štěpánek, nar. 1978; je studentem politologie a germanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. (str. 33)

JUDr. Eva Tošovská, CSc., nar. 1942; vystudovala Právnickou fakultu UK v Praze, v posledním desetiletí se věnuje ekonomickým aspektům ochrany životního prostředí, zejména nástrojům ekologické politiky, makroekonomickým souvislostem ochrany životního prostředí a mimotřízním oceňovacím technikám. Pracovala v Ekonomickém ústavu ČSAV, nyní působí v Národohospodářském ústavu Akademie věd ČR. (str. 20)

Luděk Urban, nar. 1927; profesor Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity, Jean Monnet Professor. Přednáší tematiku evropské ekonomické integrace a je lektorem kursů pro státní úředníky. Autor textů zařazených do komunikační strategie Ministerstva zahraničních věcí ČR. (str. 4)

Josef Veselý, nar. 1946; novinář, po absolvování Fak. soc. věd a publicistiky UK nastoupil v redakci MP, po jejím zrušení pracoval v red. Večerní Prahy a zejm. Mladé fronty. Postgraduálně studoval va VŠE obor mezinár. hosp. vztahy. Člen red. rady MP. Do konce roku 2002 působil jako západoevropský zpravodaj HN v Bruselu, nyní šéfredaktor FCATV (str. 8)